HET VOCALISME VAN VALDEMARS SÆLLANDSKE LOV

J. M. KUIJER

HET VOCALISME

VAN

VALDEMARS SÆLLANDSKE LOV

HET VOCALISME VAN VALDEMARS SÆLLANDSKE LOV

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS Dr. LODEWIJK BOLK, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 1 FEBRUARI 1918, DES NAMIDDAGS TE 4 UUR IN DE AULA DER UNIVERSITEIT, DOOR

JOHANNA MARIA KUIJER,

GEBOREN TE HAARLEM

HAARLEM — H. D. TJEENK WILLINK & ZOON — 1918

STELLINGEN.

I.

De hss. A. M. 24,4° en A. M. 455,12° zijn ongeveer in denzelfden tijd vervaardigd.

II.

Het teeken *y* wordt in A. M. 455,12° ook gebruikt om een *i*-klank voor te stellen.

III.

Ten onrechte beschouwt W. Spickermann (Das Verbum in den Seeländischen Gesetzen, § 88) *aruæ,* dat voorkomt in V. L. II, 10, als een werkwoord. Het is een zelfstandig naamwoord.

IV.

Jyske Lov (uitg. N. M. Petersen, Nordiske Oldskrifter) I, 28: *æftær fathær døth;* de lezing van het hs. *dørh* kan behouden blijven.

V.

De in het Deensch zeer verbreide uitspraak *ts* voor *t* aan het begin van het woord toont een herhaling van een proces, dat zich ook in de Germaansche en de Hoogduitsche klankverschuiving openbaart.

VI.

Consonantengeminatie is in het West-Germaansch alleen bewerkt door consonanten, die tegelijk met de geminatie overgingen in sonanten.

VII.

Het Oud-Noorsche pronomen *yþr* is ontstaan uit **ynnr* met opnieuw toegevoegde *r* na de assimilatie van *r* aan *nn*.

VIII.

Het is vooralsnog niet afdoende bewezen, dat de overlevering, waarin wij *Sólarljóð* kennen, den oorspronkelijken vorm van het gedicht weergeeft.

IX.

Vers 37—62 van *Mûspilli* (Braune: Althochdeutsches Lesebuch) heeft betrekking op Apocalypse XI; dit gedeelte van het gedicht hoort te staan na vers 72.

X.

Huygens: Kostelick Mal 302—306 (uitg. Nederlandsche Klassieken).

Beswaeren u de brocken
Van lecker' overvloed, verschoont uw' swacke maegh.
Een' uyt-gehongerde, die mogelick van daegh
Van u gehandgift wordt, sal 't overschot *vertieren*
En leven van uw' kruym:

Vertieren beteekent *verkoopen*.

XI.

Vondel: Adam in Ballingschap 961—966 (uitg. Panthéon).

EVA.

Zoo alle leden eens veranderden in oogen
Van hemelsche adelaers, uit liefde tot dees stadt,
Noch zagen d'oogen zich aan dit gezicht niet zadt.

ADAM.

Van welcke zijde zou het oogh 't gezicht ontginnen?

EVA.

d' Aertsengel most zich op die rede eerst zelf bezinnen.

ADAM.

Men kan niet bouwen eer de *grontslagh* is geleit.

Grontslagh staat hier in de eigenlijke beteekenis: *fundament,* en is niet overdrachtelijk te verklaren, zooals Kuiper wil.

XII.

De Roman van een Kleuter (door Dr. Jac. van Ginneken) en *De Regenboogkleuren van Nederlands Taal* (door Dr. Jac. van Ginneken en Dr. J. Endepols) zijn niet geschikt als leerboeken voor het gymnasiaal en middelbaar onderwijs.

XIII.

In de uitdrukking: *een worst beloven aan de H. Clara* (om daardoor mooi weer te verkrijgen) heeft de gedachte aan *klaar* weer juist de voorspraak van de *H. Clara* doen inroepen.

XIV.

De Zuid-Afrikaansche dichtkunst van onzen tijd staat sterk onder den invloed van Guido Gezelle.

XV.

Het huwelijk tusschen Frank van Borselen en Jacoba van Beieren werd gesloten met medeweten van Philips van Bourgondië.

XVI.

De voorstelling, die Verviers (De Nederlandsche Handelspolitiek tot aan de Toepassing der Vrijhandelbeginselen §§ 22, 23, 24) geeft van den invloed van de Hervorming op den Nederlandschen handel, is overdreven.

XVII.

De bewijzen, die Japikse (Johan de Witt; bldz. 200, 201) aanvoert tegen het auteurschap van De Witt van de twee bekende hoofdstukken in het *Interest van Holland,* zijn niet afdoende.

XVIII.

Het herstel van het koninkrijk Polen, zelfs in den ouden vorm, zou de internationale verwikkelingen nog grooter maken.

XIX.

Het weinig gunstige resultaat van de katholieke missie in Denemarken in de laatste 25 jaar is voornamelijk toe te schrijven aan het feit, dat deze missie hoofdzakelijk van Duitschland uitgaat.

AAN MIJN OUDERS

Aan het einde mijner academische studiën gekomen, betuig ik mijn oprechten dank aan de Hoogleeraren der litterarische faculteit voor alles, wat ik van hen heb mogen leeren, met name aan de Professoren TE WINKEL en BRUGMANS, den oud-Hoogleeraar KAN, en den Lector FADDEGON.

Bijzonderen dank ben ik verschuldigd aan U, hooggeachte Promotor, Professor BOER. Gij hebt door Uw lessen de liefde voor de taalstudie in mij aangewakkerd, en mij bij de vervaardiging van dit proefschrift steeds met de grootste welwillendheid Uw hulp verleend.

Ten slotte een woord van dank aan Professor DAHLERUP, Dr. KRISTENSEN en Dr. FEILBERG, door wier voorlichtingen mijn verblijf in Denemarken tot een vruchtbaren tijd voor mijn studie is geworden.

INLEIDING.

De hier volgende verhandeling over het vocalisme van *Valdemars Sœllandske Lov* is gebaseerd op de uitgave ervan door P. G. Thorsen [1]. Voor verreweg het grootste gedeelte (caput 7—87) heeft hij het hs. A. M. 455,12° aan zijn uitgave ten grondslag gelegd. Daar in dit hs. van het begin van V. L. alleen caput I (§ 1—12) gevonden wordt [2], heeft Thorsen er de voorkeur aan gegeven het geheele begin te nemen uit A. M. 24,4°. Eenige woorden, die in dit hs. aan het slot van caput VI ontbreken en een open ruimte in A. M. 455,12° (87, 60) zijn aangevuld uit A. M. 26,8°.

Chr. Kjer, die V. L. heeft behandeld met het oog op haar beteekenis voor de rechtswetenschap [3], vermeldt (bladz. 113, 114), dat op de Koninklijke Bibliotheek en de Universiteitsbibliotheek te Kopenhagen,

---

[1] P. G. Thorsen: *Valdemars Sœllandske Lov og Absalons Sœllandske Kirkelov,* Kjøbenhavn, 1852.

[2] Dit stuk heeft Thorsen in zijn uitgave laten afdrukken, bldz. 90—93.

[3] Chr. Kjer: *Valdemars Sjœllandske Lov. Et Bidrag til den danske Lovhistorie.* Aarhus 1890.

en op de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm minstens 44 hss. van V. L. aanwezig zijn. Daarvan is er één uit de 13e eeuw, twee uit de eerste helft van de 14e eeuw, de overige uit de 15e, 16e en 17e eeuw. In een noot onder aan bldz. 114 deelt Kjer verder mede, dat men ook nog een stuk heeft in A. M. 24,4^0, dat volgens hem op ± 1275 gesteld moet worden.

Ook in den Palæographischen Atlas [1]) wordt A. M. 24,4^0 gesteld op het einde van de 13e eeuw, terwijl men daar voor A. M. 455,12^0 vindt opgegeven ± 1300.

De uitgave van Thorsen is dus voor het doel, dat ik mij gesteld heb, heel goed te gebruiken. De beide hss., die er in zijn afgedrukt, zijn uit denzelfden tijd, (laatste kwart van de 13e eeuw) en bovendien zóó goed bewaard en zóó duidelijk geschreven, dat de kans niet groot is, dat een uitgever, die omstreeks 1850 gewerkt heeft en wiens textkritische kennis dus geen scherpe kritiek kan doorstaan, er veel storende veranderingen in heeft aangebracht. Bij vergelijking van den druk met de hss. is mij dat dan ook gebleken. Verder hebben we hier de gunstige omstandigheid, dat de afschriften in tijd waarschijnlijk niet zoo heel ver van hun voorbeeld afstaan. Kjer heeft in bovengenoemd boek (bldz. 156—177) den tijd van het eerste neerschrijven der Noordsche wetten nagegaan, en is daar voor V. L. tot het volgende resultaat gekomen: naar alle waarschijnlijkheid is de oudste redactie van V. L. wel opgeschreven vóór 1171, maar toch niet

[1]) *Palæografisk Atlask*, Dansk Afdeling, XIII en XIX.

zoo heel veel vroeger. Kjer is het meest geneigd aan te nemen, dat het gebeurd is gedurende de regeering van Valdemar I (1157—1182) [1]), maar dan voor 1171.

Dit is van groot belang voor de beoordeeling van de taal in A. M. 24,4° en A. M. 455,12°. Indien wij nu enkele gevallen aantreffen, die, wat vocalen of consonanten betreft, op een standpunt staan, waarop later de taal in haar geheel is gekomen, dan weten wij met zekerheid, dat wij hier dus met het begin van deze ontwikkeling te doen hebben. Want de eerste opschrijvers van de wetten werden niet gebonden door een reeds bestaande traditioneele schrijftaal [2]). Zij

[1]) Ook Thorsen neemt dit aan; zie zijn uitgave van *Eriks Sœllandske Lov*, Voorrede bldz. 1.

[2]) In dit punt kan ik niet meegaan met Lis Jacobsen, die op grond van opschriften, gevonden op steenen, munten en kerkvoorwerpen en van de vormen van Deensche namen, gevonden in Latijnsche stukken, besluit tot het bestaan van een traditioneele Deensche schrijftaal, reeds vóór 1250 (*Studier til det Danske Rigssprogs Historie*, I, § 13). Met nog grootere zekerheid meent de schrijfster het bestaan daarvan te kunnen aannemen voor den tijd, waarin de wettenhss. werden vervaardigd (ib. § 15). Dat de opschriften ouderwetsche vormen vertoonen, is te begrijpen; men volgde in het algemeen natuurlijk bestaande, oudere voorbeelden; slechts een enkele schrijver zal het gewaagd hebben, er op te zetten, wat hij zelf wilde, en daaruit kunnen we dan juist zien, dat de taal in dien tijd jongere vormen bezat, dan de opschriften zouden doen vermoeden. Ook de afschrijvers van de wetten hebben uit den aard der zaak hun voorbeelden zoo nauwkeurig mogelijk nagevolgd. Maar dat kan men toch nog geen traditioneele schrijftaal noemen. Daarvan zou men alleen dan kunnen spreken, wanneer men ouderwetsche

hebben dus, behalve misschien in eenige rechtsformules, de gesproken taal van hun eigen tijd min of meer nauwkeurig weergegeven. En ook al hebben nu de schrijvers van A. M. 24,4° en A. M. 455,12° zich zoo streng mogelijk aan hun voorbeelden gehouden (wat men bij afschrijvers van wetten kan veronderstellen), dan hebben zij in ieder geval een periode van de taal weergegeven, die onmiddellijk voorafging aan die, waarin zij leefden, een taal, die zij misschien nog wel door oudere menschen hadden hooren spreken.

Reeds Thorsen heeft zich de vraag gesteld, welke van de beide hss., die hij voor zijn uitgave gebruikte, het oudste was. Hij is ondertusschen niet diep op de zaak ingegaan, maar zegt alleen, dat A. M. 24,4°: „*i Ordformer og andet*" ouder is, dan A. M. 455,12° [1]), zonder er zich verder over uit te laten, wat hij met dat „*andet*" bedoelt.

Ook de Palæographische Atlas is blijkbaar dezelfde meening toegedaan ; daarin wordt nl. A. M. 24,4° gesteld op het einde der 13e eeuw, A. M. 455,12° op ± 1300 [2]).

Marius Kristensen meende eerst [3]) A. M. 24,4° te

---

vormen vond in de werken van schrijvers, die geheel vrij tegenover hun stof stonden, bijv. in vertellingen, ridderromans en liederen. Maar zoo die al bestaan hebben, nu is er niets meer van over. En zoo is er dus niets, wat ons dwingt aan te nemen, dat de eerste opschrijvers der wetten reeds een traditioneele schrijftaal gebruikt hebben.

[1]) *Valdemars Sællandske Lov*, Voorrede, bldz. 11.

[2]) Zie bldz. 2. Noot 1.

[3]) Marius Kristensen: *Fremmedordene i det ældste danske Skriftsprog (för omtr. 1300)*. København 1906, bldz. 3.

moeten stellen tusschen 1280 en 1290, maar deelde mij in 1915 mede, dat hij nu vond, dat men het veiligst deed, met voor dit hs. geen vast jaartal aan te nemen; Kristensen was toen het meest geneigd, het te stellen op ± 1300.

Tegen de eerstgenoemde meening van Kristensen kwam Lis Jacobsen op [1]), en wel op grond van een aantal klankovergangen, die, volgens haar opvatting, er op wijzen, dat men A. M. 24,4° onmogelijk tot de 13e eeuw kan rekenen te behooren, en die het tegelijkertijd als jonger dan A. M. 455,12° stempelen.

Bij deze opvatting heeft ook de Duitscher W. Spickermann [2]) zich aangesloten.

Marius Kristensen is nog eens op dit onderwerp teruggekomen in zijn bespreking van het boek van Lis Jacobsen [3]). Hij wijst er op, dat de schrijfster met dit oordeel tegen alle resultaten van de palæographische wetenschap ingaat, en dat de methode om den ouderdom van een hs. te bepalen alleen naar de taalkundige vormen, niet te verdedigen is.

Ten slotte is Verner Dahlerup uitvoerig op deze kwestie ingegaan [4]). Tegenover de gevallen, waarin A. M. 24,4° jongere vormen vertoont dan A. M. 455,12°

---

[1]) Lis Jacobsen: *Studier*, I, bldz. 76.

[2]) W. Spickermann: *Das Verbum in den Seeländischen Gesetzen,* Weida 1912; bldz. 12.

[3]) Marius Kristensen: *Danske Studier,* København, 1912, bldz. 132.

[4]) Verner Dahlerup, in *Arkiv för Nordisk Filologi*, 29, I, bldz. 84.

stelt hij een lange rij van voorbeelden, waarin omgekeerd A. M. 455,12° den jongeren vorm heeft. Maar bovendien merkt V. Dahlerup zeer terecht op, dat men bij hss., waarvan vaststaat, dat de taal, die zij bevatten, niet de taal is, die gesproken werd in den tijd, toen zij vervaardigd werden, de taalvormen, en dan nog wel de taalvormen alleen, niet kan gebruiken, om den ouderdom dier hss. te bepalen. En reeds bij de bestudeering der facsimile's der verschillende hss. in den Palæographischen Atlas ziet men, dat A. M. 24,4°, wat de hoofdzaken aangaat, denzelfden indruk maakt, als de andere hoofdhss. der Deensche wetten. Als er dus geen reden is, om A. M. 24,4° voor ouder te houden dan A. M. 455,12°, dan bestaat er nog minder aanleiding, om het hs. voor jonger aan te zien.

Deze opmerkingen van Kristensen en Dahlerup lijken mij volkomen juist. Bij hss. als deze moet men buitengewoon voorzichtig zijn met het gebruiken van taalvormen voor tijdsbepalingen, zoowel wat betreft den tijd van de vervaardiging der hss., als dien van het al of niet bestaan van klankovergangen. Zooals reeds meermalen is opgemerkt, hebben de afschrijvers zich waarschijnlijk zoo nauwkeurig mogelijk aan hun voorbeelden gehouden. Het hangt dus van de meerdere of mindere mate van hun nauwkeurigheid af, of we er weinig of veel jongere vormen in zullen vinden. Ook als we op enkele vormen zouden stuiten, waarvan we tot nu toe meenden, dat ze in een jongere taalperiode ontstaan waren, zou ons dat nog niet kunnen dwingen, de hss. daarom voor jonger te houden. Dan

bestaat nl. nog altijd deze mogelijkheid, dat deze klankovergangen vroeger tot stand zijn gekomen, dan wij meenden, dat we hier dus misschien met het begin van het optreden ervan te doen hebben. Slechts wanneer die jongere vormen zeer talrijk waren, kon dat een aanwijzing zijn, om het hs. voor jonger te houden.

Maar deze vraag kan voor den linguist nooit van zóó groot belang zijn, als voor den palæograaf, aangezien het hier slechts om betrekkelijk kleine tijdsverschillen gaat, klein in ieder geval met het oog op taalveranderingen. Wij weten uit ondervinding, hoe langzaam veranderingen meestal ingang vinden, hoe hardnekkig oudere vormen zich weten te handhaven. Het zou dus eerder vreemd zijn, wanneer men uit de taalvormen in deze beide hss., die volgens de palæographen nog geen halve eeuw in ouderdom verschillen, en die bovendien de afspiegeling zijn van een voorafgaande taalperiode, kon opmaken, welk hs. het oudste is.

Naast de vraag omtrent den ouderdom der hss. heeft een tweede de aandacht getrokken, nl. deze: is de taal van de hss. van Valdemars Seelandsche wet ook werkelijk Seelandsch?

Reeds in 1872 heeft Viggo Såby hieraan een uitvoerig artikel gewijd [1]), waarin hij, op grond van in V. L. voorkomende vocalen, woordvormen en uitdrukkingen tot de volgende conclusie komt: de verzamelaar van

---

[1]) Viggo Såby: *Om Sprogformen i de Sœllandske Love,* in *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie,* 1872.

V. L. was een Jutlander, die Oost-Deensche bronnen gebruikte. De niet-Jutsche vormen kunnen dus òf uit de bronnen stammen, òf zijn op rekening te stellen van Seelandsche afschrijvers. Misschien ook had de Jutlander zich die vormen door zijn verblijf op Seeland eigen gemaakt.

Aan den naam van den schrijver van A. M. 455,12°, *Frater Johannes Iutæ* hecht Såby in deze zaak niet de minste waarde. Evenals Thorsen [1]) noemt hij de mogelijkheid, dat *Iutæ* een eigennaam kan zijn, zonder er zich nader over uit te laten, of hij dat waarschijnlijk acht, of niet.

Bij Lis Jacobsen [2]) komt deze kwestie ter sprake, waar de schrijfster de taal in de oudste Deensche wettenhss. (van ± 1300) bespreekt. Eerst geeft zij de meeningen, die door vroegere linguisten daaromtrent zijn uitgesproken, weer, en vat die dan in 't kort als volgt samen: „*Lyngby* [3]) *og Wimmer* [4]) *mente altsaa, at Sproget i Lovhaandskrifterne paa det nærmeste var Udtryk for den skaanske, sjællandske og jydske Mundart i Slutningen af 13 Aarh.; Jessen* [5]) *mente, at de var Udtryk for Sproget i en ældre Tid, at vi allerede da havde Begyndelsen til et traditionelt*

---

[1]) *Eriks Sællandske Lov*, Voorrede, bldz. 6.

[2]) *Studier*, I, §§ 14—21.

[3]) K. J. Lyngby: *Udsagnordenes Böjning i Jyske Lov*, København, 1863.

[4]) L. F. A. Wimmer: *Navneordenes Böjning i ældre Dansk*, København, 1868.

[5]) E. Jessen in: *Tidsskr. f. Phil. og Paed*, 1864.

Skriftsprog, og O. Nielsen[1]) *udtaler ligefrem, at baade Sproget i Sk. L. og Jy. L. tenderer mod Sjællandsk"*.

Lis Jacobsen zelf geeft uit de verschillende wettenhss. talrijke voorbeelden, op grond waarvan zij tot de volgende conclusie komt: *„Sproget i Lovhaandskrifterne viser os altsaa, at der i 13 Aarh. fandtes fæstnede danske Skriftsprog, hvis Lydformer var betydeligt ældre end Samtidens Dialekters, og at disse Skriftsprog var Udtryk for de forskellige Hoveddialekters Lydejendommeligheder og ikke havde ændret disse efter Lydforholdene i en enkelt Dialekt"*.

Lis Jacobsen en de door haar genoemde schrijvers hebben V. L. wel niet afzonderlijk behandeld, maar daar zij spreken over de wetten in het algemeen, valt deze er ook onder.

Er bestaan dus hieromtrent vier meeningen, gedeeltelijk naast, gedeeltelijk tegenover elkaar:

1. De taal in V. L. draagt sporen van dialectmenging (Såby).
2. De taal in de wettenhss. is ten naastenbij een uitdrukking van de verschillende dialecten (Lyngby, Wimmer).
3. De taal in deze hss. is ouder dan de toenmalige spreektaal (Jessen).
4. De taal in de wettenhss. bewijst, dat er in de 13e eeuw een Deensche schrijftaal bestond, en deze taal drukt de klankeigenaardigheden van de verschillende hoofddialecten uit (Lis Jacobsen).

---

[1]) O. Nielsen: *Gamle jydske Tingsvidner.*

Voor de beoordeeling van het dialect zou het van veel belang zijn, wanneer wij iets wisten van de schrijvers der beide hss. Maar terwijl die van A. M. 24,4⁰ ons geheel onbekend is, weten we van dien van A. M. 455,12⁰ niet veel meer dan den naam: *Frater Johannes Iutæ.* Zooals boven reeds is gezegd, hebben Thorsen en Såby beiden opgemerkt, dat met dit *Iutæ* zoowel een familienaam als een bijnaam bedoeld kan zijn. Ook Kjer laat er zich niet nader over uit; hij zegt alleen, waar hij spreekt over het hs. A. M. 455,12⁰ [1]): „... *Afskriveren, Johannes Iutæ, der efter Alt at dømme var en geistlig Mand*".

Marius Kristensen zegt over A. M. 455,12⁰ [2]): „*Det er skrevet af frater iohannes iutæ, som sikkert er den frater Johannes dictus Jude i Sorø, som omtales i Sorøbogen 24 Januar 1298*".

Lis Jacobsen denkt hier ook klaarblijkelijk aan, wanneer zij spreekt over „*Broder Joh. Jutæ i Sorø*" [3]). Alleen, wanneer Dahlerup zegt [4]), dat Lis Jacobsen te weinig moeite heeft gedaan, om de Jutsche eigenaardigheden, die zich zeker bevinden in het hs. van Frater Johannes Jutæ, er uit te halen, is daaruit op te maken, dat hij frater Johannes voor een Jutlander houdt.

Ik geloof, dat wij dit met vrij groote zekerheid kunnen aannemen. Een kloosterling heeft afstand gedaan van alles, wat in de wereld zijn eigendom was,

---

[1]) *Valdemars Sjællandske Lov,* bldz. 214.

[2]) *Fremmedordene,* bldz. 4.

[3]) *Studier,* I, § 63. Aanm. 2.

[4]) *Arkiv,* 29, I, bldz. 84.

ook van zijn naam. Daarvoor heeft hij een kloosternaam in de plaats gekregen. Gesteld, dat Frater Johannes een familienaam heeft gehad (iets, wat met het oog op den tijd, waarin hij leefde, volstrekt niet zeker is), dan zou het ons toch ten zeerste verwonderen, wanneer hij dien naam achter zijn kloosternaam vermeld had. Daarentegen is het zeer begrijpelijk, dat een frater uit Jutland, die zich als een vreemdeling in Sorø moet gevoeld hebben, den naam van zijn geboorteland als bijnaam aannam, misschien ook wel, om zich te onderscheiden van een anderen frater Johannes, die mogelijk in hetzelfde klooster woonde, of kort voor zijn tijd gewoond had [1]).

Dit in aanmerking genomen kan het ons dus in het geheel niet verwonderen, wanneer bij onderzoek van het vocalisme van A. M. 455,12⁰ Jutsche eigenaardigheden voor den dag komen. Såby heeft reeds aangetoond, dat deze ook in A. M. 24,4⁰ vrij talrijk zijn. Wel weten we niet, wie de schrijver van laatstgenoemd hs. was, maar, naar de hand te oordeelen, mag het niet op rekening van Frater Johannes gesteld worden. De mogelijkheid is dus niet uitgesloten, dat men bij vergelijking van de Jutsche eigenaardigheden in beide hss. tot de conclusie komt, dat zij niet in hetzelfde dialect

---

[1]) Er zijn talrijke voorbeelden van geestelijke schrijvers in de middeleeuwen, die zich noemden naar hun geboorteplaats; o. a. Thomas Cantimpratensis, Nicolaas Cusanus, Thomas Aquinas. Voor Frater Iohannes, die niet, zooals zij, Latijn, maar die Deensch schreef, bestond er dus ook geen reden, zijn naam te verlatijnschen.

thuis hooren, m. a. w. dat de schrijver van A. M. 24,4^{0} uit een ander deel van Jutland kwam dan Frater Johannes.

Ten slotte nog deze opmerking. Wij weten niets af van de hss., waarvan de door Thorsen gebruikte exemplaren zijn afgeschreven, ook niet, of de afschrijvers den text in zijn geheel uit één hs. hebben overgenomen, of dat zij dien uit meerdere hss. hebben samengesteld. Algemeen wordt aangenomen, dat de beide laatste capita van A. M. 455,12^{0} jongere toevoegsels zijn [1]). Allicht zal de taal daarin weer verschillen van die in de oudere deelen, waardoor het nog moeilijker wordt, er een oordeel over te vellen, wat op rekening is te stellen van den afschrijver, wat op die van zijn voorbeeld.

In de hier volgende verhandeling over het vocalisme van V. L. heb ik getracht, nader op de hier besproken punten in te gaan. Voor zoover het de dialectkwestie betreft, was ik aangewezen op een vergelijking met de levende dialecten. Dit leverde één bezwaar op. Wel zijn dialecten in het algemeen zeer conservatief, maar men kan toch niet met zekerheid zeggen, of niet enkele eigenaardigheden, die een dialect ± 1300 bezat, in lateren tijd misschien verloren zijn gegaan, hetzij onder invloed van de rijkstaal, hetzij onder dien van andere dialecten. Daardoor zou men vormen, die eigen waren aan een dialect in dien tijd, niet meer als zoodanig kunnen herkennen. Maar deze omstandigheid kan alleen maar minder groote volledigheid, nooit onjuistheid ten gevolge hebben.

---

[1]) Kjer: *Valdemars Sjællandske Lov,* § 12.

I. VOCAALTEEKENS.

§ 1.

De vocaalteekens, die voorkomen in de hss. A. M. 24,4° en A. M. 455,12° zijn de volgende:

a, e, æ, i, o, u, ø, ʉ, y.

en de vocaalverbindingen:

ia, ya, iæ, yæ, io, iu, yu.

Als lengteteeken wordt een schuin boogje boven de vocalen gebruikt, maar ook komen dubbel geschreven vocalen voor, nl.: *aa, ee, oo.*

Thorsen heeft in zijn uitgave dezen toestand niet onveranderd gelaten; de dubbel geschreven vocalen zijn behouden, maar terwijl het boogje boven de *a* als lengteteeken vervangen is door het tegenwoordig gebruikte teeken *å*, heeft hij boven de andere letters in plaats daarvan een liggend streepje geplaatst, *ē, ǣ, ō, ø̄, ū*. Verder is *ʉ* vervangen door *ü*.

In deze wijze van veranderen is weinig systeem te bespeuren. Het zou zeker het beste zijn, wanneer men alles uit de hss. overnam. Maar dat levert voor een grammaticale verhandeling als deze dit bezwaar op,

dat er dan allicht verwarring zou kunnen ontstaan tusschen het schuine boogje, als lengteteeken, en het liggende boogje, dat men gewend is te gebruiken, om kortheid van een vocaal aan te duiden.

Daarom leek het mij het beste, het schuine boogje te vervangen door het thans gebruikelijke lengteteeken (*ā*, *ē* enz.), maar dan ook boven alle vocalen, en voor de rest de teekens van het hs. onveranderd over te nemen.

Daarentegen vond ik het niet noodig, met Thorsen, de twee aan elkaar vast geschreven *o's* als afzonderlijk teeken te laten drukken. Als men daarmee begint, zou men, wilde men consequent zijn, overal, waar in de hss. twee letters aan elkaar geschreven zijn, die ook aan elkaar vast moeten laten drukken, en niet alleen de twee *o's*, omdat die, aan elkaar geschreven, toevallig den indruk maken, een nieuw teeken te zijn.

In A. M. 24,4⁰ komen noch lengteteekens, noch dubbel geschreven vocalen voor.

§ 2.

Over de klankwaarde der vocaalteekens zal, voor zoover het mogelijk is, iets daaromtrent uit de hss. op te maken, bij de behandeling der afzonderlijke vocalen gesproken worden. Hier alleen dit, dat soms in hetzelfde woord voor dezelfde vocaal verschillende teekens worden gebruikt. Zoo ontstaat er een wisseling tusschen *e* en *œ*, *i* en *y*, *u* en *y*; bijv.:

sœx I, 7 — *sex* I, 12 (zes).
bœriœ 86,54 — *beriœ* 42 (slaan).
virhning 17 — *vyrhning* 27 (schatting).
tviggœ 42 — *tuygge* 12 (twee).
sustœr I, 5 — *systœr* I, 3 (zuster).
mukœt 9 — *mykœt* 8 (veel).

Later zal worden besproken, of die verschillende teekens ook werkelijk verschillende klanken vertegenwoordigen.

II. QUANTITEIT.

§ 3.

De beoørdeeling van de quantiteit der vocalen is moeilijk, doordat in A. M. 24,4° in 't geheel geen lengteteekens en geen verdubbeling worden gebruikt, terwijl in A. M. 455,12° het aantal gevallen, waarin dat wel gebeurt, gering is. En daar enkele gevallen, waarin de lengte is aangegeven, er op wijzen, dat de taal in V. L. niet meer op het algemeen Noord-Germaansche standpunt staat, is het des te moeilijker, een oordeel te vellen over de quantiteit der vocalen in de andere gevallen.

Nu staan ons ter bepaling van quantiteit twee middelen ten dienste:

1. directe aanduiding ervan in de hss.
2. de invloed van de quantiteit der vocalen op een volgende consonant, welke invloed uit de spelling kan blijken.

Waar het eerste middel ons in den steek laat, kunnen wij dus altijd nog zien, of de schrijfwijze der consonanten ons de gewenschte inlichtingen kan geven.

Aanm. 1. Over de quantiteit der vocalen in het Ældre Dansk bestaan verschillende opvattingen. Deze

kan men vinden bij V. Boberg in zijn artikel daarover [1]). Boberg vermeldt hierin eerst de theorie van Wimmer [2]), die aldus luidt: Op het einde van de 13e eeuw is korte vocaal verlengd voor enkele consonant, en enkele consonant verdubbeld na korte vocaal. Hierin gaat het Deensch parallel met het Nieuw-IJsl. en het grootste deel van het Nieuw-Zweedsch. Waar de jongere taal korte vocaal heeft voor enkele consonant, is dat weer een latere overgang.

P. K. Thorsen [3]) en Noreen [4]) zijn aanhangers van dezelfde theorie.

Kock [5]) bestreed dezen algemeenen regel, en maakte voor het Zweedsch deze beperking, dat, terwijl bij korte vocaal + korte tenuis in open lettergreep de vocaal verlengd wordt, in gesloten lettergreep verdubbeling van de consonant plaats greep.

Boberg zelf heeft voor het Deensch dezen regel opgesteld: korte vocaal voor enkele consonant blijft bewaard in gesloten lettergreep (dus in éénlettergrepige woorden), maar wordt verlengd in open lettergreep (dus in meerlettergrepige woorden); korte vocaal blijft bewaard voor meerdere consonanten (behalve voor *ld*, *rt*, *rð* en enkele andere consonantverbindingen). De talrijke uitzonderingen in het Deensch zijn ge-

---

[1]) V. Boberg: *Undersögelser om de danske vokalers kvantitet*, in *Arkiv* 12, bldz. 315.

[2]) L. F. A. Wimmer: *Oldnordisk Læsebog*, Voorrede.

[3]) P. K. Thorsen: *Sprogarten på Sejerø*, bldz. 32.

[4]) Noreen in: *Grundriss* I, § 147, b. Zie verder Noreen: *Geschichte der Nord. Spr.* III, §§ 185, 186.

[5]) A. Kock: *Studier öfver fornsvensk Ljudlära*, bldz. 382.

makkelijk als analogieformaties te verklaren. Ook in het Ældre Dansk zijn enkele uitzonderingen, waarvan de voornaamste is, dat vocaal voor intervocalische *m* kort bleef, wat zich echter gemakkelijk laat verklaren, doordat *m* in deze positie al heel vroeg werd verdubbeld, waardoor de verlenging van de voorafgaande vocaal natuurlijk werd tegengehouden.

In het hier volgende hoofdstuk zal er herhaaldelijk gelegenheid zijn om, in verband met in V. L. voorkomende gevallen, op het artikel van Boberg terug te komen.

§ 4.

Als wij de gevallen nagaan, waarin in A. M. 455,12° de lengte van een vocaal op een of andere wijze direct is aangegeven, bevinden wij, dat op deze manier bijna uitsluitend vocalen zijn gekarakteriseerd, die ook in de oude taal lang waren, of die door contractie van tweeklanken zijn ontstaan.

Men kan deze gevallen [1]) het best op de volgende wijze groepeeren:

1. lengte van de vocaal wordt aangeduid door verdubbeling ervan; de vocaal is terug te voeren op:
a. oude lange vocaal.
b. ouden tweeklank;
2. lengte van de vocaal wordt aangeduid door een lengteteeken; de vocaal is terug te voeren op:
a. oude lange vocaal.
b. ouden tweeklank.

---

[1]) Hier zijn alle gevallen opgegeven, waarin de lengte van een vocaal in A. M. 455, 12° direct is aangegeven.

1\. *a*. *saar* 63 (wond); IJsl. sár.
seer 65 (ziet); IJsl. sér.
bool 78 (agrarische eenheid) [1]; IJsl. ból.
saāt 78 (gezaaid); IJsl. sáenn [2].
boot 86, 57 (boete); IJsl. bót.
boor 87, 60 (woont); vgl. IJsl. búa, O.Zw. bōa.
took 87, 63 (nam); IJsl. tók.

1\. *b*. *døør* I, 3, A. M. 455,12⁰ (sterft); IJsl. deyr.
heem 53; 60; 77; 86,57; 87,62 (thuis, naar huis); IJsl. heim.

2\. *a*. *fōr* 14 (ging); IJsl. fór.
rǣtœ 16 (recht); IJsl. réttr.
slǣr 26 (slaat); IJsl. slǽr.
nōs 28 (neusgat); vgl. Lat. nāres [3].
sār 33; 36; 38; 39; 86,55; 86,57 (wond); IJsl. sár.
fǣr 36 (krijgt); IJsl. fǽr.
sǣr 39 (wond); IJsl. sár.
slǣr 45; 86,55 (slaat); IJsl. slǽr.
hār 46 (haar); IJsl. hár.
bōt 86,56; 86,58; *bōtœ* 48; 49 (boete); IJsl. bót.
māl 50; 86,54 (rechtszaak); IJsl. mál.
dōm 52; 58 (oordeel); IJsl. dómr.
hūs 56 (huis); IJsl. hús.
fār 58; 70; 79; 82; 86,56; 87,63 (krijgt); IJsl. fǽr.

---

[1]) Vgl. voor de beteekenis G. F. V. Lund: *Det œldste danske Skriftsprogs Ordforråd*; København, 1877; bldz. 16.

[2]) Zie Aanm. 2.

[3]) Zie Aanm. 1.

ar 67; 87,64 (jaar); IJsl. ár.
līuœ 68 (leven); IJsl. líf.
saāt 78 (gezaaid); IJsl. sáenn[1]).
tōc 82; *tōk* 87,64 (nam); IJsl. tók.
gār 87,60 (gaat); O.H.D. gân; Ned. gaan.
gœ̄r 87,60 (gaat); zie boven.
fōt 86,56 (voet); IJsl. fótr.
hiōn 86, 59 (een tot het huisgezin behoorende persoon) IJsl. hjón.
thōt 87,59 (zelfs wanneer); IJsl. þótt.
gōth 87,60 (goed); IJsl. góðr.
lās 87,60 (slot); IJsl. lás.
skœ̄r 87,62 (onschuldig); IJsl. skírr.
2. *b.* *dø̄r* 19 (sterft); IJsl. deyr.
stēnœn 26 (steen); IJsl. steinn.
vēt 33; 87,62 (weet); IJsl. veit.
mēr 35 (meer); IJsl. meirr.
bø̄th 43 (gebood); IJsl. bauð.
rēp 48; 79; 80 (48 = touw; 79 en 80 = imperatief van het van dit substantief afgeleide verbum); IJsl. reip.
lø̄nd 62 (verborgen plaats); IJsl. leynd.
kø̄p 82 (koop); IJsl. kaup.

Aanm. 1. Naast *nœsœ* en *nosœ* 28 komt t. z. p. de vorm *nōs* voor. Wat de beteekenis aangaat, wordt hier blijkbaar een onderscheiding gemaakt tusschen *nœsœ*, neus en *nos* (plur. *nosœ*) neusgaten. Als men

---

[1]) Zie Aanm. 2.

nōs op een lijn wil stellen met IJsl. *nǫs* (plur. *nasar* of *nasir*) zou men volgens Bobergs theorie de lange vocaal kunnen verklaren als ontstaan door overvoering uit het plur.; volgens deze theorie kon de *o*, die in den vorm *nosœ* in een open lettergreep kwam te staan, gerekt worden. M. i. ligt het veel meer voor de hand *nōs* op een lijn te stellen met Lat. *nāres*, *nāsus* zoodat *nōs* dan gerangschikt kan worden onder de gevallen met oorspronkelijk lange vocaal [1]).

Aanm. 2. Een combinatie van de beide manieren, om lengte van een vocaal uit te drukken, vindt men in de schrijfwijze van het woord *saāt* (gezaaid), dat tweemaal in 78 voorkomt. We hebben hier oude lange vocaal, zoodat het woord zoowel onder 1 *a* als onder 2 *a* genoemd moest worden.

§ 5.

In eenige gevallen vindt men lengte aangeduid bij een etymologisch korte vocaal. Naar de wijze van aanduiding kan men deze in twee groepen indeelen:
a. gevallen met dubbel geschreven vocaal;
b. gevallen met lengteteeken.

a. *Maarc* 28 (kenteeken). Lund's veronderstelling [2]), dat hier dubbele vocaal zou staan, om het woord

---

[1]) Noreen: *Vårt Språk*, III, bldz. 87, noemt behalve de Latijnsche vormen met lange vocaal ook nog O. Friesch *nōsi* en Lithausch *nósis*.

[2]) *Ordbog*, bldz. 97.

in deze beteekenis te onderscheiden van de twee andere gelijkluidende woorden, is zeer weinig aannemelijk. Boberg [1]) merkt op, dat de lange vocaal in dit woord ook voorkomt in *De hellige Kvinder* 53, en houdt den vorm voor een voorbeeld van dialectische verlenging van *a* voor *rk*. Hij haalt bovendien een paar voorbeelden aan uit het Sejerøsk en Nörrejysk, bij P. K. Thorsen [2]) gevonden.

In de Dialectkaart [3]) vindt men voor dit woord de volgende opgave: „*Nydansk, Æ. dansk, Djursland: Østjylland: mark; Bornh.: må̇ · rk; Sælland: ma꞉rk; N. Fyn: ma꞉rk; S. Samsø må꞉əRk. (forældet i stednavne); Anholt: ma꞉rk.*"

Waar dus volgens deze opgave tal van eilanddialecten lange vocaal hebben, kan ook de dubbele vocaal in *maarc* de weergave zijn van een dialectischen vorm.

b. 1. *Thǣr* 32 (daar). Boberg [1]) meent, dat men hier een geval heeft van overvoering van de lange vocaal uit den vorm *thǣrœ* (daar staat zij nl. in open lettergreep en werd dus volgens Boberg's theorie verlengd). Misschien ook heeft men hier te doen met den invloed van *hǣr* (hier); IJsl. *hér*.

Het is moeilijk, tusschen deze beide mogelijk-

---

[1]) *Arkiv*, 12.

[2]) P. K. Thorsen: *Bidrag til Nörrejysk Lydlære*, Kjøbenhavn, 1886.

[3]) W. Bennike og M. Kristensen: *Kort over de danske Folkemål*, København, 1898—1912, § 162.

heden te kiezen. De vorm *thœrœ* komt in V. L. ook voor (20 en 39), zonder lengteteeken. Wel bewijst het ontbreken van het lengteteeken niet, dat de vocaal niet lang is, maar zekerheid omtrent de lengte ervan hebben wij toch ook niet. Wat den vorm *thœ̄r* betreft, lijkt het mij het aannemelijkst, de lengte van de vocaal toe te schrijven aan invloed van *hœ̄r*. Beide woorden werden in de spreektaal natuurlijk dikwijls samen gebruikt, en bovendien heeft het woord op deze plaats waarschijnlijk een vrij zwaren klemtoon gehad, waardoor de gedachte aan *hœ̄r* des te eerder werd opgewekt.

2. *Hōl* 35 (holte). Ook hiervoor kan men met Boberg [1]) een overvoering van de lange vocaal uit de meerlettergrepige vormen aannemen, bijv. *holœn holœt, holœ.*

In de Dialectkaart [2]) vindt men „*Nörrejysk hwol*", met een verkorten, dalenden tweeklank, ontstaan uit lange vocaal; iets verder [3]) geeft de kaart het woord voor de verschillende dialecten op zonder stoot.

Het ontbreken daarvan kan misschien verklaard worden door analogiewerking van *hule* (IJsl. *hola*, holte), dat, als tweelettergrepig woord, geen stoot kreeg.

3. *Vār* 43 (was). Boberg verklaart dit woord evenals de beide vorige. Hier zou men dan lange vocaal hebben naar analogie van het plur. *vārœ.*

---

[1]) *Arkiv* 12.
[2]) *Kort,* § 31.
[3]) *Kort,* § 40.

Misschien heeft hier ook de oorspronkelijk lange vocaal van den optativus invloed uitgeoefend.

4. *Gø̄r* 56 (doen). Dit is duidelijk een plur.: „*æn rithæ.... fæm men.... oc gø̄r antæ at the beriæ han.*" Hetzij men hier een uitgangloozen, Jutschen vorm heeft [1]), hetzij de vocaal is weggevallen in den hiaat, in ieder geval is de oorspronkelijke vorm *gø̄ræ*. Dit geval levert dus een duidelijk voorbeeld voor den door Boberg opgestelden regel, dat korte vocaal in open lettergreep wordt verlengd.

5. *Vītæ* 70 (weten), IJsl. vita. Dit geval kan weer dienen als voorbeeld voor Boberg's regel, dat korte vocaal in open lettergreep gerekt werd.

6. *Gēn* 79 (tegen, terug). Lis Jacobsen [2]) noemt eenige plaatsen in E. L. op, waar dit woord met *ē* voorkomt, en wijst er op, dat het nooit met *æ* wordt geschreven; dit laatste beschouwt zij als een bewijs hiervoor, dat de vocaal oorspronkelijk lang is geweest. De schrijfster haalt hier Falk en Torp [3]) aan, bij wie men de volgende, m. i. juiste veronderstelling vindt: „Tusschen de vormen *gĕn* en *gēn* bestaat een dialectisch verschil. Beide gaan terug op *gegn*, maar terwijl in één dialect *g* tusschen *e* en *n* is verdwenen, met

---

[1]) Boberg in: *Arkiv* 12.

[2]) *Studier*, I, § 38.

[3]) *Lydhistorie S. 204.*

verlenging der voorafgaande *e*, werd deze in het andere aan de volgende *n* geassimileerd, en daar bleef de vocaal dus kort. De vorm *gen* (< *genn*) heeft op den duur over *gēn* gezegevierd.

7. *Frān* 86, 57 (van). In de Dialectkaart[1]) vindt men bij het Nieuw-Deensch *fra* een groot aantal moeilijk te verklaren bijvormen opgegeven. Aan den eenen kant vindt men in Stævns, en misschien nog in andere plaatsen op Seeland *fran*, dus een vorm met *n*, zooals Zw. *från* maar daarvan onderscheiden door de korte vocaal; aan den anderen kant, op Bornholm en in Skaane, een vorm zonder *n*, maar met lange vocaal.

Voor het Æ. d. is de vorm *frān* dus misschien te verklaren als een compromisvorm tusschen *frā* en *fran*[2]).

8. *Hārdh* 87, 64 (hard). Hier heeft men een voorbeeld van verlenging van *ă* voor *rd*, te vergelijken met de dialectische verlenging van de *ă* in het sub 1 *a* genoemde *maarc* voor *rk*. Dit voorbeeld bevestigt de door Lis Jacobsen[3]) geuite veronderstelling, dat men die verlenging als tusschenvorm tusschen de *ă* van de oude taal en de *å* van de nieuwere reeds in de wettentaal zou verwachten.

---

[1]) *Kort*, § 81.

[2]) Zie voor het Zw. Kock: *Studier i fornnordisk grammatik.* in *Arkiv*, 11.

[3]) *Studier*, I, § 40.

Aanm. 1. *Vitǣ* 66; 71 (weten). Hoewel de vorm tweemaal voorkomt, kan men zich dien toch moeilijk anders, dan als een schrijffout verklaren. Er moest dus *vītœ* staan (zie N°. 5).

Aanm. 2. Ook het lengteteeken op de *œ* van *vitǣ* moet waarschijnlijk als schrijffout verklaard worden. Indien de schrijver *vītœ* heeft willen schrijven, (een vorm, die ook in J. L. voorkomt, nl. 2, 90 en 2, 98) heeft men hier te doen met verlenging van vocaal in open lettergreep (vgl. IJsl. *vitni*, getuigenis; Nieuw-Deensch *Vidne*, getuige).

§ 6.

Een geheel afzonderlijke plaats neemt de vorm *hiǣl* 68 (gezond) in. Twee vragen doen zich hierbij voor:

1. Hoe komt het, dat oude *ē* (< *ai*, IJsl. *heill*. Got. *hails*) gebroken is?
2. Waarom wordt de tweede component van het brekingsproduct als lang aangeduid?

De beantwoording van de eerste vraag hoort niet in dit hoofdstuk thuis, maar zal bij de breking behandeld worden [1]). Het lengteteeken op deze ongewone plaats kan men op de volgende wijze verklaren: de afschrijver had voor zich den ongebroken vorm *hēl*, schreef daarvoor den gebroken vorm *hiœl* (van zijn eigen dialect) in de plaats, maar behield het lengteteeken van zijn voorbeeld.

---

[1]) Zie § 43, Aanm. 5.

§ 7.

Alles samengenomen komen er in A. M. 455,12° 102 gevallen voor, waarin de lengte van een vocaal direct is aangeduid [1]). Daarvan zijn er 90 met etymologisch lange vocaal of tweeklank, 12 met etymologisch korte vocaal. Onder deze laatste is er 1, waarvan de oorzaak der verlenging niet duidelijk is (*frān*); bij 1 hebben we oude, dialectische verlenging gevonden (*gēn*); 5 hebben verlenging van de vocaal in open lettergreep (*gōr*[*æ*], *vītæ* dat driemaal voorkomt, en het substantief *vitæ*), en 2 in gesloten lettergreep, naar analogie van lange of gerekte vocaal in open lettergreep (*vār*, *hōl*); in 2 is de vocaal gerekt voor een volgende consonantverbinding (*maarc*, *hārdh*); in 1 heeft rekking plaats gevonden naar analogie van een ander woord met lange vocaal (*thǣr*).

Met twee voorbeelden (*vītæ* en *gōr*[*æ*]) steunt V. L. dus Boberg's theorie, dat verlenging van korte vocaal in open lettergreep reeds op het einde van de 13e eeuw in het Deensch voorkwam. Bovendien levert de *ā* in *hārdh* het bewijs voor het bestaan van rekking van *ă* voor *rd* in denzelfden tijd.

Bij nadere beschouwing van bovenstaande getallen

[1]) Hieronder zijn ook meegerekend die gevallen, waarin het lengteteeken m. i. foutief op de eindvocaal staat. Wanneer een woord meerdere malen met een lengteteeken of dubbele vocaal voorkomt (zooals o. a. *bool* 11 maal), is elk geval afzonderlijk gerekend.

valt onmiddellijk in het oog, dat de verhouding van het aantal der gevallen, waarin lengte direct is uitgedrukt bij etymologisch lange vocaal of tweeklank, tot dat, waarbij hetzelfde het geval is met etymologisch korte, gerekte vocaal, niet een natuurlijke is. Verschillende mogelijkheden kunnen daarvan als oorzaak genoemd worden, maar zekerheid daaromtrent kan men niet verkrijgen, zoolang als men niets afweet van de hss., die aan A. M. 455, 12° ten grondslag liggen.

Frater Johannes Iutæ kan zijn hs. vervaardigd hebben:

1. naar één hs.
2. naar meerdere hss.

1. In dit geval zijn er drie mogelijkheden:

a. Het voorbeeld had geen directe aanduiding van lengte van vocalen. Dan zouden de lengteteekens en dubbelgeschreven vocalen van A. M. 455, 12° geheel en al op rekening van Frater Johannes te stellen zijn. Het geringe aantal der gerekte vocalen, die als lang zijn aangeduid, kan men dan hierdoor verklaren, dat bovengenoemde klankwetten toen eerst begonnen te werken, zoodat er nog onzekerheid in de uitspraak, en dus nog veel meer in de weergave bestond.

b. Het voorbeeld gaf alleen etymologisch lange vocaal of tweeklank als lang aan (m. a. w. in den tijd, toen het vervaardigd werd, was de rekking van korte vocaal in open syllabe nog niet opgetreden). Dan zijn de enkele aanduidingen van gerekte vocaal het werk van Frater Johannes.

c. Het voorbeeld had alle aanduidingen [1]), die A. M. 455,12° heeft. Dan geldt voor het voorbeeld hetzelfde, wat onder *a* is opgemerkt over den tijd van het ontstaan van de klankwetten.

2. In dit geval zijn er vier mogelijkheden:

a. Geen enkel dezer hss. had aanduiding van lengte (zie 1 *a*).

b. Van deze hss. hadden sommige (of één) wel, andere geen aanduiding van lengte, maar, voor zoover zij het wel hadden, alleen van etymologisch lange vocaal of tweeklank (zie 1 *b*).

c. De eerste onder *b* genoemde hss. hadden aanduiding, zoowel van etymologisch lange vocaal en tweeklank, als van gerekte, etymologisch korte vocaal (zie 1 *c*).

d. Alle voorbeelden hadden aanduiding van lengte, hetzij alleen van de eene soort van vocalen, hetzij van beide soorten.

In één van de laatste gevallen (2 *b*, 2 *c*, 2 *d*) zou men misschien den toestand der verschillende hss. wat dit punt betreft in A. M. 455,12° weerspiegeld kunnen vinden. Wanneer nl. in één gedeelte aanmerkelijk meer of minder lengteaanduidingen voorkomen, dan in het overige gedeelte, kan de oorzaak daarvan gelegen zijn in een verschil tusschen de voorbeelden.

In de inleiding [2]) is er reeds op gewezen, dat de

---

[1]) Dat het voorbeeld minstens aanduiding van etymologisch lange vocaal of tweeklank heeft gekend, wordt waarschijnlijk gemaakt door de schrijfwijze van *hiœl* 68 (gezond); zie § 6.

[2]) Zie bldz. 12. Aanm. 1.

capita 86 en 87 algemeen voor jongere toevoegsels worden gehouden. Op de ruim 10 bldz. druk, die deze twee capita in de uitgave van Thorsen innemen, komt 30 maal aanduiding van lengte voor, op de ruim 38 bldz. van het overige gedeelte slechts 72 maal. Dat zou dus wel op verschillen bij de voorbeelden kunnen wijzen; toeval is niet uitgesloten, maar met het oog op de getallen, hoogst onwaarschijnlijk.

§ 8.

Als tweede middel, om de quantiteit der vocalen te bepalen, is genoemd de schrijfwijze der consonanten. Bij lezing van A. M. 24,4° en A. M. 455,12° valt onmiddellijk in het oog, dat beide hss. groote onregelmatigheid vertoonen, wat het gebruik van enkele en dubbele consonanten betreft. Dikwijls vindt men in A. M. 24,4° enkele, waar A. M. 455,12° dubbele heeft bijv.

A. M. 24,4°.	A. M. 455,12°.
dotœr I, 1 (dochter);	*dottœr* I, 1.
ful I, 1 (vol;	*full* I, 1.
kumœ I, 3 (komen);	*kummœ* I, 3.
inœn I, 6 (binnen);	*innœn* I, 6.
afkumœnde I, 8 (nakomelingschap);	*afkømmœnd* I, 8.
lœgœr I, 12 (legt);	*lœggœr* I, 12.
hœnœ I, 12 (haar);	*hœnnœ* I, 12.
œki I, 20 (niet);	*œkki* 7.

Daartegenover staan gevallen, waarin A. M. 24,4° de dubbele, A. M. 455 12° de enkele consonant heeft, bijv.

A. M. 24, 4°.	A. M. 455, 12°.
innæn I, 3 (binnen);	
tuiggiæ I, 2 (twee);	*tvigæ* 49.
villiæs I, 7 (willen);	*vilies* I, 7.
sammæ I, 7 (zelfde);	*samæ* I, 7.
hænnæ I, 12 (haar);	
skilliæs III, 3 (scheiden);	*skiliæs* 8.
æcki V, 1 (niet);	

Zooals uit deze voorbeelden blijkt, is er niet alleen verschil tusschen de beide hss. onderling, maar vindt men soms ook in één hs. hetzelfde woord op twee manieren geschreven.

§ 9.

De bovengenoemde gevallen zijn in twee groepen in te deelen:

1. De vocaal is etymologisch lang, bijv. *dotær* I, 1 (dochter); IJsl. dóttir [1]).
2. De vocaal is etymologisch kort:

a. *inæn* I, 1 (binnen); IJsl. innan.
lægær I, 12 (legt); IJsl. leggr.
hænæ I, 12 (haar); IJsl. henne.
æki I, 2 (niet); IJsl. ekki.
tvigæ 49 (twee); IJsl. tweggia.

In deze woorden staat de vocaal slechts schijnbaar in open lettergreep. Zij hebben alle etymologisch lange consonant, wat ook in deze hss. herhaaldelijk is uitgedrukt. Voorzoover de woorden

[1]) Zie verder § 12, Aanm.

nog in het Nieuw-Deensch voorkomen, hebben zij alle korte vocaal (*inden*, *lægger*, *hende*, *ikke*).

Daarom is het eerder aan te nemen, dat we hier te doen hebben met een onregelmatigheid in de schrijfwijze der consonanten, die geen getuigenis aflegt omtrent de quantiteit der vocalen.

b. *vilies* I, 7, A. M. 455,12° (willen); IJsl. vilja.
skilies 8 (scheiden); IJsl. skilja.

Ofschoon hier schijnbaar enkele consonant staat, is de vocaal toch niet in open lettergreep gekomen, daar de *i* in deze positie consonantische waarde heeft. Van verlenging kan dus om deze reden geen sprake zijn.

Aanm. Een geval als *ful* I, 1 (vol) komt hier niet in aanmerking, daar de vocaal in gesloten lettergreep staat.

§ 10.

De schrijfwijze der consonanten geeft dus geen enkele aanduiding omtrent eventueele rekking van korte vocalen in open lettergrepen.

VERKORTING.

§ 11.

Directe aanduiding van kortheid der vocalen geven deze hss. niet. Immers lengte wordt slechts zelden door verdubbeling of door een lengteteeken aangegeven, zoodat in de schrijfwijze etymologisch lange vocalen en tweeklanken niet onderscheiden worden van de oude korte.

Zooals boven is aangetoond, had in enkele gevallen reeds verlenging van korte vocaal in bepaalde positie plaats gevonden. Nu rijst de vraag, of verkorting van lange vocaal ook al was opgetreden. Dit zal, daar directe aanduiding van kortheid der vocalen volkomen ontbreekt, alleen uit de schrijfwijze der consonanten opgemaakt kunnen worden. Korte vocaal werd gerekt in open lettergreep. Daaruit volgt, dat men de lettergreep gesloten moest houden, dus enkele consonant moest verdubbelen, wilde men de korte vocaal behouden. Zoodat men, wanneer zich gevallen voordoen met verdubbeling van consonant na etymologisch lange vocaal of tweeklank, daaruit met vrij groote zekerheid [1]) kan opmaken, dat de vocaal verkort is.

§ 12.

De gevallen, waarin V. L. verdubbeling van consonant heeft, zijn de volgende:

1. Intervocalische *m*. Deze verdubbeling is in het Nieuw-Deensch algemeen. Blijkens de taal in V. L. is zij dus al zeer vroeg opgetreden, en heeft daardoor verhinderd, dat voorafgaande, korte vocaal werd gerekt. In V. L. komen vormen met enkele en verdubbelde *m* naast elkaar voor:

[1]) Niet met volkomen zekerheid; in § 9 is de meening uitgesproken, dat men somtijds aan het voorkomen van enkele naast dubbele consonant geen waarde kan hechten als getuigenis omtrent de quantiteit van de voorafgaande vocaal. Dat zou ook hier het geval kunnen zijn. Wanneer het Nieuw-Deensch in diezelfde woorden ook de verkorte vocaal had, zou dat natuurlijk de waarschijnlijkheid veel grooter maken.

kummæ I, 3 A. M. 455,12° (komen), naast *kumæ* I, 3;
kummær 15 (komt), naast *kumær* 12;
afkummændæ 20 (nakomelingschap), *afkømmænd* I, 8, naast *af kumænde* I, 8;
sammæ I, 5 (zelfde), naast *samæ* I, 16;
limmæ 35 (ledematen);
summæ 79 (sommige).

Al deze gevallen hebben etymologisch korte vocaal, zoodat men daaruit niet kan opmaken, of de taal al een stap verder is gegaan, en lange vocaal voor verdubbelde *m* heeft verkort.

2. Intervocalische *n*. Ook deze verdubbeling komt in het Nieuw-Deensch vaak, hoewel niet regelmatig voor.
kunningi 57, *kunnungi* 61 (koning, datief), naast *kunungi* 57.

Ook hier weer etymologisch korte vocaal.

3. Intervocalische *r*, *l*.
ærræ II, 10 (zijn), naast het gewone *æræ* II, 11;
thærræ 27 (daar), naast *thæræ* 30;
durræ 56 (deur);
thrællæn 86, 57 (de[n] slaaf).

Naar aanleiding van deze gevallen zegt Boberg [1]), dat de beide eerste te beschouwen zijn òf als schrijffouten, òf als uitzonderingen op den door hem gestelden regel, dat in de wettenhss. tamelijk consequent na

[1]) *Arkiv* 12.

korte vocaal alleen dan dubbele consonant wordt geschreven, wanneer deze etymologisch lang is. Voor de beide laatste neemt hij overvoering aan uit eenlettergrepige vormen, waarin de buigings-*r* achter de consonant stond, zoodat daar dubbele consonant ontstond (*lr* > *ll*).

Er is echter nog een andere verklaring mogelijk, die voor de 4 gevallen kan gelden. Korte vocaal in open lettergreep werd in dezen tijd in sommige posities gerekt. In de bovengenoemde gevallen is de dubbele consonant dus misschien zóó te verklaren, dat men door de verdubbeling te kennen wil geven, dat de voorafgaande vocaal kort was. Voor *œrrœ*, dat slechts één maal in dien vorm, en tallooze keeren met één *r* voorkomt, lijkt 't mij verreweg het aannemelijkste, een schrijffout aan te nemen.

Uit de hier aangehaalde voorbeelden blijkt dus nergens, dat verkorting van lange vocaal voor dubbele consonant reeds had plaats gevonden, echter wel, dat men verdubbeling van consonant gebruikte, om korte vocaal aan te duiden. Indirect wordt daardoor dus weer de rekking van korte vocaal in open lettergreep bevestigd.

Aanm. In A. M. 24,4⁰ wordt zonder uitzondering[1]) de schrijfwijze *dotœr* (o. a. I, 1; III, 4; VI, 3), in

---

[1]) In II, 1 staat *dothœr*. De *h* heeft in V. L. nooit de functie, een consonant te verdubbelen, dus kan men het ook niet een uitzondering noemen op de schrijfwijze met één *t*.

A. M. 455,12° *dottœr* (o. a. 8; 9; 10; 12) gebruikt. De IJsl. vorm *dóttir* doet lange vocaal verwachten; uit Nieuw-Deensch *datter* blijkt echter, dat in de jongere taal de vocaal is verkort, misschien eerst in de gesyncopeerde vormen. De schrijfwijze in A. M. 24,4° kan de bedoeling hebben, aan te toonen, dat de vocaal lang was. Daarmee is nog niet bewezen, dat in *dottœr* de verkorting reeds had plaats gevonden, maar de dubbele consonant kan toch in die richting wijzen.

§ 13.

Na deze beschouwing over de quantiteit der vocalen in V. L. kan men het volgende schema daarvoor opstellen:

I. V. L. LANGE VOCAAL GAAT TERUG OP:

1. O. Germ. lange vocaal; bijv. *saar* 63 (wond); *tọok* 87, 63 (nam); *rœtœ* 16 (recht); *hūs* 56 (huis).
2. O. Germ. tweeklank; bijv. *stēnœn* 26 (steen); *bø̄th* 43 (gebood); *dør* 19 (sterft).
3. O. Germ. korte vocaal, gerekt door vergoeding; bijv. *māl* 50 (rechtszaak).
4. In enkele gevallen O. Germ. korte vocaal, gerekt in open lettergreep, of in gesloten lettergreep naar analogie van vormen met open lettergreep; bijv. *vītœ* 70 (weten); *vār* 43 (was).

Aanm. Wat *a* betreft kan men hier nog aan toevoegen: O. Germ. korte *a*, gerekt voor *rk*, *rd*; bijv. *maarc* 28 (kenteeken); *hārdh* 87, 64 (hard).

II. V. L. korte vocaal gaat terug op:

O. Germ. korte vocaal; bijv. *man* IV, 1 (man); *mœth* 58 (met); *kumœr* 87, 63 (komt).

Aanm. Hieraan is misschien toe te voegen: O. Germ. lange vocaal of tweeklank, verkort voor dubbele consonant; bijv. *dottœr* 8 (dochter).

III. VOCALEN IN HOOFDTONIGE LETTERGREPEN.

---

§ 14.

Æ. d. *korte a*, voorgesteld door het teeken *a*, gaat terug op:

O. Germ. *ă*; bijv. *barn* I, 1 (kind); *arf* I, 8 (erfenis); *takœr* VI, 5 (krijgt); *standœ* 32 (staan); *sach* 87, 61 (zaak); *vald* 86, 55 (macht).

Veranderingen:

a. *ă* > *ŏ*: door *u*-wijziging; bijv. *lagh* I, 21 (wet) > *logh* 58 [1]).

b. *ă* > *æ̆*: door *i*-wijziging; bijv. *tan* 30 (tand) > *tændœr* 30; *man* 31 (man) > *mœn* 58; *hand* 65 (hand) > *hændœr* 61 [2]).

Aanm. 1. Naast *ante* I, 16 (een van beide) komt *œnti* I, 4, voor. Het meest waarschijnlijk lijkt de

---

[1]) Zie § 37, Aanm. 3.

[2]) Zie §§ 32, 33.

verklaring van M. Kristensen [1]), die meent, dat *ante* (*anti [gh]*) teruggaat op *annæt twiggiæ* (o. a. Sk. Kirkelov, 11) en dat de vorm met *æ* in nauwe verbinding staat met *ænnæn*, *ænnær*, dat in de Seelandsche wetten voorkomt naast *annæn*, *annær*. Dit laatste beantwoordt misschien aan IJsl. *einhverr*.

Ook de Nieuw-Deensche vorm *enten* heeft in sommige dialecten een bijvorm met *a*. Op dezelfde plaats geeft Kristensen hiervoor op, dat de vorm met *a* alleen voorkomt in sommige streken van Jutland, voornamelijk van Zuid-Jutland, terwijl overal elders, ook op Bornholm en in Skaane, de vorm *enten* wordt gebruikt.

Lis Jacobsen [2]) deelt mede, dat J. L. en Sk. L. alleen den vorm met *a* kennen, en schrijft het voorkomen van dien met *æ* in de nieuwere taal van Jutland en Skaane toe aan invloed van de rijkstaal, die dezen klank zou hebben overgenomen uit Seelandsche dialecten.

In V. L. komt 7 maal de vorm met *æ*, 15 maal die met *a* voor. Indien de Seelandsche dialecten van dien tijd alleen den vorm met *æ* gekend hebben, is de invloed van den Jutschen afschrijver hier dus zeer duidelijk merkbaar.

Aanm. 2. Evenals in E. L. komen naast elkaar voor de vormen *huar* 58, *huart* 37 (ieder) en *huær* II, 10, *huært* III, 1. Lis Jacobsen [2]) rekent dit woord

---

[1]) *Kort*, § 81.
[2]) *Studier* I, § 62.

onder de gevallen, waarin de wisseling van *a*, *æ* niet aan palataliseering kan worden toegeschreven. Kock [1]) heeft echter aangetoond, dat de mogelijkheid daarvoor wel bestaat, dat nl. de *æ* in alle vormen van het woord kan zijn doorgedrongen uit die, waarin de *i*-wijziging klankwettig optrad (bijv. dat. *hværiom*).

§ 15.

Æ. d. *lange a*, voorgesteld door de teekens *a*, *ā*, *aa* gaat terug op:

1. O. Germ. *ā*; bijv. *fār* 58 (verkrijgt).
2. O. Germ. $\bar{e}^1$; (O. Noorsch *ā*); bijv. *sva* 35 (zoo).
3. O. Germ. *ă*, gerekt:

a. in gesloten lettergreep, naar analogie van vormen, waarin de vocaal gerekt was in open lettergreep; bijv. *vār* 43 (was) [2]).

b. voor *rk* en *rd*; bijv. *maarc* 28 (kenteeken); *hārdh* 87, 64 (hard) [2]).

Veranderingen:

a. *ā* > *ō* in de klankverbinding *vā*:

α. aan het einde; bijv. *sva* 35 (zoo); *svo* 33.

β. in het midden; bijv. *varthær* 12 (wordt); *vorthær* I, 12 [3]).

b. *vā* > *ō*; bijv. *hva* 31 (wie); *ho* 30.

c. *ā* > *ǣ* door *i*-wijziging; bijv. *slǣr* 26 (slaat); *fǣr* 36 (krijgt).

---

[1]) *Svensk Ljudhistoria*, § 295.

[2]) Zie § 5.

[3]) Zie Aanm. 2.

Aanm. 1. Van den overgang *vă* > *vō, ō* op het einde van een woord komen in V. L. slechts de beide bovengenoemde voorbeelden *svo* en *ho* voor, elk één maal. Volgens opgave van Lis Jacobsen [1]) is in E. L. geen enkel voorbeeld daarvan te vinden. Waarschijnlijk hebben wij hier dus te doen met het begin van dezen klankovergang, die later algemeen is doorgevoerd, bijv. Nieuw-Deensch *to*, V. L. *tva* I, 14 (twee).

Of *ho* een schrijffout is voor *hvo*, of dat de taal in V. L. daarin verder is gegaan, dan de nieuwere taal, die alleen *hvo* kent (alleen in eenigszins verheven stijl gebruikt in de uitdrukking *hvo som*, hij die), is niet uit te maken.

Terwijl de overige woorden een gesloten *o*-klank hebben, heeft het Nieuw-Deensche *saa* (zoo) een meer open *å*-klank [2]). Of dit ook reeds het geval was met V. L. *svo* is niet uit te maken.

Aanm. 2. In het gebruik van de vormen *varthær* en *vorthær* bestaat een duidelijk onderscheid tusschen de hss. A. M. 24,4° en A. M. 455,12°. In het eerstgenoemde hs. komt de vorm met *o* 14 maal, die met *a* 2 maal voor; in het laatste wordt slechts 3 maal *vorthær*, verder altijd *varthær* gebruikt. In A. M. 24,4°

---

[1]) *Studier* I, § 51.

[2]) Volgens *Kort* § 29, Aanm. 2 toe te schrijven aan het feit, dat dit woord dikwijls zwak betoond wordt gebruikt.

vindt men nog den vorm *vorth* II, 8 (Praeteritum), in A. M. 455,12⁰ *vorthæ* 7 (Plur. Praeteriti).

Deze vormen zijn het best te verklaren op de volgende wijze: voor *r* + dentaal werd *ă* verlengd, en daarna heeft dezelfde klankovergang *vā* > *vō* plaats gevonden als bij *sva* > *svo*.

Aanm. 3. Ook de *o* in den vorm *vor* V. 3 (was) is op dezelfde manier te verklaren [1]).

§ 16.

Æ. d. *korte e*, voorgesteld door de teekens *e*, *æ* [2]), gaat terug op:

1. O. Germ. *ĕ*; bijv. *sæx* I, 7, *sex* I, 12 (zes); *mæth* I, 1, *meth* 39 (met); *stæl*, *stel*, 86, 56 (steelt); *ær* I, 1 (is).
2. O. Germ. *ă* (met *i*-wijziging); bijv. *afhændæ* IV (verkoopen); *læggæ* 20 (leggen); *næfnæ* 32 (noemen); *hær[værkæ]* 35 (geweldaad).

---

[1]) Voor de lange *a* in dezen vorm, zie § 5.

[2]) Voor de wisseling *e/æ* zijn in deze hss. geen vaste regels op te stellen. Uit de hier genoemde voorbeelden blijkt, dat men beide schrijfwijzen vindt, zoowel, waar de klank teruggaat op O. Germ. *ĕ*, als in die, waar men met *i*-wijziging van O. Germ. *a* te doen heeft (Zie Lis Jacobsen: *Studier* I, § 90). Het gebruik van *æ* is verreweg overwegend, wat nog sterker uitkomt in onbetoonde lettergrepen.

Veranderingen:

ĕ > *ĭ*: [1])

a. *ge* > *gi*. Deze verandering is in V. L. nog niet volkomen doorgevoerd. Wel komt regelmatig *giuæ* (geven) voor, nl. in I, 7; V, 2; 12; 13; 68, en *giuæt* (gegeven) II, 9; V, 3; maar naast *gitær* 82; 86, 57; 87, 59 (verlangt) vindt men *getær* 17 en *getæ* 32 (Nieuw-Deensch *gide*).

b. door *i*-wijziging; Noreen [2]) heeft in dit geval voor het Zweedsch den volgenden regel opgesteld:

æ > *i* voor *i* van de volgende lettergreep:

α. in hoofdtonige lettergrepen alleen voor *ʒj*; bijv. *sighiæ*.

β. in lettergrepen met bijtoon voor palatalen; bijv. *annatt(w)iggia*, analogisch ook in *t(w)iggia*.

Vormen met *æ* waar men *i* zou verwachten zijn te verklaren als analogieformaties.

Deze beide door Noreen genoemde gevallen vindt men ook in V. L.

Seghæ > *sighæ* (zeggen). Van dit woord vindt men slechts driemaal den vorm met *e/æ*, nl. *seghær* II, 8; *sæhiæ* II, 10; *seghæ* 76. Verder vindt men overal vormen met *i*; bijv. 13; 41; 55; 80; 86, 56. Lis Jacobsen [3]) geeft op voor Sk. L. algemeen

---

[1]) In geen enkel geval wordt in V. L. door de schrijfwijze te kennen gegeven, of deze *i*, in open lettergreep staande, reeds gerekt was. (Zie § 13, I, 4).

[2]) *Altschwedische Grammatik*, § 102.

[3]) *Studier* I, § 78.

i, in E. L. en J. L. zoowel *i* als *e* (*æ*); maar in J. L. is toch de vorm met *e* de gewone, terwijl die met *i* aan Seelandschen invloed moet worden toegeschreven.

A. M. 24,4° kent bij dit woord geen *i*-vormen, maar deze zijn juist het talrijkst in A. M. 455,12°.

Volgens M. Kristensen [1]) zijn de vormen met *æ* ook nu nog Jutsche dialectvormen.

tveggiæ > *tviggiæ* (twee). Evenals de andere wetten [2]) kent V. L. ook alleen maar den vorm met *i*, *tviggiæ* I, 4; *tviggæ* 42.

c. in het alleenstaande voorbeeld *fec* > *fic* (kreeg). Waar A. M. 24,4° *fec* heeft, (I, 1; I, 2) vertoont A. M. 455,12° op de overeenkomstige plaatsen den vorm *fich*. Lis Jacobsen [3]) geeft op voor E. L. *fec* (*fæch*) en *fic* (*fich*); Sk. L. *fik*; J. L. *fæck*. M. Kristensen [4]) zegt, dat in Jutland *fæk*, op Fünen en in de Oostelijke dialecten *fek* wordt gebruikt. A. M. 24,4° heeft hier dus den Jutschen vorm.

Aanm. 1. Naast den oorspronkelijken vorm *vægh* (weg) komt ook *vagh* voor. Het eerste wordt zoowel in overdrachtelijke als in eigenlijke beteekenis gebruikt;

---

[1]) *Kort*, § 65, Aanm. 3.

[2]) *Studier* I, § 78. Zooals de schrijfster opmerkt, heeft men in den vorm *tyugge* 24 waarschijnlijk te doen met een schrijffout, nl. *tyugge* i. p. v. *tuygge*, welke vorm ook inderdaad voorkomt, n.l. in 12.

[3]) *Studier* I, § 78.

[4]) *Kort*, § 65, Aanm. 3.

bijv. „*sva œr thet oc um dottœr vegnh*" 8 (zoo is het ook van den kant van de dochter); „*fœstœr man vœgh i bu*" 72 (sluit men een weg in de stad). *Vagh* komt alleen in overdrachtelijke beteekenis voor, bijv. „*then scal vœrœ vœriœnde œr ... nœst œr then vagh at burth vith barnet*" I, 4 (hij moet voogd zijn, die van dien kant het naaste familielid van het kind is).

Volgens Noreen[1]) is in dit woord *œ* tot *a* geworden in die positie, waar het woord bijtoon had, bijv. *annanvagh, hinvagh.*

De wisseling *œ/a* in *vœl* I, 7, *val* 23 wordt door Noreen[2]) verklaard als mutatieverschijnsel.

Meer bevredigend is de verklaring, welke M. Kristensen[3]) voor beide woorden geeft, en nog voor een reeks andere, die dezelfde wisseling *œ/a* vertoonen. Deze komt in het kort hierop neer. Er zijn woorden, waarin men *a*-breking zou verwachten, maar deze niet aantreft, omdat zij door een of andere oorzaak verhinderd wordt op te treden (bij *vœl* en *vœgh* door de voorafgaande *v*[4]). Evenals *u*-wijziging komt in de plaats van *u*-breking, waar deze niet kan optreden, vindt men door dezelfde oorzaak *a*-wijziging i. p. v.

---

[1]) *Altschwedische Grammatik*, § 173, Aanm. 1. Voor de andere wetten zie L. Jacobsen: *Studier* I, § 68, 2.

[2]) *Altschwedische Grammatik*, § 162.

[3]) *Arkiv* 16, bldz. 87 vlg. Daardoor wordt Noreen's opmerking over het gebruik van *vœgh, vagh* niet waardeloos gemaakt.

[4]) Zie § 41.

a-breking. Vandaar *e* > *æ*, en bij nog sterkere opening *æ* > *a*.

Deze verklaring scheidt den vorm *val* dus van Mned. *wale*, dat men alleen door mutatie kan verklaren.

In de Dialectkaart [1]) wordt de dialectverdeeling van *wæl* — *wal* besproken. Op Seeland, Oost-Fünen en Zuid-Jutland wordt *wæl*, in het Westelijke deel van Fünen en Noord-Jutland *wal* gebruikt.

Aanm. 2. Naast *æc* (ik) in 11; 12; 13; 15; 18; 36; 79 komt *ac* voor in I, 16; I, 17; I, 20; II, 11; III, 1. Een zuiver onderscheidingsteeken tusschen A. M. 455,12° en A. M. 24,4° zijn deze vormen niet; *ac* komt ook éénmaal (8) voor in A. M. 455,12°. Het eenige, wat men dus kan zeggen, is, dat A. M. 24,4° den vorm *æc* niet kent, terwijl in geen van beide hss. de gebroken vormen *iæc*, *iac* voorkomen, die men in E. L. vindt [2]).

Aanm. 3. Als Opt. sing. van het Praet. van *væræ* (zijn) komt *varæ* voor, I, 13; 52; 86, 55; 86, 56, waar men *væræ* zou verwachten. De *a* is hier hoogstwaarschijnlijk toe te schrijven aan invloed van den Ind. *var*.

Aanm. 4. Naast den regelmatigen Infinitiefvorm *æræ* I, 16; 46 enz. (zijn) komt *aræ* voor, I, 8; I, 15, moeilijk anders te verklaren, dan als schrijffout.

---

[1]) *Kort*, § 81, Kaart 41.

[2]) Zie § 43.

§ 17.

Æ. d. *lange e*, voorgesteld door de teekens *e*, *ee*, *ē*, *æ*, *ǣ*[1]) gaat terug op:

1. O. Germ. *ai;* bijv. *resær* 8 (heft op); *rethæ* 12 (bereiden); *eth* I, 4 (eed); *egn*[2]) III, 5 (eigendom); *mer* V, 2 (meer); *rēp* 48 (touw); *heem* 53 (te, naar huis).

---

[1]) Ook bij de lange vocaal stuit men op onregelmatigheid in het gebruik van *e* en *æ*, hoewel minder dan bij de korte vocaal (zie Lis Jacobsen: *Studier* I, § 91).

W. Spickermann: *Das Verbum*, § 10, heeft hiervoor den volgenden regel opgesteld: *ē* wisselt niet met *ǣ*:

a. wanneer reeds in voorlitterairen tijd een onmiddellijk volgende vocaal is verdwenen; bijv. *se* 24 (zien).

b. wanneer de klank een monophthongeering is van **æi* > **ai;* bijv. *eth* I, 4 (eed).

De weinige uitzonderingen ziet Spickermann voor schrijffouten aan.

Dit laatste lijkt wel zeer aannemelijk, maar daarnaast bestaat de mogelijkheid, dat de schrijvers ook in die gevallen, volkomen zich bewust, van wat zij deden, *æ* hebben neergeschreven, omdat zij in *e* en *æ* de weergave van (bijna) gelijkluidende klanken zagen.

In V. L. vindt men de volgende gevallen van *æ*, waar men volgens Spickermann *e* zou verwachten: *mæræ* I, 9 (meer); *flæræ* I, 19 (meer); *mær* V, 2 (meerdere); *æth* 40 (eed).

[2]) Volgens W. Spickermann: *Das Verbum*, § 12, zou men *æghn* 13 (eigendom) kunnen verklaren, door verkorting aan te nemen voor twee tautosyllabische consonanten. Onaannemelijk is deze verklaring niet (zie § 12), maar evengoed kan men *æghn* rekenen onder de aan het slot van de vorige noot aangevoerde gevallen, te meer, daar ook *egn* III, 5 voorkomt.

2. O. Germ. ā (met *i*-wijziging); bijv. *fǣr* 36 (verkrijgt).
3. O. Germ. ă (gerekt en met *i*-wijziging); bijv. *slǣr* 26 (slaat).
4. O. Germ. ē[1] (O. IJsl. ā met *i*-wijziging); bijv. *værœ* I, 4 (imperativisch gebruikte Opt. van *værœ* [zijn]).
5. O. Germ. ĕ (gerekt door het wegvallen van volgende consonant); bijv. *se* 24 (zien).
6. O. Germ. ī (voor weggevallen *h*); bijv. *te* 39 (aanwijzen).

§ 18.

Æ. d. *korte i*, voorgesteld door de teekens *i*, *y*[1]) gaat terug op:

1. O. Germ. ĕ (O. Noorsch. ĭ); bijv. *sitiœ* I, 3 (zitten); *vith* I, 4 (met); *villiœs* I, 7 (willen); *silf* I, 9 (zilver); *hin* II, 8 (die); *vintœr* 13 (winters); *bindœr* 59 (bindt); *kistœ* 87, 60 (kist).
2. O. Germ. ĕ; bijv. *giua* I, 7 (geven); *gitœr* 82 (verlangt); *sighœ* 13 (zeggen)[2]).
3. O. Germ. ă (door *i*-wijziging); bijv. *tviggœ* 42 (twee).
4. O. Germ. *eu* (O. Noorsch *iu*; O. Dansk *y*); bijv. *fir[tvighœ]* 87, 62 (veertig)[3]).
5. O. Germ. *u* (O. Noorsch *y*); *iuœr* III, 4 (over).

---

[1]) Zie § 19. Aanm.

[2]) Zie § 16: Veranderingen.

[3]) Volgens Lis Jacobsen: *Studier* I, § 5, komt de vorm met *i* in alle wetten voor. Daarnaast V. L. *furtughœ* 54; Nieuw-

§ 19.

Æ. d. *lange i*, voorgesteld door de teekens *i*, *ī*, *y*, gaat terug op:

O. Germ. ī; bijv. *rigis* I, 12 (des rijks); *bitær* I, 18 (bijt); *ys* 16 (ijs); *svinæ* 57 (zwijnen); *ris* III, 4 (verheft zich).

Aanm. In een groot aantal gevallen vindt men vormen met *y* (*u*) naast vormen met *i*, of zoo deze laatste zelf niet in V. L. voorkomen, dan toch, waar men etymologisch *i* (*ī* of *ĭ*) verwacht zou hebben; Het zijn de volgende:

1. *mukæt* I, 8; II. 3 enz. (veel); *mikit* 87, 63.
2. *vyrhning* 27 (schatting); *virhning* 17.
3. *vyrthæ* 80 (schatten); *virthæ* 87, 64.
4. *tvymunt* 36 (met twee openingen); *tvigild* 87, 59 (vergoeding van de dubbele waarde van iets).
5. *kyrke* 73 (kerk); *kirkæ* V, 2.
6. *tymbær* 56 (houtstapel); IJsl. *timbr.*
7. *tuygge* 12 (twee); *tviggæ* 42.
8. *u ylzkæth* 82 (onbetwist); *u ilzkæth* 80.
9. *ys* 16 (ijs); IJsl. *íss.*
10. *syælf* 86, 54 (zelf); *siæluær* 86, 55.
11. *fyarthing* 78 (vierde deel); *fiarthing* 78.
12. *thyufnæth* 86, 57 (diefstal); *thiufnæth* 41.

Deensch *fyrretyve.* Noreen: *Altschwedische Grammatik,* § 101, Aanm. 2, geeft dezen vorm ook voor het Oud-Zweedsch op, en verklaart den overgang $y > i$ als tot stand gekomen in zwaktonige lettergreep, vóór *i* in de volgende lettergreep.

13. *lyutæ* 86, 57 (bekend maken); *liutæ* 86, 55.
14. *syu* 67 (zeven); *siu* 87, 62.
15. *styup-* 12 (stief-); *stiup-* E. L. I, 24.
16. *syuc* 21 (ziek); *siuc* VI, 2.
17. *fyuræ* 32 (vier); *fiur-* 52.
18. *atyng* 78 (achtste deel); *fiarthing* 78 (vierde deel).
19. *thærsculdæn* 87, 60 (drempel); *therscilden* 87, 60.
20. *aldry* 12 (nooit); *aldrih* 41.
21. *suskyn* 14 (kinderen van dezelfde ouders); *suskinæ* I, 8.
22. *asyun* 12 (toezicht); *å sjun* J. L. III, 31.

Zooals onmiddellijk in het oog valt, kunnen deze gevallen niet in één groep worden samengevat. In de eerste 9 staat *i, y* in een lettergreep met hoofdtoon als zelfstandige vocaal (in *u ylzkæth* heeft men de *u* zeker wel als geheel zelfstandig voorvoegsel beschouwd; in het hs. vindt men het dan ook meestal los van het hoofdwoord geschreven).

In 10—17 vindt men *i, y* geschreven in één der tweeklanken *ia* — *iæ* — *iu.*

In 18—21 staat *i, y* in een lettergreep met bijtoon, terwijl 22 *iu, yu* in dezelfde positie vertoont.

Dit verschijnsel heeft natuurlijk de aandacht getrokken. Men vraagt zich nl. af, of men deze *y* klankwettig kan verklaren als weergave van een labialen klank, zoo niet, of men dan in het teeken *y* een variante schrijfwijze voor *i* te zien heeft.

Bij Lis Jacobsen [1]) vindt men de volgende opvatting:

---

[1]) *Studier* I, § 54.

„Medens i og y i Skrifter og Diplomer fra det 15 og 16 Aarh. ikke holdes skarpt adskilte fra hinanden, findes i Lovhaandskrifterne ingen Sammenblanding. Vi tør gaa ud fra, at y er Udtryk for en y-Lyd, i for en i-Lyd; naar y bruges for oprindeligt i, kan vi slutte, at en Labialisering har fundet Sted."

Daarop volgt een poging, om de voornaamste voorbeelden van dezen overgang, die in E. L. voorkomen, als klankwettig te verklaren, een poging, waarvan het resultaat nu eens meer, dan eens minder gelukkig is uitgevallen.

Eigenaardig is het, dat, terwijl Lis Jacobsen vast overtuigd is, dat *y* een labialen klank voorstelt, daarover heelemaal niet gesproken wordt naar aanleiding van de klankverbindingen *ia, ya* [1]; *iæ, yæ* [2]; *iu, yu* [3], terwijl toch in dit verband voorbeelden voor beide schrijfwijzen worden opgegeven; nl. *fiarthing, fyarthæng; siæluær, syæluæ; asiūn, asyūn.* Dit schijnt er op te wijzen, dat de schrijfster aan de verschillend geschreven tweeklanken geen verschillende klankwaarde toekent; daardoor geraakt zij dus in tegenspraak met de in § 54 uitgesproken meening, dat *y* altijd een labialen, dus een anderen klank voorstelt dan *i*.

Bij Spickermann [4]) vindt men in aansluiting aan Lis Jacobsen's theorie den volgenden regel opgesteld:

---

[1]) t. z. p., § 60.
[2]) t. z. p., § 93.
[3]) t. z. p., § 96.
[4]) *Das Verbum*, § 43, Aanm. 4 en 5; § 54.

„In der unmittelbaren nachbarschaft eines labials oder durch eine folgende liquida, die der gleichen silbe angehört, tritt rundung von i > y ein; meist wirken mehrere consonanten zusammen". Als voorbeelden worden opgegeven: *myster*, *fymtœ*, *vyrthœ*, *u-ylzkœth*, *tvymunt*. Verder wordt hierbij verwezen naar de theorieën van Noreen, Kock en Lis Jacobsen daaromtrent.

Eindelijk bespreekt Spickermann nog de woorden: *kyrky*, *aldry*, *tviggy*. *Kyrky* wordt met Noreen verklaard, als ontstaan onder invloed van het Angelsaksisch. Van de beide laatste woorden wordt gezegd, dat zij *y* hebben in plaats van *i*, wat ook voorkomt in J. L.

Ten slotte verklaart Spickermann de eerste *y* van *mykyl*, *mykyt* door (met Noreen) analogiewerking van den datief op den nominatief aan te nemen, de laatste *y* door vocaalharmonie.

Ook deze behandeling van de kwestie kan bij nader inzien niet voldoen. Afgezien nog van het feit, dat sommige gevallen verklaard worden als verschijnselen *„dialectischer natur"*, zonder nadere aanduiding daarvan, moet Spickermann toch ook in een paar gevallen het teeken *y* als weergave van den klank *i* verklaren. Als schrijffout schijnt de schrijver het tenminste niet te willen opvatten, immers hij voegt er onmiddellijk aan toe, dat iets dergelijks ook voorkomt in J. L., en dat Thorsen daarover in zijn inleiding van J. L. zegt: *Endelsen i, je udtrykkes i håndskrifterne ved y.*

Bij de behandeling van dit onderwerp is één zaak

tot nu toe niet in het onderzoek betrokken, waaraan toch zeker wel aandacht geschonken moet worden, nl. een vergelijking van de schrijfwijze van die woorden, waarin men zonder eenigen twijfel labiaal heeft, met die, waarin men etymologisch *i* zou verwachten. Voor den klank, die in het Nieuw-Deensch door *y* wordt weergegeven, gebruikt V. L. twee teekens, *u* en *y*. In A. M. 24,4° komt het teeken *y* alleen voor in *systær* I, 3; I, 4; I, 7 (zuster); verder wordt steeds *u* gebruikt, bijv. *burth* I, 4 (geboorte); *mukæt* I, 8 (veel); *mundær* I, 19 (maakt aanspraak op); *stupbørn* I, 21 (stiefkinderen); *tultæ* II, 5 (twaalftal), enz. Daar in *systær* echte *y* staat, is het duidelijk, dat A. M. 24,4° dit teeken gebruikt voor de labiale vocaal. Daar echter in A. M. 24,4° dit teeken alleen voorkomt in dit eene woord, behoeven wij bij dit hs. niet verder stil te staan. De moeilijkheden doen zich voor bij A. M. 455,12°.

Ook hier wordt overwegend het teeken *u* gebruikt bij woorden, waarin etymologisch een labiaal hoort te staan. Slechts een paar maal komt in zulke gevallen ook *y* voor, nl. *byrdh* 6 naast *burdh* 19 (geboorte); *thykkær* 37 naast *thyckiæs* 30 (meent); *lyftæ* 49 naast *luftæ* 49 (opheffen).

Let men op de woorden, waarin men etymologisch *i* zou verwachten, dan vindt men in de bovengenoemde gevallen bijna altijd *y*, slechts zelden *u* geschreven. Wel vindt men tallooze malen *mukæt* (o. a. 9, 17, 20 enz.) geschreven, maar dat wijst er daardoor juist op, dat we hier hoogst waarschijnlijk met de gelabialiseerde, uit den datief afkomstige vocaal te doen hebben.

Evenzoo kunnen ook de woorden *for thu* 41 (omdat) naast *for thy* 27 en *thulict* 86, 54 (zoodanig) geen moeilijkheid opleveren, daar de overgang *vī* > *u* een zeer veel voorkomende is. En zoo maken deze beide laatste woorden weer waarschijnlijk, dat men in *tvymunt* 36 (met twee openingen), waar de labiale consonant bewaard is gebleven, in de *y* geen gelabialiseerde vocaal, maar een *i* heeft te lezen.

Een sterke bevestiging van het vermoeden, dat men in A. M. 455,12° aan het teeken *y* niet altijd labiale waarde behoeft toe te kennen, levert *Absalons Sællandske Kirkelov*. Als men in Thorsen's uitgave daarvan de eerste bladzijde opslaat, vindt men voor het woord *kerk* de volgende schrijfwijzen: *kyrki, kirky, kyrky, kirki*. Hierbij aan werkelijk verschillende klanken te denken, is ongerijmd. Het ziet er veeleer naar uit, alsof de afschrijver het aardig heeft gevonden, nu hij toch voor één klank twee teekens tot zijn beschikking had, dit woord op zooveel mogelijk verschillende wijzen weer te geven.

Uit het voorafgaande is m. i. duidelijk gebleken, dat ook reeds A. M. 455,12° de teekens *i* en *y* gebruikte voor denzelfden klank, nl. voor dien, welken men gewoon is door *i* weer te geven. De terminus a quo van dit verschijnsel is dus niet de 15e eeuw, zooals Lis Jacobsen [1]) aanneemt, maar moet terugverplaatst worden minstens tot het ontstaan van A. M. 455,12°, dus ± 1300.

---

[1]) *Studier* I, § 54.

§ 20.

Æ. d. *korte o,* voorgesteld door het teeken *o,* gaat terug op:

1. O. Germ. *ŭ* (O. Noorsch *ŏ*); bijv. *lot* I, 1 (aandeel); *folkœ* 56 (volk); *korn* 78 (graan).
2. O. Germ. *ă* (door *u*-wijziging); bijv. *logh* 58 (wet)[1]); *hoggœ* 86, 64 (houwen)[2]).

Veranderingen:

ŏ > *ø̆*, (door *i*-wijziging); bijv. *høggœr* 68 (houwt).

Aanm. 1. Naast den gewonen vorm *lot* I, 1; 8; 17; 50 (aandeel) komt *løt* voor I, 8 A. M. 455,12°; 79. Lis Jacobsen[3]) merkt op, dat deze vorm, die ook voorkomt E. L. II, 46; Sk. L. V, 17; J. L. Fortalen, te danken is aan de oude *i*-wijziging in het plurale. Dat is zeker mogelijk, maar zoo ergens, dan is men zeker hier geneigd te denken aan schrijffouten, daar een vergissing als deze, doorstreepte *o* in plaats van *o,* zoo gemakkelijk gemaakt wordt.

Aanm. 2. In plaats van den vorm *torgh* (markt), die in E. L. voorkomt, kent V. L. alleen den vorm met *i*-wijziging *tørghœ* 63; *tørgh* 63; *tørgfrith* 63. Lis Jacobsen[4]) schrijft dit toe aan Seelandschen invloed;

---

[1]) Zie § 38, Aanm. 3.
[2]) Zie § 38; ook Aanm. 4.
[3]) *Studier* I, § 64.
[4]) *Studier* I, §§ 63, 64.

in jongere Seelandsche hss. komt de vorm met *i*-wijziging vaak voor. Wat V. L. betreft, vindt men op de aangehaalde plaats het volgende: „*Ogsaa i V. L. findes tørgh, a tørghœ 2, 39; tørghfrith sst., denne Form er altsaa ejendommelig for A. M. 455, 12°, hvad der kunde tyde paa, at Formen skyldes Broder Joh. Jutœ i Sorø, ikke de Hskr. han har afskrevet efter, d. v. s. at den er sydsjœll. Dette passer fortrœffeligt med Formen i andre sydsjœll. Hskr., se nf. § 174.*"

Op zichzelf genomen reeds klinkt deze bewijsvoering, dat de vorm Zuid-Seelandsch zou zijn, weinig aannemelijk. Wanneer de Jutsche afschrijver, die, zooals wij nu reeds herhaaldelijk gezien hebben, telkens weer blijken ervan geeft, dat hij zich moeilijk van zijn eigen dialect kan losmaken, in het hs. den vorm *torgh* voor zich had gevonden, een vorm, dien hij zelf gewend was te gebruiken, zou hij dan den vorm *tørgh* hebben neergeschreven, omdat die voorkwam in het dialect van het land, waarin hij zich op dat oogenblik bevond? Maar bovendien ligt een veel eenvoudiger verklaring voor de hand. In de Dialectkaart[1]) vindt men voor dit woord het volgende: „*torv (Æ.* d. *torgh, tørigh) har ö-lyd i Vestslesvig (Emmerlev) og fra Randers fjord til et stykke ind i Vensyssel.*" Ook hier laat Frater Johannes zich dus weer als de Jutlander kennen.

Aanm. 3. Naast den regelmatigen vorm *hoggœr* 34; 66 enz. (houwt) komt meerdere malen *høggœr*

---

[1]) *Kort,* bldz. 179.

voor (30; 33; 55; 56; 58; 66; 86, 55). De Dialectkaart[1]) zegt omtrent de *i*-wijziging in het Praesens van sterke werkwoorden: „*Allerede i det ældste danske skriftsprog findes omlyd i nutids fortællemåde af visse især stærktböjede udsagnsord kun i jyske, særlig sønderjyske håndskrifter. I nutids målene ses det samme Forhold*". Onder de voorbeelden vindt men opgegeven: „*høxər*" *by hugge.*

høgs, dat in 48 voorkomt naast het gewone *hog* 46; 47 zou men dan misschien kunnen toeschrijven aan analogiewerking van *høggær*, maar heel waarschijnlijk lijkt dat niet. Veeleer denkt men hier aan een schrijffout.

Aanm. 4. Van het werkwoord *gøræ* (doen) komen verschillende vormen met en zonder *i*-wijziging naast elkaar voor; *gørthæ* 86, 55 en *gørth* 26 naast *gorthæ* 63, *giorthæ* 86, 57 en *giørth* 50 naast *giorthæ* 86, 56 en *giort* 41[2]). De Dialectkaart[3]) zegt hieraangaande: „*I Sønderjylland (næsten hele den jysktalende del af det gamle hertugdömme) hedder göre i fortid gø·r, medens resten af det danske område har o-lyd*". Misschien hebben wij dus ook in V. L. in de vocaal met *i*-wijziging een weergave van het Zuid-Jutsche dialect te zien.

Aanm. 5. Daarentegen vindt men een paar woorden met *o*, waar men den vorm met *i*-wijziging zou ver-

[1]) *Kort*, § 198.
[2]) Zie § 45, Aanm.
[3]) *Kort*, § 205.

wachten, nl. *former* I, 15 (IJsl. *fyrmeir*, vroeger); *forœ* 50 (voor); daarnaast vindt men *førmer* I, 15; *førrœ* 50, in dezelfde beteekenis. Het veelvuldig voorkomen van de vormen zonder klankwijziging, vooral van *forœ*, doet vermoeden, dat men hier met O. Germ. bijvormen zonder *i* in de tweede lettergreep te doen heeft.

Aanm. 6. In eenige woorden komt *u* voor naast *o*, nl. in: *huggœr* 35 (houwt), *huggœn* 34 naast *hoggœr* 66, *hoggœt* 29.

buth 86, 54 (gebod), *forbuth* 78 (verbod) naast *both* 43, *forboth* 66.

burt 51 (weg); *bort* komt in V. L. niet voor, maar wel volgens Lis Jacobsen [1]) in E. L. en als regel in Sk. L.

bulstœr 51 (deken); IJsl. *bolstr.*

stufn II, 15 (stomp); *stofn* 66.

brut 64 (inbreuk); *brot* J. L. II, 50.

uppe V, 1, *up* 56 (op); *oppœ* 32.

Dit verschijnsel is ook door Lis Jacobsen [2]) behandeld. Eerst wordt het ontstaan van de *u* in *huggœ* verklaard uit den invloed van de volgende *gg;* § 83 noemt *uppœ* naast *oppe*, en in § 84 worden de overige voorbeelden opgenoemd. Verder wordt daar gezegd, dat men te doen heeft met *„førnnordisk Lydaabning af u-o foran a (A-Omlyd) med deraf følgende Dobbeltformer og Dialektspaltning"*.

---

[1]) *Studier* I, § 4.

[2]) t. z. p., §§ 72, 83, 84.

Spickermann [1]) brengt het voorkomen van de wisseling *u/o* in hetzelfde woord in verband met de volgende consonant, en deelt de woorden daarnaar in groepen in.

Een zeer uitvoerige verhandeling hierover vindt men in de Dialectkaart [2]). Aan de hand van talrijke voorbeelden wordt hier gewezen op het reeds vroeg bestaande verschil tusschen Noorsch-IJslandsch, Jutsch-Fünsch aan den eenen kant met *o*, en Seelandsch-Skaansch aan den anderen kant met *u* in sommige woorden en woordgroepen. Dat er een dialectisch verschil bestaat, is dus zeker, maar de sterke dialectvermenging in de wettenhss. en documenten uit iets lateren tijd, maakt het onmogelijk een grenslijn te trekken. Een beter inzicht geven de nu nog gesproken dialecten, op grond waarvan men de volgende scheiding kan maken voor de eilanden: *o* op Samsö, Fünen en Langeland; *u* op Seierö, Seeland en Lålland. Wat het Jutsch betreft, dit moet beslist tot de Westelijke groep gerekend worden, niettegenstaande de talrijke veranderingen, die er in hebben plaats gehad.

Hierop afgaande komt men voor V. L. dus tot de volgende conclusie: de vormen met *o* wijzen op Westelijke dialecten, en daar wij reeds dikwijls Jutsche eigenaardigheden hebben aangetroffen, dus ook hier waarschijnlijk weer op Jutland. De vormen met *u* duiden op Oostelijke dialecten, hier dus hoogstwaarschijnlijk op Seeland, waar de wet thuis hoort.

---

[1]) *Das Verbum*, §§ 15—19.

[2]) *Kort*, §§ 39, 40.

Aanm. 7. Van het Participium Praet. Pass. van de werkwoorden van de 2e klasse, waarbij men het onder Aanm. 6 besproken verschijnsel ook zou kunnen nagaan, komt in V. L. slechts één voorbeeld voor, nl. *bothit* 86, 59 en 87, 63, van *biuthæ* (gebieden) [1]), dus de Jutsche vorm.

§ 21.

Æ. d. *lange o*, voorgesteld door de teekens *o*, *oo*, *ō*, gaat terug op:

1. O. Germ. *ō*; bijv. *mothær* I, 1 (moeder); *fōr* 14 (ging); *tok* 18 (nam); *foths* 34 (voet, genitief); *dōm* 58 (oordeel); *boot* 86, 57 (boete).
2. O. Germ. *ŏ*, (O. Noorsch *ó*); bijv. *dotær* I, 1 (dochter) [2]).

Veranderingen:

ō > *ø̄* (door *i*-wijziging); bijv. *bøtær* 49 (boeten); *føtær* 34 (voeten).

---

[1]) De vorm *bondæn* als Part. Praet. Pass. van *bindæ* (binden) is een unicum in de wettenhss. Lis Jacobsen (*Studier* I, § 82, Aanm. 1) tracht hem te verklaren als ontstaan hetzij door verkeerde etymologie, hetzij onder Jutschen invloed. Spickermann (*Das Verbum*, § 16, Aanm. 6) noemt het een schrijffout. Dit lijkt mij waarschijnlijker, te meer, als men er op let, hoe dikwijls het substantief *bondæn* (de boer) in de naaste omgeving van den werkwoordsvorm voorkomt.

[2]) Zie § 12, Aanm.

Aanm. De *o* van *clostær* IV (klooster) bewijst, dat het woord reeds met dien klank uit een andere taal [1]) moet zijn overgenomen, daar anders *au* (*claustrum*) tot *ø* contraheert; bijv. *køpæ* I, 12 (koopen); *bøth* 43 (gebood).

§ 22.

Æ. d. *korte u*, voorgesteld door het teeken *u*, gaat terug op:

O. Germ. *ŭ;* bijv. *sun* I, 1 (zoon); *ful* I, 1 (vol); *kumæ* I, 3 (komen); *kunæ* I, 8 (vrouw); *kunungs* 23 (koning, genitief) [2]).

Veranderingen:

ŭ > *u̯* (door *i*-wijziging); bijv. *sunær* 16 (zonen).

Aanm. Een enkele maal vindt men *u*, waar men den vorm met *i*-wijziging zou verwachten, en ook als regel vindt; nl. *dul* 36; *dulæ* 65; 86, 55 naast het gewone *dul* 36 en *dulæ* 86, 55 (ontkennen); *theskuns* 87, 64 naast *theskuns* 86, 57 (zoodanig). Het ligt hier het meest voor de hand, aan het vergeten van de dwarsstreep te denken.

---

[1]) Waarschijnlijk uit het Duitsch, dat heel veel invloed op het Deensch heeft uitgeoefend.

[2]) Al deze vormen wijzen, blijkens § 20, Aanm. 6 op een Oostelijk dialect.

§ 23.

Æ. d. *lange u*, voorgesteld door de teekens *u*, *ū*, gaat terug op:

O. Germ. *ū*; bijv. *thusænt* I, 9 (duizend); *rum* I, 12 (ruimte); *huthæn* 36 (de huid); *hūs* 56 (huis); *husæth* 71 (bebouwd).

Aanm. Eenige moeilijkheid levert de verklaring van de *u* in *ambuth* 86, 58 (dienstmaagd) [1]. Lund [2] geeft het woord alleen in dezen vorm en voor deze plaats op, zoodat we geen zekerheid hebben omtrent het bestaan van den vorm *amboth*. Dit wordt echter waarschijnlijk gemaakt door den IJsl. vorm *ambótt* (naast *ambátt*). Het IJsl. heeft hier *ō* door vergoedingsrekking, maar omtrent de quantiteit van de *u* in *ambuth* bestaat geen zekerheid. Het ontbreken van het lengteteeken is nog geen bewijs ervoor, dat de vocaal kort is, maar aan den anderen kant is het niet onwaarschijnlijk, omdat de bijtoon van de tweede lettergreep verkorting als gevolg gehad kan hebben [3]. In dit laatste geval zouden we dan de reeds besproken wisseling *ŭ* — *ŏ* hebben, alleen met dit onderscheid, dat het hier in een lettergreep met bijtoon is. Is echter de *ū* lang gebleven, dan hebben we hier te doen met een wisseling *ū* — *ō*. De Dialect-

[1]) *u* staat hier wel niet in een lettergreep met hoofdtoon, maar heeft toch sterken bijtoon.

[2]) *Ordbog*, bldz. 6.

[3]) Zie A. Noreen: *Altisländische Grammatik*, § 76.

kaart [1]) geeft een uitvoerige verhandeling over de ō in de verschillende Nieuw-Deensche dialecten. Daar wordt de meening uitgesproken, dat de toestand niet meer geheel dezelfde is, als vroeger; dat nl. vroeger het Jutsch een eenheid gevormd zou hebben tegenover de eilanddialecten, en wel zóó, dat het Jutsch het begin van den *o*-klank, de eilanddialecten het einde ervan vernauwd zouden hebben in de richting van *w*. Misschien kan men dus in *ambuth* een zeer vroeg voorbeeld van deze klankwijziging in het Jutsch zien.

§ 24.

Æ. d. *korte ø*, voorgesteld door het teeken *ø*, gaat terug op:

1. O. Germ. *ŭ* (O. Noorsch *ŏ*) door *i*-wijziging; bijv. *før* I, 2 (voor); *afkømd* I, 3 (nakomelingschap).
2. O. Germ. *ă* (door *u*-wijziging); bijv. *børn* I, 3 (kinderen).
3. O. Germ. *ŭ* (in verbinding met *rr* en met *i*-wijziging); bijv. *førrœ* 33 (naast f*u*rræ 13, voor) [2]).

§ 25.

Æ. d. *lange ø*, voorgesteld door de teekens *ø*, *ø̄*, *øø*, gaat terug op:

---

[1]) *Kort*, § 31.

[2]) Van deze later meermalen voorkomende verandering vindt men in V. L. slechts dit éene voorbeeld. Van het woord *durrœ* 56 (deur) vindt men nog geen vorm met *ø*.

1. O. Germ. *ō* (door *i*-wijziging); bijv. *møthræne* 1, 12 (moederlijk); *bøtæ* 13 (boete betalen); *bøndær* 32 (boeren); *føtær* 34 (voeten); *dømæs* 41 (geoordeeld worden); *føzæl* 67 (geboorte).
2. O. Germ. *au;* bijv. *køpæ* I, 12 (koopen); *øghæ* 26 (oog).

Aanm. 1. In het Æ. d. zijn O. Germ. *au* en de *i*-wijziging daarvan samengevallen in *ø*; voorbeelden, waarin *ø* teruggaat op O. Germ. *au*, gevolgd door *i* zijn: *mø* I, 4 (meisje); *døør* I, 3 (sterft); *husfrø* VI, 2 (huismoeder); *hørænd* 27 (gehoor); *gømæ* 67 (verbergen).

Aanm. 2. Naast den regelmatigen vorm *scøtæ* 13 (een verkoop sluiten door een symbolische handeling) komt *scotæ* 69 voor, evenals in 82, waar het een Præteritum vorm is. Waarschijnlijk hebben we hier met een schrijffout te doen.

§ 26.

Æ. d. *korte u*, voorgesteld door de teekens *u*, *y*, gaat terug op:

1. O. Germ. *ŭ* (door *i*-wijziging); bijv. *kuns* 20 (soort, genitief); *durræ* 56 (deur).
2. O. Germ. *eu* (O. Noorsch *iu*, *io*) met *i*-wijziging; bijv. *stup*-I, 21 (stief-); *fur[tughæ]* 54 (veertig).
3. O. Germ. *wi;* bijv. *systær* I, 3 (zuster).

Veranderingen:

u > *ø* (in verbinding met *rr*); bijv. *førræ* 33 (voor) [1].

§ 27.

Æ. d. *lange u*, voorgesteld door de teekens *u*, *y*, gaat terug op:

1. O. Germ. *ū* (door *i*-wijziging); bijv. *bu* (stad).
2. O. Germ. *vī*; bijv. *thulict* 86, 54 (zoodanig); *i thu* 86, 56 (doordat).

Aanm. Van de uitdrukking *thus enæ* 87, 62 (met deze eene uitzondering) geeft Dahlerup [2]) de meest aannemelijke verklaring. In het kort komt deze hierop neer, dat de *u* afkomstig is uit den datiefvorm van het pronomen demonstrativum, terwijl men in de *s* het relatieve partikel heeft, dat ook gevonden wordt in het Nieuw-Deensche *medens* (IJsl. *meþan er*, terwijl).

§ 28.

Æ. d. *iu*, voorgesteld door de teekens *iu*, *yu*, gaat terug op:

1. O. Germ. *eu* (O. Noorsch *eu* en *iu*); bijv. *siuc* IV (ziek); *siunæs* 32 (schijnt); *thiufnæth* 41 (diefstal); *liutæ* 41 (beschadiging); *siu* 87, 62 (zeven).

---

[1]) Zie § 24, Noot.

[2]) *Arkiv* 25, bldz. 107.

2. O. Germ. *ĕ* (door *u*-breking); bijv. *tyughæ* 54 (twintig).

Veranderingen:

iu > *y*; bijv. *stupbørn* I, 21 (stiefkinderen); *furtughæ* 54 (veertig) [1]).

Aanm. Voor etymologisch *iu* komt behalve de schrijfwijze *iu* ook *yu* en *u* voor; bijv. *asyun* 12 (toezicht); *styupdottær* 12 (stiefdochter); *byuthæ* 21 (gebieden); *lyusæ* 21 (bekend maken); *fyuræ* 32 (vier); *syu* 67 (zeven); *stup børn* I, 21 (stiefkinderen); *furtyughæ* 54, *furtughæ* 54 (veertig); *brutær* 54 (verbreekt); *bruti* 68 (beschermer).

Hieromtrent stelt Lis Jacobsen [2]) de volgende theorie op: „*Forenkling af de fællesnordiske dalende Tvelyd var længst fuldbyrdet. Af de stigende Tvelyd er det kun en enkelt, iū, der ikke bevares. Denne er allerede inden Lovsprogstiden blevet ȳ efter r og kak. l (f. Ex. thrȳ, rȳvæ, brȳtæ, flȳgæ, flȳtæ, o. s. v.), medens Forenklingen i de øvrige Tilfælde som Regel først indtræder efter Lovsprogstiden*".

„*I nogle Tilfælde findes Dobbeltformer; men ȳ skyldes her i-Omlyd af iū, ikke Forenkling af iū. Rigssproget har y i alle disse Tilfælde, men dette kan lige saa vel have udviklet sig af Lovsprogets iū, som af dets y*". Als voorbeelden hiervoor dienen: *fȳræ*

---

[1]) Zie Aanm.

[2]) *Studier* I, § 96.

naast *fyūrœ*; *fyrtan* naast *fiūrtan*; *fȳr(i)thiugœ*, *fȳrthȳge* naast *fyr(i)thiūghœ*; *nȳtœ*; *til sȳnœ* naast *til siūnœ*; *asȳn* naast *asiūn*; *styp* naast *stiūp*.

Verder merkt de schrijfster t. z. p. op, dat de vormen *liutœ* en *liusœ*, die regelmatig voorkomen, in plaats van de te verwachten vormen met klankwijziging *lytœ* en *lysœ*, zijn toe te schrijven aan formaties van denzelfden stam, waarin geen *i* in de volgende lettergreep stond, nl. het adjectief *lyūtœr* en het substantief *liūs*.

De gevallen, waarin men in V. L. *iu*, *yu* [1]), *y* vindt, bevestigen den door Lis Jacobsen gestelden regel grootendeels: *siuc* IV (ziek); *skyutœ* 20 (schieten); *byuthœ* 21 (gebieden); *siunœs* 32 (schijnt); *syu* 67 (zeven); *thiuf* 87, 59 (dief) vertoonen den ouden tweeklank.

Na tautosyllabische *r* staat de gecontraheerde klank in *brutœr* 54 (breekt) en *bruti* 87, 61 (opzichter).

Vormen met klankwijziging zijn *stup-* I, 21 (stief-) en *furtughœ* 54 (veertig).

In sommige gevallen vindt men naast den vorm met *i*-wijziging een anderen, waar de schrijfwijze *iu*, *yu* wijst op het ontbreken ervan, nl. *styup-* 9 (stief-); *fyurœ* 32 (vier); *fiurtyughœ* 52 (veertig).

Eindelijk zijn er gevallen, waarin de te verwachten *i*-wijziging volkomen ontbreekt, nl. *asyun* 12 (toezicht);

---

[1]) Over de schrijfwijze *yu* naast *iu*, zie § 19, Aanm. Daar is uiteengezet, dat *y* in sommige gevallen een ander letterteeken is voor den klank, die anders door *i* wordt voorgesteld, zoodat *yu* een variante schrijfwijze is voor *iu*.

lyusæ 21 (bekend maken); *lyutæ* 27 (beschadiging).

Behalve voor *liutæ* en *liusæ* is het voorkomen van vormen zonder *i*-wijziging, waar men die wel zou verwachten, hiermee nog niet verklaard. Misschien kan men het toeschrijven aan invloed van dialectischen aard. M. Kristensen [1]) wijst er op, dat tegenwoordig nog in het Seelandsch en een groot deel van het Oost-Jutsch de tweeklank *iu* bestaat naast *y* in de andere dialecten, terwijl in de Rijkstaal de overgang *iu* > *y* algemeen is. Het is dus niet onmogelijk, dat de vormen met *i*-wijziging in deze dialecten nooit volkomen zijn doorgedrongen, of, indien zij er ook al eenigen tijd in hebben bestaan, door invloed van buiten af later toch weer verloren zijn gegaan [2]).

Daar het zoowel Seelandsche, als Oost-Jutsche dialecten zijn, die *iu* hebben, is het moeilijk uit te maken, of die gevallen, waarin men in V. L. *iu* vindt, aan Frater Johannes Iutæ, of aan zijn voorbeeld te danken zijn.

Bij *liutæ* en *liusæ*, beide echte rechtstermen, kunnen archaïstische neigingen van den wettenafschrijver mede in het spel zijn geweest.

---

[1]) *Bidrag til dansk Sproghistorie*, in *Arkiv* 25; met verwijzing naar *Kort*, § 50.

[2]) In het bovengenoemde artikel van M. Kristensen worden o. a. de brieven van Kr. Göje (eind 16e eeuw) aangehaald, waarin *iu* en *y* zoo sterk met elkaar verwisseld worden, dat *iu* zelfs staat in plaats van *y*, waar deze klank etymologisch niet thuis hoort. Daar is de wisseling van de beide schrijfwijzen dus grootendeels een kwestie van spelling.

§ 29.

Æ. d. *ia*, voorgesteld door de teekens *ia*, *ya*, gaat terug op:

1. O. Germ. *ĕ* (door breking); bijv. *fiarthing* II, 8 (vierde deel); *iafnœ* 17 (gelijk maken); *iamlœngœ* 19 (gelijke tijd); *siatœ* 40 (zesde); *hialpœ* 76 (helpen).

Veranderingen:

ia > *iœ*; bijv. *fyœrthings* [1]) 33 (vierde deel, genitief); *iœmlœngœ* I, 12 (gelijke tijd); *siœtœ* 86, 56 (zesde); *hiœlpœ* 80 (hulp).

Aanm. Uit bovengenoemde voorbeelden [2]) blijkt, dat de ontwikkeling *ia* > *iœ* reeds een goed eind op weg was. De Dialectkaart [3]) geeft een zeer uitvoerige uiteenzetting over het voorkomen van *ia* en *iœ* voor verschillende consonantverbindingen, zoowel in de taal der middeleeuwsche hss. als in de tegenwoordige dialecten. Daaruit blijkt, dat in het algemeen, zoowel vroeger als nu, in Jutland *ia*, op de eilanden *iœ* in gebruik is geweest. Of die gevallen, waarin V. L. *ia* heeft, zijn te beschouwen als oudere vormen, waarin de overgang tot *iœ* nog niet heeft plaats gehad, dan

---

[1]) Voor *yœ* naast *iœ* Zie § 19, Aanm.

[2]) Zie §§ 40, 42 voor de volledige opgave van de vormen met *iœ* naast *ia*.

[3]) *Kort*, §§ 75—80; N°. 38—40.

wel als Jutsche, te danken aan het dialect van den afschrijver, is moeilijk uit te maken.

§ 30.

Æ. d. *iœ*, voorgesteld door de teekens *iœ*, *yœ* gaat terug op:

1. O. Germ. *ĕ* (door breking en ontwikkeling *ia* > *iœ*); bijv. *skiœlnœthe* I, 3 (deelingen); *hiœrnpannœn* 35 (de schedel); *fyœrthings* 33 (vierde deel, genitief); *skiœldœr* 40 (klettert); *skiœllik* 61 (redelijk); *skiœppœ* 87, 59 (schepel).
2. O. Germ. *ā*; bijv. *giœr* 35 (gaat) [1].

§ 31.

Æ. d. *io*, voorgesteld door de teekens *io*, *iō*, gaat terug op:

1. O. Germ. *eu*; bijv. *hionœ* I, 9; *hiōn* 86, 59 (tot het gezin behoorende persoon).
2. O. Germ. *ĕ* (door breking); bijv. *iorth* I, 2 (aarde).

---

[1] Voor *biœgœ* II, 10 en *biœgiœ* III, 1 (beide, zie § 43, Aanm. 6; voor *hiœ̄l* 68 (gezond) §§ 5; 43, Aanm. 5.

IV. KLANKWIJZIGING.

---

§ 32.

De veranderingen, die de O. Germ. klanken in den O. N. tijd door klankwijziging hebben ondergaan, zijn de volgende:

A. *i*-wijziging: *a* > *æ*; *ā* > *ǣ*; *e* > *i*; *o* > *ø*; *ō* > *ø̄*;
u > *y*; *ū* > *ȳ*; *au* > *øy*; *iu* > *ȳ*.

B. *u*-(*w*)-wijziging: *a* > *ǫ*; *ā* > *ǭ*; *e* > *ø*; *ĭ* > *y̆*;
ē > *ø̄*; *ī* > *ȳ*.

Het Æ. d. heeft de zoo ontstane klanken gedeeltelijk behouden, gedeeltelijk verder ontwikkeld. Van de meeste ervan vindt men in V. L. voorbeelden.

A. I-WIJZIGING.

§ 33.

O. Germ. *ă* (O. N. *æ̆*), Æ. d. *æ̆*, voorgesteld door de teekens *æ*, *e*; bijv. *æruæ* I, 1 (erven); *væriændæ* I, 4 (voogd); *lægiæ* I, 12 (leggen); *bægiæ* I, 17 (beide); *sæhiæ* II, 10 (zeggen);

hændær 13 (handen); *bæthræ* 21 (beter); *tændær* 30 (tanden); *men* 39 (mannen); *fæstær* 41 (stelt vast); *thræl* 43 (slaaf); *hængæ* 86, 57 (ophangen).

O. Germ. *ā* (O. N. *ǣ*), Æ. d. *ǣ*, voorgesteld door de teekens *æ*, *ǣ*; bijv. *næsæ* 28 (neus); *gǣr* 86, 57 (gaat).

O. Germ. *ĕ* (O. N. *ĭ*), Æ. d. *ĭ*, voorgesteld door het teeken *i*; bijv. *sitiæ* I, 3 (zitten); *villiæs* I, 7 (willen).

O. Germ. *ŏ* (O. N. *ø̆*), Æ. d. *ø̆*, voorgesteld door het teeken *ø*; bijv. *før* I, 2 (voor); *afkømd* I, 3 (nakomelingschap); *første* 86, 56 (eerst).

O. Germ. *ō* (O. N. *ø̄*), Æ d. *ø̄*, voorgesteld door het teeken *ø*; bijv. *fød* I, 8 (geboren); *møthræne* I, 12 (moederlijk); *flætføræ* 21 (verhuizen); *bøndær* 32 (boeren); *føtær* 34 (voeten).

O. Germ. *ŭ* (O. N. *y̆*), Æ. d. *ŭ*, voorgesteld door de teekens *u*, *y*; bijv. *burth* I, 4 (geboorte); *fulghe* III, 2 (gevolg); *(sus)kyn* 14 (broers en zusters); *sunær* 16 (zonen); *(tvy)munt* 36 (met twee openingen); *duliæ* 40 (ontkennen); *lukki* 87, 62 (slot).

O. Germ. *au* (O. N. *ø̄y*), Æ. d. *ø̄*, voorgesteld door de teekens *ø*, *øø*; bijv. *døør* I, 3 A. M. 455,12° (sterft); *mø* I, 4 (meisje); *hørthe* I, 7 (behoorde tot); *husfrø* VI, 2 (huisvrouw); *løsæ* 50 (vrijkoopen); *høghræ* 86, 56 (hooger).

O. Germ. *iu* (< *eu*; O. N. *ȳ*), Æ. d. *ū*, voorgesteld door het teeken *u*; bijv. *stup-* II, 10 (stief-).

Aanm. Daar O. Germ. *au* in Æ. d. ook tot *ø* is gecontraheerd (bijv. *køpæ* I, 12 koopen), valt deze klank samen met het klankwijzigingsproduct ervan.

§ 33.

Zooals uit bovenstaande voorbeelden blijkt, is in de meeste gevallen de *i*, die de klankwijziging bewerkt heeft, reeds verdwenen. Eenige malen treft men echter de palataal in de tweede lettergreep nog aan [1]) en wel in de volgende gevallen, waarin het Nieuw-Deensch deze soms heeft laten vervallen, soms (na *l* en *r*) tot *g* heeft gemaakt:

V. L.	Nieuw-Deensch.
sitiæ I, 3 (zitten);	*sidde.*
tuiggiæ I, 4 (twee);	
hæriænde I, 4 (verwoester);	*hærge.*
villiæs I, 7 (willen);	*vil.*
lægiæ I, 12 (leggen);	*lægge.*
væriændæ I, 12 (voogd);	*værge.*
bægiæ I, 17 (beide);	*begge.*
sæhiæ II, 10 (zeggen);	*sige.*
skilliæs III, 3 (scheiden);	*skille.*
væriæ V, 3 (verdedigen);	*værge.*
sveriæ 20 (zweren ;	*sværge.*
thuckiæs 30 (schijnt);	*tykkes* (Jutsch).

[1]) Hieronder zijn ook de gevallen opgenomen, waarin de *i* geen klankwijziging heeft bewerkt, doordat de vocaal in de voorafgaande lettergreep er niet vatbaar voor was.

duliæ 40 (ontkennen);	*dölge.*
thrithiæ 40 (drie);	*tredje.*
huliæ 40 (verbergen);	*hylle.*
kræfiæ 50 (veroordeelen tot);	*kræve.*
bæriæ 86, 54 (slaan).	

Van de meeste van deze woorden komen in V. L. ook voorbeelden voor, waarin de palataal reeds is verdwenen, nl.

lægær I, 12 (legt);
vilæ I, 17 (willen);
bægæ I, 17 (beide);
skilæs II, 10 (scheiden);
sitæ 7 (zitten);
tuygge 12 (twee);
dulæ 12 (ontkennen);
sighæ 13 (zeggen);
sværæ 15 (zweren);
thykkær 37 (schijnt).

Aanm. Naast *thrithiæ* (derde), Nieuw-Deensch *tredje*, komt *thrithe* 41 voor, een vorm, dien de Nieuw-Deensche schrijftaal niet kent; *sælæ* 78 (verkoopen) is eveneens jonger in vorm dan het Nieuw-Deensche *sælge*, waarin de *g* een voortzetting is van de oude palataal.

§ 35.

De gevallen, waarin *i*-wijziging voorkomt in den meervoudsvorm van substantieven zijn:

tændær 30 (tanden); *tan* 30.
mæn 58 (mannen); *man* 31.
hændær 61 (handen); *hand* 65.
nætær 87, 62 (nachten); *nat* 87, 62.
bøndær 32 (boeren); *bonde* I, 12.
føtær 34 (voeten); *foths* 34.
bøtær 49 (boeten); *bot* 40.
sunær 16 (zonen); *sun* I, 1.

§ 36.

Van oudsher ging de *i*-wijziging bij de meeste zwakke *j*-werkwoorden door het geheele paradigma. V. L. levert daarvan talrijke voorbeelden: *duliæ* 40 (ontkennen); *æruæ* II, 1 (erven); *afhændæ* V, 1 (verkoopen); *dømæ* 50 (oordeelen); *hængæ* 86, 57 (hangen).

De *i*-wijziging, die in de derde persoon der sterke werkwoorden thuis hoort, is zoo goed als geheel verloren gegaan; bijv. *biuthær* 42 (gebiedt); *slār* 45 (slaat); *far* I, 4 (krijgt).

In enkele gevallen treedt zij echter nog op, hoewel altijd naast den vorm zonder klankwijziging; nl.

slǣr 26 (slaat); *slar* 30.
fǣr 36 (krijgt); *far* 36.
gær 41 (gaat); *gar* 57.
stǣr 58 (staat); *star* I, 24 E. L.
høggær 66 (houwt); *hoggær* 66.

Hoe het met deze vormen in de tegenwoordige

dialecten gesteld is, wordt in de Dialectkaart [1]) nader besproken; *stœr* en *gœr* komen, behalve in Zuid-Jutland, ook voor in een groot deel van Oost-Jutland; *slœr* ten Z. van den Haderslevfjord; ten Zuiden van de lijn Tønder-Aabenraa komt o. m. de vorm *høxər* voor als Praesens van *hugge*. Verder wordt hier de opmerking aan toegevoegd, dat dergelijke vormen ook in de oudste Deensche schrijftaal voorkomen, maar alleen in Jutsche, voornamelijk Zuid-Jutsche hss.

Het is duidelijk, dat deze vormen met *i*-wijziging dus weer een uiting zijn van het Jutsche dialect van Frater Johannes Jutæ. Op grond van de tegenwoordige dialecten zou men zelfs geneigd zijn te concludeeren tot een Zuid-Jutsch dialect. Maar met dit laatste moet men voorzichtig zijn; want door de schaarschte van materiaal is het moeilijk na te gaan, in hoeverre de tegenwoordige geographische grenzen der dialecten overeenkomen met die der vroegere.

Aanm. 1. Van *sœlœ* 78 (verkoopen) en *sœttœ* 19 (zetten) komen alleen Præterita zonder *i*-wijziging voor, nl. *saldœ* 82 en *sattœ* 57. De uitgang werd hier dus zonder tusschenvocaal achter den stam geplaatst, evenals in het Ang. (*sealde, sette*), en O. Zw. (*salde, satte*).

Aanm. 2. Spickermann [2]) bespreekt, onder verwijzing

---

[1]) *Kort*, § 198, Kaart N°. 86.
[2]) *Das Verbum*, § 88.

naar Lis Jacobsen [1]), de gevallen, waarin de te verwachten *i*-wijziging in zwakke werkwoorden niet voorkomt, doordat zij hun stamvocaal naar andere woorden van denzelfden stam hebben vervormd; bijv. *fullæ* 56 (IJsl. *fylla*, vergoeden) naar analogie van het adjectief *full*; *liusæ* 68 (bekend maken) en *siunæs* 32 (schijnt) naar analogie van de substantieven *lius* en *siun*.

Deze verklaring lijkt voor de laatste woorden zeer aannemelijk [2]); het is echter niet noodzakelijk ook voor *fullæ* aan analogieformatie te denken. Ook het O. H. D. kent den vorm *fullen*, die door zijn stamvocaal zonder klankwijziging er op wijst, dat we hier te doen hebben met een *ōn*-werkwoord. De vorm *fullæ* in V. L. kan op dezelfde wijze verklaard worden.

Aanm. 3. De *i*-wijziging is verloren gegaan in den conj. praet., natuurlijk naar analogie van den ind.; bijv. *varæ* I, 13 (ware); *gauæ* 20 (gave).

Aanm. 4. In een paar gevallen is het schijnbare ontbreken van de klankwijziging waarschijnlijk aan het vergeten van de dwarsstreep te danken, nl.: *dul* 36 (ontkent); *dulæ* 65; 86, 55; *theskuns* 87, 64 (zoodanige) [3]); *scotæ* 69 (een verkoop sluiten door een symbolische handeling) [4]).

---

[1]) *Studier* I, § 96.

[2]) Zie § 28, Aanm.

[3]) Zie § 22, Aanm.

[4]) Zie § 25, Aanm. 2.

§ 37.

In den comparatief en superlatief is de *i*-wijziging, evenals in het Nieuw-Deensch, in enkele woorden bewaard gebleven. Voorbeelden daarvan in V. L. zijn: *bæthræ* 21 (beter); *bæzt* 32 (best); *færæ* 56 (minder); *læghæræ* 86, 55 (lager).

B. U-(W-)WIJZIGING.

§ 38.

u-Wijziging treedt in de taal van V. L. slechts zeer zelden op. De klankovergangen, die daaraan moeten worden toegeschreven zijn de volgende:

1. O. Germ. *ă* (O. N. *ǫ*), Æ. d. *ŏ*, *ø̆*; bijv. *børn* I, 3 (kinderen); *logh* I, 5 (wet); *nokær* I, 16 (iemand) [1]); *hoggæ* 86, 54 (houwen).
2. O. Germ. *ĭ* (O. N. *y*), Æ. d. *u* (*y̆*); bijv. *mukæt* I, 8, *mykæt* 8 (veel) [2]).

Bovengenoemde gevallen zijn de eenige, waarin V. L. *u*-wijziging vertoont. Dat deze klankwijziging in het Æ. d. minder verbreid is geweest, dan in het IJsl., blijkt uit woorden als *hand* 65 (hand); *sak* 37 (aanklacht), IJsl. *hǫnd*, *sǫk*, waar het Deensch de vormen zonder *u*-wijziging gebruikt.

Aanm. 1. Den overgang *ǫ* > *ø* voor volgende *r* heeft het Æ. d. gemeen met het Oud-Zweedsch [3]).

---

[1]) Zie § 7 voor de quantiteit van de *o*. Mogelijk is zij reeds gerekt.

[2]) Zie § 19, Aanm.

[3]) Zie Noreen: *Altschwedische Grammatik*, § 104.

Aanm. 2. In de overige gevallen (*logh*, *nokær*, *hoggæ*), verschilt de *o*, die door *u*-wijziging uit *a* is ontstaan, in de schrijfwijze niet van die, welke terug gaat op O. Germ. *u* (O. Noorsch *o*); bijv. *korn* 78 (graan). Of de uitspraak toen reeds geheel en al dezelfde was (beide hebben later dezelfde ontwikkeling doorgemaakt: *ogh* > *ov*), of dat er nog eenig verschil was, te klein, om in het schrift te worden weergegeven, is niet uit te maken.

Aanm. 3. In het gebruik van *lagh* en *logh* is geen verschil meer op te maken. Beide komen voor in de beteekenis *wet*; bijv. *lagh* I, 21; 7; 51; *logh* I, 5; 18; 58. Dat het gevoel voor *logh* als meervoud reeds geheel verloren is gegaan, bewijst de nieuwe meervoudsvorm *loghæ* 58. In samenstellingen wordt echter altijd *lagh* gebruikt; bijv. *laghfastæ* 87, 59 (wetvast); *laghegift* 86, 59 (wettige gift); *laghbyuthæ* 21 (bij de wet aanbieden); *laghdagh* 22 (bij de wet bepaalde dag).

Aanm. 4. Naast *hoggæ* (houwen) komt *huggæ* voor (*huggǣr* 35, houwt). Noreen [1]) geeft verschillende voorbeelden op, waaruit blijkt, dat reeds in den gemeenschappelijk-Noordschen tijd *ǫ* tot *u* is geworden voor *ggw*, *k*(*k*)*w*, en *ngw*. Door invloed van vormen, waar de palataal niet gevolgd werd door *w*, zijn vervolgens dubbele vormen met *ǫ* (Æ. d. *o*) en *u* ontstaan.

---

[1]) *Altschwedische Grammatik*, § 109.

C. I- EN U-(W-)WIJZIGING.

§ 39.

Een combinatie van *i-* en *u-*(*w-*)wijziging vindt men in de volgende gevallen:

gørœ I, 12 (doen) [1]).
høggœr 66 (houwt) [2]).

---

[1]) Zie voor dit werkwoord verder § 45, Aanm.
[2]) Zie § 36.

V. BREKING.

A. A-BREKING.

---

§ 40.

Door een *a* in de tweede lettergreep werd O. Germ. *ĕ* in de voorafgaande lettergreep gebroken. Het brekingsproduct is een tweeklank, in V. L. voorgesteld door het teeken *ia*. Van dezen klankovergang treft men in V. L. de volgende voorbeelden aan:

iafnæth II, 8 (overeenkomst);
skialnat VI, 4 (oneenigheid);
gialdœ 13 (betalen);
iafnœ 17 (gelijkelijk verdeelen);
iamlœngœ 19 (even lange tijd);
siatœ 40 (zesde);
sialf 52 (zelf);
iafn 69 (even groot);
hialpœ 76 (helpen);
skial 77 (grens);
giald 79 (vergoeding);
spial 86, 55 (verlies);
fialœ 87, 62 (verbergen).

Aanm. Het woord *sialændzfar* 84 (Seelandsch) is niet onder deze gevallen opgenomen, omdat de etymologie zoo onzeker is.

§ 41.

De breking heeft niet plaats gehad:

1. wanneer *r* of *v* onmiddellijk aan de *e* voorafging; bijv. *dræpær* 51 (doodt)[1]; *væl* I, 7 (wel)[2]; *vegnh* 8 (weg)[2].
2. wanneer de *e* onmiddellijk gevolgd werd door *h*, die wegviel, en daardoor verlenging van de *ĕ* bewerkte; bijv. *seer* 55 (ziet).

§ 42.

Reeds in het Æ. d. had de overgang *ia* > *iæ* plaats, een verandering, die in de Rijkstaal regelmatig is doorgevoerd; daar heeft *iæ* den oorspronkelijken klank geheel verdrongen. De gevallen, waarin V. L. *iæ* heeft, soms naast *ia*, zijn de volgende:

skiælnæthe I, 3 (geschillen);
iæmlængæ I, 12 (even lange tijd);
giæfæn II, 9 (de gift);
skiæl 15 (scheiding);
iærtægnæ 19 (kenteeken);
hiærnpannæn 35 (schedel);
skiældær 40 (klettert);
siælf 46 (zelf).

---

[1]) In het Æ. d. blijft de breking ook achterwege na *l*, evenals in het IJsl. (Zie Spickermann: *Das Verbum*, § 29, a).

[2]) Zie § 16, Aanm. 1.

u skiællik 61 (onredelijk);
hiælpær 68 (helpt);
siætæ 86, 56 (zesde);
siæx 86, 58 (zes).

Aanm. Een zeer uitvoerige verhandeling over *ia*, *iæ* voor verschillende consonantverbindingen, zoowel in de middeleeuwsche hss. als in de tegenwoordige dialecten geeft de Dialectkaart [1]). Vooral de tegenwoordige verhoudingen zijn zeer ingewikkeld, te meer, daar bij de door breking ontstane *ia*, *iæ* ook nog de gelijkluidende tweeklanken zijn gekomen, die hun ontstaan te danken hebben aan palatalisatie van *k*, *g*. Uit de bij de text behoorende kaarten [2]) blijkt echter duidelijk, dat *ia* ook tegenwoordig nog in Jutland thuis hoort, al is het dan ook niet voor alle consonantverbindingen in geheel Jutland, terwijl zich bovendien in sommige streken secundair uit *ia* weer andere klanken hebben ontwikkeld.

Dit doet vermoeden, dat de gevallen, waarin men in V. L. *ia* vindt, zijn toe te schrijven aan het Jutsche dialect van den afschrijver. Of zijn voorbeeld ook reeds *iæ* heeft gekend, is niet met zekerheid uit te maken, maar het is toch wel zeer waarschijnlijk. Het is eer aan te nemen, dat een Jutsch afschrijver daar, waar hij *iæ* vond, daarvoor den klank van zijn eigen dialect in de plaats stelde, dan dat hij, waar hij *ia* voor

---

[1]) Zie *Kort*, §§ 75—81.
[2]) *Kort*, N°. 38—40.

zich had, en ook zelf zeide, daarvoor een klank in de plaats zou stellen, die wel eigen was aan het dialect van het land, waarin hij zich op dat oogenblik bevond, maar die hem toch vreemd was [1]).

§ 43.

Naast de vormen met *ia*, *iæ* vindt men ook zulke, waarin de ongebroken vocaal voorkomt. Het zijn de volgende:

œm vœl I, 3 (evenzeer);
sœx I, 14 (zes);
skœl I, 18 (rechtstoestand);
gœf II, 9 (gift);
skœlnœth 15 (geschillen);
sœtœ 40 (zesde).

In twee gevallen heeft V. L. alleen den ongebroken vorm, terwijl andere geschriften uit de periode van het Æ. d. en het Nieuw-Deensch ook breking hebben, nl.

ac I, 16; *œc* II, 11 (ik), Nieuw-Deensch *jeg*;
stœlœ 87, 59 (stelen), Nieuw-Deensch *stjæle*.

Het voorkomen van gebroken naast ongebroken vormen is in de meeste van die woorden gemakkelijk te verklaren als analogiewerking, uitgaande van die vormen, waarin geen *a* in de tweede lettergreep stond. Bij *œm* naast *iafn* en *œc*, *ac* naast *iœc* is zwakkere betoning in sommige posities aan te nemen.

---

[1]) Zie Bijlage I.

Aanm. 1. Bij Lis Jacobsen [1]) vindt men een opgave van en een verhandeling over de ongebroken vormen, die in E. L. en in eenige andere hss. voorkomen; de woorden zijn ongeveer dezelfde als die, welke in V. L. worden aangetroffen.

Waar de tegenwoordige dialecten nog iets van den vroegeren toestand weergeven, zooals o. a. bij het persoonlijke voornaamwoord van de eerste persoon (wettenhss. *æc* — *ac* — *iæc*; Nieuw-Deensch: Jutsch *æ* — *a*, Rijkstaal *jeg*) kan men nog wel eenige conclusies maken omtrent het dialect van de hss. Maar waar dat niet het geval is, waar in de tegenwoordige taal een der vormen over den anderen heeft gezegevierd, is het materiaal in de hss. te schaarsch en ook niet zuiver genoeg, om daaruit alleen met eenige zekerheid tot dialectische verschillen te kunnen concludeeren.

Aanm. 2. In de Dialectkaart [2]) wordt de gebroken vorm van het persoonlijke voornaamwoord van de eerste persoon opgegeven voor Bornholm en de eilanddialecten, de ongebroken voor Jutland, en wel *æ* voor Zuid-Jutland, *a* voor bijna geheel Noord-Jutland.

V. L. heeft hier dus alleen Jutsche vormen, A. M. 24,4° den Noord-Jutschen, A. M. 455,12° bijna uitsluitend den Zuid-Jutschen vorm.

Dat er geen enkele Seelandsche vorm is blijven

---

[1]) *Studier* I, § 93.

[2]) *Kort*, § 192.

staan, is juist bij het persoonlijke voornaamwoord van de eerste persoon, dat men als een tweede eigennaam kan beschouwen, heel goed te begrijpen. Wanneer tegenwoordig een Jutlander, na een afwezigheid van eenigen tijd thuiskomende, deftig wil spreken, en rijkstaal gebruikt, is het juist de vorm *jeg*, die het meest den spotlust van zijn toehoorders opwekt. Deze geven daaraan uiting, door eenige malen snel achtereen den contaminatievorm *jœ* te zeggen.

Aanm. 3. Aangaande *stœlœ* vindt men in de Dialectkaart [1]) opgegeven, dat het woord tegenwoordig in Jutland met het meerendeel der bijbehoorende eilanden *œ* heeft, uitgaande van Æ. d. *stœlœ*, terwijl de vormen in het overige Deensche spraakgebied uitgaan van Æ. d. *stialœ*. Ook hier dus weer een aanduiding van het Jutsche karakter van de taal in V. L.

Lis Jacobsen [2]) geeft met verwijzing naar Kryger 392 ook voor Noord-Seeland den ongebroken vorm *stœlœ* op, waaruit dus blijkt, dat het Oost-Deensch eenmaal beide vormen gekend moet hebben. En daaruit kan men tevens het feit verklaren, dat noch in E. L. noch in V. L. de gebroken vorm voorkomt. Immers met recht zou men zich kunnen verwonderen over het volkomen ontbreken ervan, daar men in dat geval aan den afschrijver een stelselmatig vervangen van Seelandsche vormen door Jutsche zou moeten toeschrijven, een handelwijze, die men anders bij hem niet aantreft.

---

[1]) *Kort*, § 69.

[2]) *Studier* I, § 94.

Aanm. 4. Naast *sæng* 51 (bed) komt *siangæ* 86, 55 voor. Lis Jacobsen [1]) geeft den gebroken vorm op voor E. L. en Sk. L., terwijl in V. L. en Fl. St. ook de vorm *sæng* voorkomt. In het Oud-Zweedsch is *siang* de gewone vorm. De lange vocaal in IJsl. *sǽng*, *sǽing* maakt de verklaring van den gebroken vorm in het Zweedsch en Deensch zeer moeilijk, al zou men de breking op zich zelf ook al kunnen verklaren, door òf met Noreen [2]) overdracht uit den gen. sing. aan te nemen, of met Falk en Torp [3]) aan wisseling van het suffix *ing* met *ang* te denken, in beide gevallen met verkorting van de voorafgaande *ǽ*.

Aanm. 5. In plaats van den te verwachten vorm *hēl* vindt men *hiǣl* 68 (gezond). Hier heeft men niet met breking, maar met diphthongeering te doen. De Dialectkaart [4]) vermeldt, dat Æ. d. *ē* in verreweg de meeste dialecten tot een dalenden tweeklank is geworden. Wat *hēl* aangaat, vindt men den tweeklank opgegeven voor: „*Midtøstjylland, Vestjylland, Østfyn, Sælland, Låland*”. Zoowel het dialect, dat Frater Johannes Jutæ zelf sprak, als dat van de streek, waarin hij zich bevond, toen hij de wet overschreef, hebben dus waarschijnlijk ook toen reeds den vorm met tweeklank gekend. Daar het lengteteeken in *hiǣl* er op

[1]) *Studier* I, § 93.

[2]) *Altschwedische Grammatik*, § 93, 1.

[3]) H. S. Falk und Alf Torp: *Norwegisch-Dänisches Etymologisches Wörterbuch*, bldz. 959.

[4]) *Kort*, § 67.

schijnt te wijzen [1]), dat de afschrijver in zijn voorbeeld den vorm met lange vocaal voor zich had, kan men in den vorm met diphthong dus weer een uiting van zijn Jutsche dialect zien.

Aanm. 6. In *biægæ* II, 10, *biægiæ* III, 1 (beide) naast *bægæ*, *bægiæ* I, 17 is *a*-breking uitgesloten (het woord gaat terug op O. Germ. **bajjô;* daarnaast **bajjêm*, Got. *baddje*).

Waarschijnlijk heeft men in beide gevallen met een schrijffout te doen, hieruit te verklaren, dat de afschrijver de schrijfwijze, die hij in de tweede lettergreep van het woord voor zich had, ook in de eerste heeft aangewend. Voor deze verklaring spreekt ook het feit, dat de beide gevallen, waarin deze vorm van het woord in V. L. voorkomt, dicht bij elkaar staan (II, 10 en III, 1). Volgens Lund [2]) komt deze vorm slechts in V. L. voor.

B. u-breking.

§ 44.

Door een *u* in de tweede lettergreep van een woord werd O. Germ. *e* in de eerste lettergreep gebroken. Het brekingsproduct wordt in V. L. op de volgende wijze voorgesteld:

---

[1]) Zie § 6.

[2]) *Ordbog*, bldz. 21.

1. *io*; bijv. *iorth* I, 2 (aarde) [1]).
2. *iu*, *yu*; bijv. (*fur*)*tiughæ* 86, 58, (*fur*)*tyughæ* 54 (veertig) [2]).

Veranderingen:

1. *io* > *ia*; bijv. *fiarthing* 78 (vierde deel) [3]).
2. *iu* > *u*; bijv. (*fur*)*tughæ* 54 (veertig).

Aanm. 1. Noreen [4]) maakt de opmerking, dat *io*, door breking ontstaan, in het Oud-Noorweegsch wisselt met *iu*, oorspronkelijk waarschijnlijk voor bewaard gebleven *u*, *w*. V. L. heeft geen voorbeelden genoeg, om daaruit een regel te kunnen opmaken; de oorzaak van de wisseling zal hier waarschijnlijk wel dezelfde zijn als in het Oud-Noorweegsch.

Aanm. 2. De overgang *io* > *ia* heeft volgens Noreen [5]) in het Oud-Zweedsch reeds plaats gevonden in voorlitterairen tijd, voor een bewaard gebleven *a* in de volgende lettergreep; *fyarthing* kan dan gevormd zijn naar analogie van *fyarthæ* (vierde).

---

[1]) De quantiteit van de *o* is nergens aangegeven; daar V. L. ook de verlenging van *ă* in een dergelijke positie kent (*hārdh* 87, 64, hard), is het niet onmogelijk, dat ook de *o* van *iorth* reeds verlengd was.

[2]) Zie Aanm. 1.

[3]) Zie Aanm. 2.

[4]) *Altisländische Grammatik*, § 86, Aanm. 1.

[5]) *Altschwedische Grammatik*, § 118.

Aanm. 3. Uit deze *ia* is later *iæ* (*yæ*) ontstaan; bijv. *fyærthings* 33 (vierde deel)[1]).

§ 45.

De breking bleef uit, wanneer *ĕ* onmiddellijk gevolgd werd door *h*, die wegviel, en daardoor verlenging van de *ĕ* veroorzaakte; bijv. *fæ* I, 12 (vee).

Aanm. Niet te verwarren met de door breking ontstane tweeklanken zijn die, welke hun ontstaan te danken hebben aan palatalisatie van den voorafgaanden velaar (*g*, *k*, *sk*) voor palatale vocalen. In die gevallen, waarin *a*-breking mogelijk is, en ook in de oudere Scandinavische taalvormen voorkomt, ligt het voor de hand, den tweeklank daaraan toe te schrijven; bijv. *skiælnæthe* I, 3 (geschillen); *giæfæn* II, 9 (de gift); *skiæl* 15 (scheiding); *skiældær* 40 (klettert); *u skiællik* 61 (onredelijk). Waar *a*-breking evenwel is uitgesloten, heeft men met palatalisatie van den voorafgaanden velaar te doen; bijv. *giær* 35 (gaat) naast het gewone *gær* ($\bar{æ} < \bar{a}$).

Op dezelfde wijze zijn ook de tweeklanken in het Praeteritum en het Participium Pass. van het werkwoord *gøræ* (doen) te verklaren. De *g* werd gepalataliseerd voor *ø*, en later werd de palatalisatie overgedragen naar de vormen met *o*. Daar bovendien de

---

[1]) Deze *ia*, *iæ* valt dus samen met die, welke door *a*-breking is ontstaan.

palataal niet altijd werd geschreven [1]), heeft men tal van vormen naast elkaar gekregen, nl.

Praet. *giorthœ* 86, 56 ; *giørthœ* 86, 57 ; *gørthœ* 86, 55.

Part. *giorth* 41 ; *giørth* 50 ; *gørth* 26.

Nu doet zich nog de vraag voor, of de verschillende dialecten misschien ook voorkeur voor één der vormen van het Praeteritum en Participium hebben gehad. In de Dialectkaart [2]) staat hieromtrent het volgende: „*I Sønderjylland (næsten den hele jysktalende del af de gamle hertugdömme) hedder göre i fortid gø'r, medens resten af det danske område har o-lyd*". Ook hier weerspiegelen onze hss. waarschijnlijk weer den toestand van de toenmalige dialecten; in V. L. is de vorm met *ø*, in E. L. die met *io* overwegend; men was alleen nog niet zóó ver gekomen als tegenwoordig, dat men den anderen vorm geheel en al had laten vallen [3]). Uit het feit, dat V. L. overwegend *ø* heeft,

---

[1]) Het is wel bevreemdend, dat de palatalisatie nergens is uitgedrukt in het Praesens. Misschien is dit op de volgende wijze te verklaren: *g* werd palataal voor *ø*, zonder dat men dit aanvankelijk in het schrift uitdrukte. Daarna werd de palatalisatie overgedragen naar de vormen, welke *ǫ* hadden (V. L. *o*), dus in het Præteritum en Participium, en daar kwam zij ook in het schrift voor den dag. In die vormen van het werkwoord kwam naast *o* ook *ø* voor, en zoo kwam men er toe, daar ook *iø* te schrijven, terwijl het Præsens, dat nergens *o* of *io* had, eerst later *iø* kreeg, naar analogie van het Præteritum en Participium.

[2]) *Kort*, § 205.

[3]) Viggo Såby (*Om Sprogformen i de Sællandske Love*, in *Aarbøger* 1872) zegt naar aanleiding van *giorthœ* — *gørthœ*, dat

en de vorm met ø tegenwoordig alleen in het Zuid-Jutsch voorkomt, kan men volstrekt niet de conclusie trekken, dat de afschrijver een Zuid-Jutlander was. In zijn tijd kunnen de ø-vormen in Noord-Jutland nog wel zóó gebruikelijk zijn geweest, dat een bewoner van die streek er toe kon komen, ze nu en dan in de plaats te stellen van *io*-vormen, die hij in zijn voorbeeld, misschien naast enkele ø-vormen, vond.

Behalve bovengenoemde vormen komt ook nog eenmaal de vorm *gorthæ* 63 voor. Tegenwoordig vindt men daaraan beantwoordende vormen in Oost-Jutland (van den Randersfjord tot den Haderslevfjord) en in Kopenhagen [1]). Waarschijnlijk is dit een voortzetting van een *jo*-vorm, waarin de *j* verloren is gegaan door analogiewerking van de ø-vormen. Het is niet uit te maken, in welke van de twee opgegeven streken de in V. L. voorkomende vorm thuis hoort.

---

de laatste vorm ook voorkomt in de jongere hss. van Sk. L., en meent, dat de ø-vormen dus misschien van het West-Deensch in het Oost-Deensch zijn doorgedrongen. In de eerste plaats is het de vraag, of de ø-vormen alleen West-Deensch zijn; ook het Oud-Zweedsch kent ze (zie Noreen: *Altschwedische Grammatik*, § 553, 4). Maar nog afgezien daarvan is het niet ondenkbaar, juist bij afschrijvers uit lateren tijd, dat zij ook exemplaren van de wetten der andere landschappen tot hun beschikking hadden, waardoor zij er licht toe konden komen op overeenstemmende plaatsen ook overeenkomende woordvormen te gebruiken. In dat geval kan men dan nog niet spreken van een doordringen van West-Deensche vormen in het Oost-Deensch.

[1]) Volgens schriftelijke opgave van M. Kristensen.

VI. VOCALEN IN ZWAKBETOONDE EN ONBETOONDE LETTERGREPEN.

§ 46.

Reeds in de periode van het Old-dansk vertoonen zich de eerste teekenen van verval van vocalen in zwaktonige en onbetoonde lettergrepen. Tengevolge daarvan hebben de volgende wijzigingen plaats gehad:

1. korte eindvocaal is gesyncopeerd, zoowel na korte als na lange lettergreep:

a. wanneer de vocaal de slotletter van het woord was.

b. wanneer zij slechts door één consonant werd gedekt.

2. lange eindvocaal is verkort, en aan het absolute einde verloren.

Daarentegen is de korte eindvocaal bewaard:

1. wanneer zij gevolgd werd door dubbele consonant.
2. wanneer het woord accent 2 had, tengevolge van het verloren gaan van de derde lettergreep.

Bij de behandeling van vocalen in hoofdtonige lettergrepen is gebleken, dat het Æ. d. een vrij sterke ontwikkeling vertoont in de richting van de nieuwere taal; zoo is het dan ook niet te verwonderen, dat

men in de taal van V. L. een sterk verval van vocalen in zwaktonige en onbetoonde lettergrepen kan waarnemen [1]). Op elk gebied, zoowel in de vaststaande woordvormen als in declinatie en conjugatie, doet dit verschijnsel zich voor. *a, i u* zijn in bovengenoemde posities samengevallen tot een klank, die in V. L. wordt voorgesteld door de teekens *e*, *æ*. Dat het uiterlijk van de taal, zooals wij haar in de wettenhss. voor ons hebben, ondanks zooveel wezenlijke overeenstemming met het Nieuwe Deensch, ons toch zoo geheel anders aandoet, dan dit laatste, is juist voornamelijk hieraan te danken, dat in zwaktonige en onbetoonde lettergrepen bijna altijd *æ* wordt geschreven, terwijl het Nieuw-Deensch daar *e* gebruikt. Neemt men een paar willekeurige bldz. uit V. L., dan krijgt men daarvoor de volgende getallen:

bldz.	6,	*æ*: 72	maal;	*e*: 8	maal.
„	40,	*æ*: 98	„	*e*: 2	„
„	59,	*æ*: 70	„	*e*: 4	„

Afgezien van het verschil in weergave vindt men ook essentiëele verschillen tusschen de taal in V. L. en het Nieuw-Deensch in dit opzicht. Men kan de gevallen, waarin geen overeenkomst tusschen beide bestaat, in drie groepen onderbrengen:

I. V. L. heeft de oude vocaal onverzwakt bewaard, terwijl het Nieuw-Deensch haar heeft verzwakt of uitgestooten.

---

[1]) Zie Lis Jacobsen: *Studier* I, §§ 12, 100—104.

II. V. L. heeft de oude vocaal verzwakt, terwijl het Nieuw-Deensch haar heeft uitgestooten.
III. V. L. heeft de oude vocaal uitgestooten, terwijl het Nieuw-Deensch haar verzwakt heeft bewaard.

I. V. L. heeft de oude vocaal onverzwakt bewaard.

§ 47.

I.

De *i* komt van de bewaard gebleven vocalen verreweg het meest voor; dit is te begrijpen, daar deze vocaal met haar helderen klank het verst van de *ə* is verwijderd. De afstand van *a* tot *ə*, vooral in lettergrepen met zwakke betoning, is veel minder groot. Bij de *u* moest in de eerste plaats de lippenronding verdwijnen, waarvan de hedendaagsche taal nog verscheiden voorbeelden levert. Bij slordige uitspraak kan men zelfs in lettergrepen met hoofdtoon (bijv. in *Gud*, *Fugl*) een *u* zonder lippenronding zien en hooren uitspreken.

a. Substantiva.

Nominatief.

œnki 13 (weduwe); *iōn*-stam. Nieuw-Deensch *enke*.
suskinœ I, 8 (broers en zusters). De *i* gaat terug op oude *ī* [1]); deze is natuurlijk langer bewaard gebleven, dan etymologisch *ĭ*. Daarnaast komt

[1]) Falk en Torp: *Etymologisches Wörterbuch*, bldz. 1236; het woord is een afleiding met het suffix *îna*, verlengd tot *ia*-stam.

ook reeds de vorm *suzkœn* voor (I, 16; III, 2). Nieuw-Deensch *søsken(de)*.

bruti 68 (beschermer), *ian*-stam. Het Nieuw-Deensch kent het woord *bryde* niet, maar zou in deze positie de *i* zeker niet bewaard hebben (bijv. *Arving*, erfgenaam).

hœrvirki 86, 55 (gewelddaad), *ia*-stam. Daarnaast komt ook de vorm met verzwakte vocaal *hœrvirkœ* voor (86, 54).

thulmerki 86, 56 (boete van 12 øre); zoowel geslacht als etymologie zijn onzeker [1]), zoodat ook omtrent den oorspronkelijken stam niets met zekerheid is te zeggen. Men kan vermoeden, dat het een neutraal compositum is met *mark* als laatste deel, en een *ia*-suffix.

manhœlghi 87, 61 (burgerlijke positie). Misschien is het laatste deel van het woord identiek met IJsl. *helgi* (heiligheid), in welk geval men dus met een *īn*-stam te doen zou hebben. Daarnaast komen ook de vormen *manhœlghe* en *manhœlg* voor (beide 87, 62).

lukki 87, 62 (afgesloten plaats). Misschien een *ian*-afleiding van den stam van het werkwoord *luka* (sluiten). In vorm is *lukki* eerder gelijk aan IJsl. *lykkia* (strik), dan aan Nieuw-Deensch *lukke*, waarmee het de beteekenis gemeen heeft, maar waarin de *i*-wijziging ontbreekt (hoewel de verdubbelde *k* toch ook op een verdwenen *i* wijst.)

---

[1]) Zie Lund: *Ordbog*, bldz. 150.

Genitief.

rigis I, 12; *rikis* 19 (bij *rikœ* 19, rijk); *ia*-stam; Nieuw-Deensch *rige.*

lækis 86, 55 (bij *læki*, geneesheer, dat niet in V. L. voorkomt; Lund [1]) geeft op *lækigiald* Fl. 44); Nieuw-Deensch *læge* [2]).

sæthis 86, 58 (de nominatief komt niet voor; IJsl. *sæti* huis); *ia*-stam. Nieuw-Deensch *sæde* (zetel).

Datief.

thingi 53; 54; 56; 65; 85 enz. (bij *thing*, landdag). De vorm met *i* is in V. L. de gewone; slechts éénmaal komt *a thinge* voor (72), en verder *a landzthing*, *a hærætzhing* 69.

kunungi 55; 56; 57 enz. (bij *kunung* 87, 60, koning). Ook in dit woord is de datiefvorm met *i* meer gebruikelijk dan die met *e*, die in 56 en 57 voorkomt.

b. Adjectiva.

eghit 53 (eigen) naast *eghæt* 60; Nieuw-Deensch *eget.*

mukit, *mikit* 87, 60 (groot) naast *mukæt* 87, 61; cf. Nieuw-Deensch *meget.*

---

[1]) *Ordbog*, bldz. 93.

[2]) Tegenover Falk en Torp (*Etymologisches Wörterbuch*, bldz. 673), die meenen, dat het woord aan het Angs. ontleend is, ziet M. Kristensen (*Fremmedordene*, § 16) in læge een oorspronkelijk Oost-Noorsch woord.

c. Pronomina.

ænni I, 19 naast het gewone *hænnæ* I, 19 (datief bij *hun*, zij); Nieuw-Deensch *hende*.
ængi I, 3 naast *ængæ* III, 4 (niemand); cf. Nieuw-Deensch *ingen*.
ængin I, 3 naast *ængæn* 13 (niemand); Nieuw-Deensch *ingen*.
tviggi 38 naast *tviggæ* 38 (genitief van *tva*, twee; de genitiefvorm bestaat in het Nieuw-Deensch niet meer, maar zou zeker in deze positie geen *i* op het eind gehad hebben).

d. Verba.

æruir I, 3 (erft) van *æruæ*.
skiftis I, 12 (scheiden) van *skiftæs*.
scifti II, 9 (scheiden) van *sciftæ*.
taki III, 1 (neme) van *takæ*.
brutith 86, 55 (gebroken) van *brutæ*.
hoggit 86, 55 (gehouwen) van *hoggæ*.
stolith 86, 56; *stolin* 87, 60 (gestolen) van *stælæ*.
takit 87, 60 (genomen) van *takæ*.

e. Artikel.

Het aangehangen artikel, dat als regel *æn* luidt, (Nieuw-Deensch *en*) komt éénmaal in den vorm *in* voor, nl. *thrællin* 86, 55 (de slaaf), naast het gewone *thrællæn*, 86, 55.

f. Conjuncties.

ænti I, 12 naast *æntæ* 12 (hetzij); Nieuw-Deensch *enten.*

hværkin 86, 57 naast *hværkæn* 13 (noch); Nieuw-Deensch *hverken.*

Aanm. 1. In suffixen met sterken bijtoon is de kans op behoud van de onverzwakte vocaal natuurlijk veel grooter. Zoo is in *fiarthing* 27 (vierde deel) niet alleen in V. L. maar ook in het Nieuw-Deensch (*fjerding*) de *i* bewaard gebleven. Met den vorm *fiarthæng* II, 8 is V. L. dus nog een stap verder gegaan dan de nieuwe taal.

Aanm. 2. Ook in *meghin* 52 (macht) is de *i* bewaard gebleven. Lund [1]) geeft deze plaats op als de eenige, waar het in de wettenhss. voorkomt. Het Nieuw-Deensch kent het woord niet meer, maar daar de *i* hier slechts door één consonant wordt gedekt, kan men met zekerheid zeggen, dat de nieuwere taal de vocaal niet onverzwakt bewaard zou hebben.

Aanm. 3. Naast *ækkæ* 68 (niet) komt *ækki* 14 voor. In de Dialectkaart [2]) wordt er op gewezen, dat *ækki, ikki,* de oude neutrum-vorm van *ingen,* tegenwoordig nog in een groot deel van Jutland en op Bornholm

---

[1]) *Ordbog,* bldz. 97.

[2]) *Kort,* § 176, Aanm. 1.

als negatie wordt gebruikt. De Rijkstaal heeft dus de eindvocaal wel verzwakt (*ikke*), maar deze is dialectisch nog blijven bestaan.

§ 48.

U.

Veel minder talrijk zijn de gevallen, waarin men *u* in niet-hoofdtonige lettergreep aantreft.

a. SUBSTANTIVA.

Nominatief.

thumul 40 (duim) naast *thumæl* 33; Nieuw-Deensch *tommel*; IJsl. *þumal.* Ook in E. L. komt de vorm met *u* voor, nl. *thymul* 2, 35. Men zou hier kunnen denken aan suffixwisseling *ul—al*; maar de *u* in de eerste lettergreep van de vormen met *u* in de tweede wijst eer op een suffix *il.* De *i*-wijziging in de vormen met *i* in de tweede syllabe is dus overgenomen door de vormen met u.

Datief.

frændum 86, 58 (bij *frænde,* bloedverwant).

b. PRONOMINA.

Datief.

hanum I, 12; I, 19; 11; 87, 59 enz. (bij *han,* hij). Deze vorm komt regelmatig met onverzwakte vocaal voor. Van den vorm *hanem,* die nog tot voor korten tijd in het Deensch bestond, levert V. L. nog geen enkel voorbeeld.

andrum 37 (bij *annær*, ander).
hinum 65 (bij *hin*, die).
sinu 87, 63 (bij *sin*, zijn).

e. Verba.

mughu I, 7 naast *muhæ* (mogen). Hoogst waarschijnlijk heeft hier de *u* in de eerste lettergreep van het woord niet weinig tot het behoud van dezelfde vocaal in de tweede bijgedragen.

d. Conjuncties.

antugh 86, 58 (hetzij). De gewone verklaring van het woord is, dat het ontstaan zou zijn door contractie van *annarr tweggia* (een van beide) [1]. In dit geval is de *u* de gevocaliseerde *w*, die bewaard bleef door den sterken bijtoon van de tweede lettergreep. Het Nieuw-Deensch kent het woord niet meer met hetzelfde suffix.

Aanm. 1. Naast *fælagh* (I, 12; gemeenschap) komt ook *fælugh* 7 voor, Nieuw-Deensch *fællig*. In dit woord treden in de tweede lettergreep 3 vocalen op, die alle door den sterken bijtoon onverzwakt bewaard zijn gebleven; *ig* kan verzwakking zijn van *ug* of *ag*.

---

[1]) Zie Noreen: *Altschwedische Grammatik*, § 525.

Aanm. 2. De vorm *ællufhæ* 76 (elf) is het best als schrijffout te verklaren. Den juisten vorm *ællæfhu* (IJsl. *ellefo*, Nieuw-Deensch *elleve*) vindt men in Sk. L. 4, 7. De afschrijver van V. L. heeft hier dus de vocalen van beide lettergrepen verwisseld.

§ 49.

A.

V. L. levert geen enkel voorbeeld op, waarin *a* als laatste letter van het woord bewaard is gebleven. Ook het aantal gevallen, waarin niet-hoofdtonige *a*, door een consonant gedekt, onverzwakt bewaard is gebleven, is zeer gering.

a. Substantiva.

skialnath VI, 4 (scheiding) naast *skiælnæthe* I, 3; IJsl. *skilnaðr*. Behalve sterke bijtoon heeft hier misschien vocaalharmonie bijgedragen tot het bewaard blijven van de *a*.

b. Numeralia.

attan 13 (achttien, Nieuw-Deensch *atten*). Ook in J. L. komt het woord eenige malen in dezen vorm voor (o. a. 1, 8; 2, 9). Of we hier nog met de oude lange *a* te doen hebben (IJsl. *áttián*), is niet uit te maken, daar het woord nergens met lengteteeken voorkomt; maar zeker heeft de oude lengte de vocaal nog eenigen tijd voor verzwakking bewaard.

Aanm. Zooals Spickermann reeds heeft opgemerkt [1]), kunnen *nokat* I, 4 (eenig) en *hoggat* 35 (gehouwen), die beide slechts éénmaal voorkomen naast talrijke vormen met *æ*, niet anders verklaard worden dan als schrijffouten.

§ 50.

Het aantal gevallen, waarin zwak betoonde vocaal bewaard is gebleven, waar het Nieuw-Deensch de verzwakking heeft laten intreden, is dus zeer gering. Spickermann [2]) heeft getracht aan te toonen, dat er altijd eenige verhouding is aan te wijzen tusschen een bewaarde, ongedekte eindvocaal, en de stamvocaal. Maar men mag hierbij niet vergeten, dat het volstrekt niet zeker is, dat in den tijd, waarin de hier besproken hss. van V. L. vervaardigd werden, die vocalen (vooral de ongedekte) werkelijk nog werden gesproken. Het voorkomen van dubbele vormen in de meeste gevallen (waarbij dan bovendien de vormen met onverzwakte vocaal meestal numeriek in de minderheid zijn), wijst er op, dat men op zijn minst met een overgangsperiode te doen heeft. Opmerkelijk is het ook, dat men de onverzwakte vocaal het meest vindt in vaste rechtstermen (*innæn rikis*, binnenslands; *utæn rikis*, buitenslands; *a thingi*, op de volksvergadering; *bøtæ kunungi*,

---

[1]) *Das Verbum*, bldz. 31, Aanm. 4.

[2]) t. z. p., §§ 40, 41. Hier leest men, dat *i* bewaard is gebleven, wanneer in de stamlettergreep stond *i, e, æ, y, ø, u, iu*; *a* na velare stamvocaal; *u* na *u, iu, i*; verder *i* ook na palatale consonant.

aan den koning boete betalen); hier heeft men dus òf met versteende, maar in de rechtstaal nog gebruikte vormen te doen, òf de oude vorm is geheel en al op rekening van archaïstische neigingen van de afschrijvers te stellen.

II. De verzwakte vocaal is in tegenstelling met het Nieuw-Deensch bewaard.

§ 51.

Wel verzwakt, maar toch bewaard, heeft V. L. de vocaal in de tweede lettergreep van *sløkæfrith* 58 (concubina). Volgens Falk en Torp [1]) is het eerste lid IJsl. *slôki* (trage persoon). Het Nieuw-Deensch is met *slegfred* dus een stap verder gegaan, en heeft de vocaal geheel uitgestooten.

III. De vocaal is verdwenen in tegenstelling met het Nieuw-Deensch.

§ 52.

De gevallen, waarin V. L. de toonlooze eindvocaal heeft geapocopeerd, terwijl het Nieuw-Deensch haar nog heeft bewaard, zijn weinig talrijk.

1. Ongeveer op één lijn te stellen zijn de twee volgende gevallen:

oc ærf hænnæ børn 7 (en erven haar kinderen);
the haf alt fangæt 12 (zij hebben alles gekregen).

---

[1]) *Etymologisches Wörterbuch*, II, bldz. 1059.

Men verwacht hier de meervoudsvormen *æruæ* en *hauæ*. In het eerste geval volgt op den werkwoordsvorm een woord, dat met *h* begint (*hænnæ*), in het tweede een met klinker (*alt*). Hoogstwaarschijnlijk heeft de *h* wel niet zoo heel sterke eigen uitspraak gehad; in I, 19 vindt men den vorm *ænni* in plaats van *hænni* (haar) [1]. In beide gevallen heeft de afschrijver dus door de *æ* te laten wegvallen een hiaat weten te vermijden. Dat hij er zich volkomen van bewust was, welken vorm hij neerschreef, en niet de *æ* eenvoudig heeft vergeten, blijkt ten duidelijkste hieruit, dat hij de *u*, die nu de laatste letter van het woord werd, in *f* heeft veranderd.

2. Misschien niet geheel van denzelfden aard als de beide vorige gevallen is het volgende: *num hennæ næst æræ vith* (13; tenzij haar naaste bloedverwanten het er mee eens zijn). Hier zou men *næstæ* verwachten, en het weglaten van de *æ* weer kunnen verklaren uit de neiging van den afschrijver, om een hiaat te vermijden. Maar wat bij de bovengenoemde gevallen was uitgesloten, nl. dat het als schrijffout is op te vatten, wordt hier door niets onwaarschijnlijk gemaakt, integendeel, men wordt in zulk een vermoeden bevestigd, doordat het volgende woord ook met *æ* begint.

---

[1] Thorsen teekent hierbij in zijn uitgave aan, dat er in het hs. een *h* voor het woord is toegevoegd, maar zeker later, door iemand anders dan Frater Johannes Jutæ.

3. Bij de uitdrukking *næst æruæ* (22; naaste erfgenamen) doet zich, behalve de onder 1 en 2 genoemde beide mogelijkheden (1°. opzettelijk weglaten van de *æ* om een hiaat te vermijden; 2°. schrijffout) nog een derde voor, nl. dat men de beide woorden samen als een compositum moet opvatten. Dat de woorden niet aan elkaar geschreven zijn, spreekt daar niet tegen, dat komt meermalen voor, vooral, wanneer men elk deel van het compositum nog als afzonderlijk woord voelt en begrijpt; bijv. *fathær fathær* I, 4 (grootvader); *barnæ bruti* 68 (beschermer der kinderen, voogd; men moet dit woord als een compositum opvatten, daar de vorm *barnæ* anders onverklaarbaar is); *athæl kunæ* 69 (wettige vrouw).
4. *Horæ mangh sum, sva mangh sum* 40 (zoovele als). Daarnaast vindt men den te verwachten vorm *mangæ* in *huræ mangæ sum* 9. In alle gevallen is de beteekenis meervoudig; dat blijkt ook hieruit, dat in den volgenden bijzin op de uitdrukking wordt teruggewezen door *them allæ* (hen allen). Er is dus een *æ* geapocopeerd, al of niet opzettelijk, maar ditmaal niet te verklaren als een middel, door den afschrijver toegepast, om een hiaat ts vermijden.

Aanm. 1. Opmerking verdienen de volgende gevallen, die schijnbaar onder deze rubriek hooren, maar die op een andere wijze verklaard moeten worden.
sin børn I, 12; I, 16; I, 19; II, 6 (zijn kinderen);
annæn børn I, 17 (andere kinderen);
al the børn III, 1 (alle kinderen);

sum the børn III, 2 (sommige kinderen);
nokœr the børn III, 2 (eenige kinderen);
ufød børn VI, 5 (ongeboren kinderen);
annœn suzkœn 18 (andere broers en zusters);
børnœn 3 maal in 86, 58 (de kinderen);
annugth børn 2 maal in 86, 58 (onvrije kinderen).

In al deze gevallen heeft men den ouden, uitgangloozen vorm van het neutrum plurale.

Daarnaast komen in beide hss. de nieuwere vormen met uitgang voor:
allœ the børnœ I, 17 (al de kinderen);
sinœ børn 13; 67; 68 (zijn kinderen);
sinœ suzkœn 14; 69 (zijn broers en zusters);
allœ the sar 37 (alle wonden).

Terwijl in A. M. 455,12° de nieuwere vorm meermalen wordt gebruikt, komt deze in A. M. 24,4° slechts éénmaal voor. De schrijver van dit hs. heeft hem dus wel gekend, maar of hij zich strenger aan zijn voorbeeld heeft gehouden dan Frater Johannes Jutæ, of zelf den ouden vorm nog gebruikte, en misschien meer gebruikte dan den nieuweren, is niet uit te maken.

Aanm. 2. Onzekerheid bestaat bij de uitdrukking *sin suslœ* VI, 2. Lund [1]) geeft voor dit woord als enkelvoud op *syssœl* en *syslœ*, van welke de laatste vorm overeenkomt met IJsl. *sýsla*. Wat de beteekenis betreft, kan men het op deze plaats opvatten zoowel als enkelvoud als als meervoud: *thœn husfrø kallœ vi*

---

[1]) *Ordbog*, bldz. 135.

siuc værœ, œr œi ma at sin suslœ gangœ (die huismoeder noemen wij ziek te zijn, die niet aan haar bezigheid (of bezigheden) kan gaan). Als dit een meervoudige vorm is, zouden wij dus met apocope van den uitgang *œ* te doen hebben. In dat geval zou men ook de andere uitganglooze vormen van A. M. 24,4⁰ [1]) niet meer met zoo volkomen zekerheid oude vormen kunnen noemen. Dan zou ook hierbij de vraag zich voordoen, of dat juist geen nieuwere Jutsche vormen konden zijn [2]).

§ 53.

Voor al de hierboven besproken gevallen, waarin de toonlooze uitgangs-*œ* ontbreekt, is ten slotte nog één algemeene verklaring mogelijk, nl. dat het Jutsche vormen zijn. M. Kristensen [3]) noemt onder de voornaamste kenmerken van het Jutsch het volkomen verloren gaan van *e* in uitgangen. Alleen wanneer het enkelvoud en meervoud van een woord moeilijk van elkaar te onderscheiden zouden zijn, heeft het Oost-Jutsch den uitgang *er* in het meervoud, vooral na *kk*, *pp*, *tt*.

Daaruit volgt evenwel nog niet, dat het Jutsch in den tijd, waarin de hier besproken hss. vervaardigd werden, ook reeds diezelfde eigenaardigheid bezat.

---

[1]) Zie Aanm. 1.

[2]) Zie § 53.

[3]) M. Kristensen: *Nydansk. En kort Sproglig-Geografisk Fræmstilling*; København 1905, § 16.

Wanneer men J. L. [1]) doorleest, krijgt men niet den indruk, dat toen reeds het ontbreken van *e* een vast kenmerk van het Jutsche dialect was. Hier en daar vindt men wel een vorm, waarin de toonlooze uitgangs-*æ* verloren is gegaan, terwijl V. L. die nog bewaart (bijv. *værjænd* 1, 30, voogd; V. L. *væriænde* I, 4), maar overigens zijn de verschillende uitgangen als regel bewaard gebleven (bijv. *sinæ eghnæ jorth* 1, 29, haar eigen grond; *sannændæ man* 2, 1, gezworenen). Een vorm als *sinæ eghnæ børn* 1, 6 (zijn eigen kinderen) toont, dat men hier den ouden, uitgangloozen vorm van het neutrum plurale niet meer gebruikte.

Wat V. L. betreft, is het dus waarschijnlijk, dat de uitganglooze meervoudsvormen nog de oude zijn, niet de nieuwere Jutsche. Op dit punt heeft A. M. 24,4° regelmatig de oude vormen; de schrijver ervan heeft dus òf deze vormen zelf nog gebruikt, òf zich zeer getrouw aan zijn voorbeeld gehouden. Het feit, dat er

---

[1]) Hiervoor stond mij alleen ter beschikking de uitgave van N. M. Petersen, København 1850. Deze is voor dit doel minder geschikt, dan de uitgave van V. L. door Thorssen. De laatste heeft kritiekloos de hss. zoo nauwkeurig mogelijk weergegeven, en kon dat ook doen, door den goeden toestand, waarin die hss. verkeeren. Petersen daarentegen is anders te werk gegaan. In de voorrede voor zijn uitgave leest men (bldz. 8, 9): „*Urigtig, ved skødesløshed og uagtsomhed fremkommen, skrivemåde har jeg ligrefrem rettet*". In de uitgave zijn die verbeteringen niet als zoodanig aangegeven. Nu is het zeer de vraag of Petersen altijd juist heeft geoordeeld, en heeft kunnen oordeelen. Onder de voorbeelden, die hij geeft, zijn er althans een paar zeer twijfelachtig.

geen enkele nieuwe vorm in dit hs. voorkomt, maakt de eerste veronderstelling waarschijnlijker. A. M. 455,12⁰ heeft nu en dan den nieuweren vorm met uitgang (*sinæ børn* I, 12; 67; *allæ the māl* 86, 54) naast oudere zonder uitgang (*børnæn* 86, 58; *annugth børn* 86, 58). Ook hier zullen de laatste hoogst waarschijnlijk wel den ouden toestand weergeven. Anders kan men moeilijk verklaren, hoe een afschrijver, die vijfmaal achter elkaar een uitgang weglaat, onmiddellijk daarop en juist in hetzelfde woord (*the annugthe cunæ*, de onvrije vrouw) den uitgang weer neerschrijft.

Alleen voor de andere gevallen [1]) (*oc ærf hænnæ børn*, 7; *the haf alt fangæt*, 12; *num hænnæ næst æræ vith*, 13; *næst æruæ*, 22; *horæ mangh sum, sva mangh sum*, 40) blijft de mogelijkheid bestaan, ze te verklaren als vroege voorbeelden van afwerping van den uitgang in het Jutsch.

---

[1]) Zie § 52, 1—4.

BIJLAGE I.

Jutsche eigenaardigheden in V. L.

In de bovenstaande verhandeling over het vocalisme van V. L. is gebleken, dat er meermalen overeenstemming is te vinden tusschen klanken, waarvan men de weergave in V. L. aantreft, en zulke, welke nu nog eigen zijn aan een of meerdere Jutsche dialecten. Dat is niet alleen het geval in A. M. 455,12°, waarvan de naam van den afschrijver, Frater Johannes Jutæ, een dergelijke overeenkomst reeds volkomen verklaart, maar ook in A. M. 24,4°, waarvan de naam van den afschrijver ons niet bekend is. In het eerste geval bevestigt het voorkomen van Jutsche eigenaardigheden het reeds uitgesproken vermoeden [1]), dat de naam *Jutæ* wijst op het geboorteland van Frater Johannes, en dat het niet eenvoudig een familienaam zonder verdere beteekenis is. Voor A. M. 24,4° is de conclusie, die men er uit trekken kan, deze, dat de schrijver ook een Jutlander geweest moet zijn. Daar is ook niets verwonderlijks in. Van het Zuiden uit heeft het Christen-

---

[1]) Zie Inleiding, bldz. 10, 11.

dom zich over Denemarken verbreid. Het vasteland, Jutland, kwam daardoor eerder in aanraking met de Roomsche kerk dan de eilanden, en waarschijnlijk zullen er onder de Deensche geestelijken van dien tijd wel meer Jutlanders geweest zijn dan eilandbewoners.

Bij een onderzoek naar het voorkomen van eventueele Jutsche eigenaardigheden komen de volgende vormen in aanmerking [1]:

A. M. 24,4°.	A. M. 455,12°.
	fæk-fik.
fec I, 1 (kreeg) [2];	*fæch* 17 (3).
	naast
	fich I, 1 (4).
	væl-val.
	val I, 3 (3).
	naast
væl I, 3 (wel) [3];	*vel* I, 7 (1).

---

[1]) De cijfers, achter de hier volgende voorbeelden geplaatst (tusschen haakjes), geven het aantal keeren te kennen, dat het woord met de hier optredende vocaal voorkomt. Bij de optelling is alleen gelet op de vocaal in quaestie, niet op de verdere schrijfwijze van het woord. Ook enkelvoud en meervoud van werkwoordsvormen zijn samengenomen. Wanneer een vorm regelmatig in een der beide hss. voorkomt, is het aantal plaatsen niet nader opgegeven. Wanneer een woord slechts eenmaal voorkomt, is dat aangeduid door het teeken *.

[2]) Zie § 16; *Kort,* § 65, Aanm. 3.

[3]) Zie § 16, Aanm. 1; *Kort,* § 81.

A. M. 24,4°.		A. M. 455,12°.
	ænte-ante.	
ante I, 16 (hetzij)[1] (2);		*antæ* 36 (22).
	naast	
ænti I, 4 (4);		*ænti* I, 4 (5).
	ac, æc-iæc.	
ac I, 16 (ik)[2];		*ac* 8 (1); *æc* 11, (6).
	seghæ-sighæ.	
seghær II, 8 (zegt)[3];		
	naast	
		sighæ 13 (zeggen).
	3e persoon met — zonder *i*-wijziging.	
		slær 26 (slaat)[4], (1).
		høggær 30 (houwt), (10).
		gær 35 (gaat), (4).
		fær 57 (rijdt), (1).
		stær 58 (staat) *.
	naast	
		slar 30 (5).
		hoggær 34 (3).
far I, 4;		*fār* 35 (14).
gar II, 5 *;		*gar* 36 (9).
far IV, 1*;		*far* 64 (1).

[1]) Zie § 14, Aanm. 1; *Kort*, § 81.
[2]) Zie § 43, Aanm. 2; *Kort*, § 192.
[3]) Zie § 16; *Kort*, § 65, Aanm. 3.
[4]) Zie § 36; *Kort*, § 198.

A. M. 24,4°.	A. M. 455,12°.

torgh-tørgh.

tørghæ 63 (markt) [1].

gørthæ-giorthæ.

gørthæ 25 (deed) [2], (6) [3].
gørth 66 (gedaan), (13).

naast

giorthæ 86, 56 (1).
giort 41 (6).

hel-hiæl.

hiǣl 68 (gezond) [4] *.

u-o.

A. M. 24,4°.	A. M. 455,12°.
kol I, 15 (kinderen uit één huwelijk) [5];	*kol* 20.
oppæ I, 19 (boven) (1);	*oppæ* 8 (3).
	hoggæt 26 (gehouwen), (19).
	hoggær 34 (houwt), (7).
	hog 41 (slag), (12).
	albogh 33 (elboog). *
	hōl 35 (holte).
	both 43 (gebod), (4).
	forboth 66 (verbod), (1).
	kostæ 56 (bezittingen).
	stofn 66 (stomp). *

---

[1]) Zie § 20, Aanm. 2; *Kort*, bldz. 179.

[2]) Zie § 20, Aanm. 4; *Kort*, § 205.

[3]) Onder het aantal vormen met *ø* zijn ook opgenomen die met *iø*, daar dit een latere formatie is, uitgegaan van die met *ø*.

[4]) Zie § 43, Aanm. 5; *Kort*, § 67.

[5]) Zie § 20, Aanm. 6; *Kort*, §§ 39, 40.

A. M. 24,4°.		A. M. 455,12°.
	naast	
ful I, 1 (vol);		*full* 8.
uppe V, 1 (boven), (1);		*uppæ* 8 (4).
kumær I, 17 (komt);		*kumær* 12.
kumæ I, 3 (komen); *		*kumæ* 12.
		kumæt 17 (gekomen).
afkumænde I, 8 (nakomelingschap); *		*afkummændæ* 20. *
kunæ I, 8 (vrouw);		*kunæ* 9.
stufn II, 5 (nalatenschap); *		
		burt 24 (weg).
		huggæn 34 (gehouwen), (1).
		huggær 35 (houwt), (1).
		kunung 32 (koning).
		buth 86, 54 (gebod), (1).
		forbuth 78 (verbod), (1).
		bulstær 51 (deken).
		gruth 55 (voorloopige vrede).
		bunckæbrut 64 (scheepsoverval). *

Uit de Dialectkaart [1]) blijkt, dat overeenkomstige vormen in de tegenwoordige dialecten als volgt voorkomen:

[1]) Zie hierover de op blz. 112—114 bij de vormen zelf aangegeven plaatsen in de Dialectkaart.

fæk in Jutland; *fek* [1]) op Fünen en in de Oostelijke dialecten.

wal in Noord-Jutland; *wæl* op Seeland, West-Fünen en in Zuid-Jutland.

anten in sommige streken van Jutland, voornamelijk Zuid-Jutland; *enten* overal elders, ook op Bornholm en in Skaane.

a (V. L. *ac*) in bijna geheel Noord-Jutland; *æ* (V. L. *æc*) in Zuid-Jutland.

sæj (V. L. *seghær*) in Jutland; *si·*, *si·ə* (V. L. *sighæ*) op Seeland, Skaane en de Zuidelijke eilanden).

høggær en de andere vormen met *i*-wijziging der sterke werkwoorden in Jutland, voornamelijk Zuid-Jutland.

tørgh in Jutland.

gø·r (V. L. *gørthæ*) in Zuid-Jutland; de *o*-klank in het verdere Deensche taalgebied.

o-vormen in Jutland, en op Samsø, Fünen, Langeland; *u*-vormen op Seierø, Seeland, Lålland.

hiæl in Midden-Oost-Jutland, West-Jutland, Oost-Fünen, Seeland, Lålland.

In bovengenoemde gevallen is het mogelijk, op grond van de tegenwoordige dialecten, sommige vormen in V. L. aan te wijzen als klankeigenaardigheden, thuishoorend in een bepaald dialect, hetzij Jutsch, hetzij Seelandsch. Daarnaast staan een paar groepen van woorden, waarin de vocalen op Jutland kunnen wijzen, maar waar toch ook een andere verklaring mogelijk is.

---

[1]) De *e* stelt hier *i*-klank voor.

A. M. 24,4°.	A. M. 455,12°.
fiarthæng II, 8 (4de deel)*; [1])	*fiarthing* 80 (11).
iafnæth II, 8 (gelijk deel)*;	*iafnæth* 17.
skialnat VI, 4 (geschil), (1);	*skialnæth* I, 3 (1).
	gialdæ 13 (vergelden).
	giald 79 (vergelding)*.
	iafnæ 17 (gelijk maken).
	iamlængæ 19 (gelijke tijd).
	sialf 21 (zelf), (7).
	siatæ 40 (zesde).
	fyarthæ 84 (vierde).
	hialpæ 70 (helpen), (1).
	siangæ 86, 55 (bed)*.
	spial 86, 55 (verlies)*.
	fialæ 87, 62 (verbergen)*.
naast	
	fyærthings 33 (1).
skiælnæthe I, 3 (1);	*skiælnæth* 16 (2).
	skiæls 16 (deeling).
	iærtægnæ 19 (kenteeken)*.
	siælf 20 (13).
	hiærnpannæn 35 (schedel).
	skiældær 40 (ratelt)*.
	uskiællik 61 (ongepast)*.
	hiælpær 68 (helpt), (4).
	siætæ 86, 56 (zesde), (1).
	siæx 86, 56 (zes).
	skiæppæ 87, 59 (schepel)*.

[1]) Zie § 29, Aanm.; *Kort*, §§ 75—80.

Wel blijkt uit de Dialectkaart, dat de *ia*-vormen in Jutland, de *iæ*-vormen op de eilanden thuis hooren. Maar daarnaast bestaat de mogelijkheid, dat *ia* hier de oude, nog niet tot *iæ* geworden tweeklank is. Men heeft hier dus niet de minste zekerheid, dat die *ia*-vormen hier Jutsche dialectvormen zijn.

Verder vindt men in eenige gevallen *iu* (*yu*), soms naast *u*, waar de nieuwere taal alleen *y* kent, nl.

A. M. 24,4°.	A. M. 455,12°.
siuc IV (ziek); [1]	*syuc* 21.
	styup- 9 (stief-).
	skyutæ 20 (schieten).
	byuthæ 21 (aanbieden).
	lyusæ 22 (bekend maken).
	asyun 24 (opvatting).
	lyutæ 32 (beschadiging).
	fyuræ 32 (vier).
	siunæs 32 (schijnt).
	thiufnæth 41 (diefstal).
	fiurtiughæ 52 (veertig). (1e *iu* (1); 2e *iu*, (22)).
	syu 67 (zeven).
naast	
stup- I, 21 (stief-).	*furtughæ* 54. (1e *u* (24); 2e *u* (3)).

Volgens de Dialectkaart bestaat tegenwoordig nog in het Seelandsch en een groot deel van het Oost-

[1]) Zie § 28, Aanm.; *Kort*, § 50.

Jutsch de tweeklank *iu* naast *y* in de andere dialecten, terwijl in de Rijkstaal de overgang *iu* > *y* algemeen is. Maar evenals bij de klankwisseling *ia*, *iæ* bestaat ook hier weer de mogelijkheid, dat *iu* geen dialectische eigenaardigheid is, maar de oude, nog niet gemonophthongeerde tweeklank. Daar komt nog bij, dat men, voor het geval, dat men hier inderdaad met dialectverschil te doen zou hebben, toch niet kan uitmaken, of de *iu* hier het Seelandsche of het Jutsche dialect vertegenwoordigt. Het gaat dus niet aan, het voorkomen van *iu* in deze hss. op rekening van Jutsche afschrijvers te stellen.

Dit laatste kan men ook zeggen van den ongebroken vorm van het werkwoord *stælæ* 87, 63 (stelen), die regelmatig in A. M. 455,12° voorkomt. Ook Noord-Seeland heeft dezen vorm gekend [1]) en dus heeft men niet het recht, dezen hier als Jutsch te beschouwen.

Ten slotte blijven nog de uitganglooze vormen [2]) over, maar er is reeds op gewezen, dat het zeer twijfelachtig is, of men deze als Jutsche vormen kan beschouwen.

Uit de eerstgenoemde gevallen blijkt echter reeds duidelijk genoeg, dat zoowel A. M. 24,4° als A. M. 455,12° Jutsche klankeigenaardigheden bezitten. Evenals A. M. 455,12° is dus ook het eerstgenoemde hs. blijkbaar het werk van een Jutschen afschrijver. Het is moeilijk te zeggen, welk van beide afschrijvers zijn dialect het meest heeft laten uitkomen. Daarvoor is A. M. 24,4°

---

[1]) Zie § 43, Aanm. 3; *Kort*, § 169.

[2]) Zie § 53.

te kort, en ongelukkigerwijs correspondeert het stuk, dat in A. M. 455,12° ontbreekt, juist met het grootste gedeelte van A. M. 24,4°, zoodat men slechts weinige capita direct met elkaar kan vergelijken.

Men kan de tegenwoordige Jutsche dialecten op grond van klankeigenaardigheden en syntactische verschillen in meer of minder scherp van elkaar te onderscheiden groepen indeelen. M. Kristensen [1]) spreekt van Oost- en West-Jutsch, met daarnaast als afzonderlijk dialect het Zuid-Jutsch, en in elk van deze wordt dan weer een onderverdeeling gemaakt.

Nu doet de vraag zich voor, of de Jutsche eigenaardigheden in elk der beide hier behandelde hss. wijzen op één, of op verschillende dialecten. De gevallen, die hieromtrent opheldering kunnen geven, zijn de volgende [2]):

In A. M. 24,4° wijst *ac* (ik) op Noord-Jutland, *væl* (wel) op Zuid-Jutland.

In A. M. 455,12° wijzen *val* (wel) en *ac* (ik) op Noord-Jutland; *æc*, de vormen met *i*-wijziging der sterke werkwoorden, *vel*, *gørthæ*, *gørth* (deed, gedaan) op Zuid-Jutland.

Met dit materiaal is dus niets te beginnen. Dat kan ons niet verwonderen. Niet alleen heeft er door het toenemende verkeer dialectmenging plaats gehad, maar

---

[1]) *Nydansk*, §§ 22, 23, 25—29.

[2]) De vormen in V. L. zijn hier vergeleken met vormen, die tegenwoordig in de verschillende Jutsche dialecten voorkomen.

ook kan het niet anders, of er zijn in den loop der tijden hier en daar vormen verloren gegaan. Zoo is de omstandigheid te verklaren, dat men in beide hss. vormen vindt, die tegenwoordig òf alleen in het Noorden, òf alleen in het Zuiden van Jutland voorkomen.

Er bestaan geen hss., uit denzelfden tijd als de hss. van V. L., omtrent welke men zekerheid heeft, dat zij uit een bepaald deel van Jutland afkomstig zijn. [1]) Het maken van vergelijkingen op dit punt is dus geheel onmogelijk.

---

[1]) Het zou zeker van belang zijn, de klanktoestanden in de Jutsche geschriften van het volgende tijdperk te vergelijken met die in V. L.; maar deze stonden niet te mijner beschikking.

BIJLAGE II.

Vergelijking tusschen A. M. 24° en A. M. 455,12°.

In de Inleiding is er reeds op gewezen, dat het algemeene oordeel over den ouderdom der hier besproken hss. is, dat zij ongeveer in denzelfden tijd vervaardigd moeten zijn. Wanneer er dus verschillen bestaan tusschen het vocalisme van A. M. 24,4° en dat van A. M. 455,12° kan het ontstaan daarvan aan de volgende oorzaken worden toegeschreven:

I. verschil in dialect van de afschrijvers;
II. verschil in dialect van de bronnen;
III. verschil in ouderdom van de vormen.

I. In Bijlage I is reeds aangetoond, dat beide hss. Jutsche eigenaardigheden vertoonen, waaruit de conclusie is getrokken, dat de schrijvers ervan Jutten geweest moeten zijn. Uit het voorhanden zijnde materiaal kon echter niet worden opgemaakt, uit welk gedeelte van Jutland zij afkomstig zijn, evenmin of de schrijvers al dan niet hetzelfde dialect spraken.

Een vergelijking van de beide hss. op grond van

de voorkomende vormen, leidt tot het volgende overzicht:

A. M. 24,4° heeft:

1. uitsluitend Jutsche vormen van de woorden:
fec I, 1 (kreeg);
ac I, 16 (ik);
seghær II, 8 (zegt);
kol I, 15 (kinderen uit één huwelijk).
2. zoowel Jutsche als Seelandsche vormen van de woorden:
ante I, 16 (hetzij) (2); *ænti* I, 4 (4);
oppæ I, 19 (boven) (1); *uppe* V, 1 (1).
3. uitsluitend Seelandsche vormen van de woorden:
ful I, 1 (vol);
væl I, 3 (wel);
kumær I, 17 (komt);
kumæ I, 3 (komen);
afkumænde I, 8 (nakomelingschap);
kunæ I, 8 (vrouw);
stufn II, 5 (nalatenschap);
far I, 4 (krijgt);
gar II, 15 (gaat);
far IV, 1 (rijdt).

A. M. 455,12c heeft:

1. uitsluitend Jutsche vormen van de woorden:
æc 11; *ac* 8 (ik);
tørghæ 63 (markt);
hiæ̅l 68 (gezond);
kol 20 (kinderen uit één huwelijk);

albogh 33 (elboog);
hōl 35 (holte);
hog 41 (slag);
stofn 56 (stomp);
kostæ 56 (bezittingen);
stær̄ 58 (staat).

2. zoowel Jutsche als Seelandsche vormen van de woorden:

fæch 17 (kreeg) (3);	*fich* I, 1 (4);
val I, 3 (wel) (3);	*vel* I, 7 (1);
antæ 36 (hetzij) (22);	*ænti* I, 4 (5);
slǣr 26 (slaat) (1);	*slar* 30 (5);
høggær 30 (houwt) (10);	*hoggær* 34 (3);
fǣr 36 (krijgt) (1);	*fār* 35 (14);
gær 35 (gaat) (4);	*gar* 36 (9);
fær 57 (rijdt) (1);	*far* 64 (1);
gørthæ 25 (deed) (6);	*giorthæ* 86, 56 (1);
gørth 66 (gedaan) (13);	*giort* 41 (6);
oppæ 8 (boven) (3);	*uppæ* 8 (4);
hoggæt 26 (gehouwen) (19);	*huggæn* 34 (1);
hoggær 34 (houwt) (7);	*huggær* 35 (1);
both 43 (gebod) (4);	*buth* 86, 54 (1);
forboth 66 (verbod) (1);	*forbuth* 78 (1).

3. uitsluitend Seelandsche vormen van de woorden:

sighæ 13 (zeggen);
full 8 (vol);
kumær 12 (komt).
kumæ 12 (komen);
kumæt 17 (gekomen);
afkummændæ 20 (nakomelingschap);

kunæ 9 (vrouw);
burt 24 (weg);
kunung 32 (koning);
bulstær 51 (deken);
gruth 55 (voorloopige vrede);
bunckæbrut 64 (scheepsoverval).

Ook nu weer is schaarschte van materiaal in A. M. 24,4⁰ oorzaak, dat men er moeilijk over kan oordeelen, in welke verhouding het aantal der Jutsche vormen tot dat der Seelandsche staat. Het hangt te veel van het toeval af, of een woord, dat wel in A. M. 455,12⁰ aangetroffen wordt, al dan niet in het eerstgenoemde hs. voorkomt, en zoo ja, hoe dikwijls het er dan in staat.

Van de 15 gevallen, waarin A. M. 455,12⁰ Jutsche en Seelandsche vormen naast elkaar heeft, zijn de Jutsche 8 maal, de Seelandsche 5 maal in de meerderheid, terwijl in 2 gevallen het aantal gelijk is.

Uit het boven gegeven overzicht blijkt het volgende:

A. M. 24,4⁰ heeft alleen de Jutsche vormen *fec* en *seghær*, waar A. M. 455,12⁰ naast *fæch* den Seelandschen vorm *fich* en alleen het Seelandsche *sighæ* heeft.

A. M. 24,4⁰ heeft uitsluitend het tegenwoordig in Noord-Jutland gebruikte *ac*, welke vorm in A. M. 455,12⁰ slechts 1 maal voorkomt naast 6 maal het Zuid-Jutsche *æc*.

Beide hss. hebben van *kol* alleen den Jutschen vorm, van *ful*, *kumær*, *kumæ*, *afkumænde*, *kunæ* alleen den Seelandschen.

A. M. 24,4° kent alleen de Seelandsche vormen *væl*, *stufn*, *far*, *gar*, *far*, waar A. M. 455,12° er de Jutsche vormen *val*, *fær*, *gær*, *fær* naast heeft, en van *stofn* uitsluitend den Jutschen vorm.

Ten slotte hebben de beide hss. Jutsche en Seelandsche vormen naast elkaar van *ante*, *ænti*, *oppæ*, *uppe*.

II. Omtrent de hss., waarvan A. M. 24,4° en A. M. 455,12° afschriften zijn, is ons niets bekend. Daar zij een Seelandsche wet bevat hebben, is het het meest waarschijnlijk, dat de taal ook Seelandsch was. Afgezien van de Jutsche eigenaardigheden, die wij er in hebben aangetroffen, vertoont het vocalisme dan ook zeer groote overeenstemming met dat van de tegenwoordige Deensche Rijkstaal, en deze heeft zich ontwikkeld uit het Seelandsch [1]). M. Kristensen [2]) verdeelt het tegenwoordige Seelandsch in 5 dialecten, die evenwel minder scherp van elkaar te onderscheiden trekken vertoonen dan de Jutsche dialecten. Maar evenmin als het ons gelukt is de Jutsche eigenaardigheden in elk der hss. gezamelijk bij één bepaald Jutsch dialect onder te brengen, is het mogelijk, van het vocalisme in het algemeen te zeggen, in welk gedeelte van Seeland het thuis hoort.

---

[1]) L. Jacobsen: *Studier* I, § 136.

[2]) *Nydansk*, § 33.

III. Ten slotte kunnen verschillen in het vocalisme verklaard worden door verschil in ouderdom der vormen. Bij de behandeling der afzonderlijke vocalen is er meermalen gelegenheid geweest, te wijzen op vormen, die blijkbaar in een jongere taalperiode thuis hooren dan die, welke de klanken van de taal van V. L. in het algemeen vertegenwoordigen. Het zijn de volgende:

1. *ă* is gerekt voor *rd*, *rk*; *hārdh* 87, 64 (hard); *maarc* 28 (kenteeken) [1]).
2. korte vocaal is gerekt in open lettergreep; *vītæ* 70 (weten) [2]). Indirect wordt dit ook bewezen door vormen als *kummæ* I, 3 A. M. 455,12⁰ (komen), *afkummændæ* 20 (nakomelingschap); *sammæ* I, 5 (zelfde); *limmæ* 35 (ledematen); *summæ* 79 (sommige); *durræ* 56 (deur); *thrællæn* 86, 57 (slaaf); *kunnungi* 61 (koning) [3]).
3. *vā* > *vō*; *vorthær* I, 12 (wordt); *vor* V, 3 (was); *svo* 33 (zoo) [4]).
4. *ge* > *gi*; *givæ* I, 7 (geven); *gitær* 82 (verlangt) [5]).
5. *æ* > *i*; *sighæ* 13 (zeggen); *tviggæ* 42 (twee) [6]).
6. *fec* > *fic*; *fich* I, 1 A. M. 455,12⁰ (kreeg) [7]).

---

[1]) Zie § 5, a; b, 8.
[2]) Zie § 5, b, 5.
[3]) Zie § 12.
[4]) Zie § 15, Aanm. 1, 2, 3.
[5]) Zie § 16, Veranderingen.
[6]) Zie § 16, Veranderingen.
[7]) Zie § 16, Veranderingen.

7. *urr* > *ørr* ; *førræ* 33 (voor) [1].
8. *ē* > *iæ* ; *hiǣl* 68 (gezond) [2].
9. *ia* > *iæ* ; *hiælpær* 68 (helpt) [3].

Wanneer men het vocalisme der hss. vergelijkt, om te trachten, daaruit iets te weten te komen omtrent den ouderdom der hss., moet men die gevallen buiten het onderzoek laten, waarvan òf de oude, òf de jonge vorm tegenwoordig nog alleen dialectisch voorkomt, dus de onder 5, 6, 8, 9 genoemde gevallen. Immers, wanneer het dialect, waarin het hs. geschreven is, den jongeren vorm nooit heeft gekend, kan men op grond van het ontbreken daarvan niet de gevolgtrekking maken, dat dit hs. ouder moet zijn dan een ander, waarin die vorm wel voorkomt. Evenmin kan men die gevolgtrekking maken, wanneer in het hs. een jongere vorm, die tegenwoordig alleen dialectisch voorkomt, ontbreekt.

Verder kunnen ook buiten beschouwing blijven de gevallen genoemd onder:

1, omdat in A. M. 24,4⁰ geen directe aanduiding van de lengte der vocalen wordt aangetroffen;

4, omdat in beide hss. regelmatig de vorm *giuæ* wordt gevonden, en *gitæ*, dat in A. M. 455,12⁰ in den ouden vorm *getæ* voorkomt, niet staat in A. M. 24,4⁰.

7, omdat in A. M. 24,4⁰ geen enkel woord met de klankverbinding *urr* voorkomt, zoodat men niet kan

---

[2]) Zie § 24.
[3]) Zie § 43, Aanm. 5.
[1]) Zie § 42.

uitmaken, of de vervaardiger van dit hs. den overgang van *urr* tot *ørr* gekend heeft.

Er blijven dus alleen de onder 2 en 3 genoemde gevallen over.

Wat de consonantverdubbeling na korte vocalen betreft, daarvan vindt men in A. M. 24,4⁰ slechts één voorbeeld, nl. *sammæ* I, 5 (zelfde), terwijl er in A. M. 455,12⁰ meerdere worden aangetroffen [1]. Maar juist dat ééne voorbeeld bewijst, dat de verandering reeds had plaats gevonden in den tijd, toen A. M. 24,4⁰ werd vervaardigd. Zelfs kan men uit het feit, dat die verdubbeling slechts éénmaal voorkomt, niet opmaken, dat zij toen nog niet zoo sterk was doorgedrongen als in den tijd, waarin A. M. 455,12⁰ geschreven werd, want:

a. de afschrijver heeft zich misschien strenger aan zijn voorbeeld gehouden dan Frater Johannes Jutæ;

b. in het korte stuk, dat A. M. 24,4⁰ bevat, was minder gelegenheid, om de verandering te maken, dan in het andere hs.

Ook in het gebruik van de vormen *varthær* en *vorthær* bestaat geen scherp onderscheid tusschen de beide hss. In A. M. 24,4⁰ komt de vorm met *a* slechts éénmaal voor, overigens regelmatig die met *o*, in A. M. 455,12⁰ slechts driemaal de vorm met *o*, verder talrijke malen die met *a*. Wel toonen de beide afschrijvers dus een duidelijke voorkeur voor één van de beide vormen, maar beide hebben toch ook al den nieuweren vorm gekend. Alleen valt op te merken,

---

[1]) Zie § 12.

dat hier juist Frater Johannes Jutæ zich meer aan den ouderen vorm houdt dan de schrijver van A. M. 24,4°, terwijl het omgekeerde het geval is met het gebruik van verdubbelde consonant na korte vocaal. Dat zou dus doen vermoeden, dat men hier te doen heeft, niet met een meer of minder nauwkeurige weergave van het voorbeeld, maar met de omstandigheid, dat de afschrijvers die vormen, welke zij het meest hebben neergeschreven, ook het meest gebruikten.

Uit het vocalisme is het dus niet mogelijk, eenig verschil in ouderdom tusschen de hier behandelde hss. op te maken. Beide vertoonen jongere vormen naast oudere; geen enkele maal doet zich het geval voor, dat het eene hs. alleen een ouderen vorm heeft, als in het andere de jongere daarnaast, of alleen voorkomt. Ook is in geen der beide hss. het aantal jongere vormen zóó overwegend grooter dan in het andere, dat men op grond daarvan zou kunnen opmaken, dat het jonger is.

Een nadere beschouwing van het vocalisme bevestigt dus, wat door de Palaeographie reeds was uitgemaakt [1]), dat nl. beide hss. ongeveer in denzelfden tijd ontstaan moeten zijn.

---

[1]) Zie Inleiding, bldz. 4, 5, 6.

VERKLARINGEN.

Het materiaal van A. M. 24,4° vindt men bij Thorsen op bladz. 3—17. Het is ingedeeld in capita, het eerste caput ook in paragraven. Bij de volgende capita (II—VI) ontbreekt de indeeling in paragraven. Om de plaats der geciteerde woorden duidelijker te kunnen aangeven, heb ik ook deze capita in paragraven verdeeld; elk stuk, waarboven een opschrift staat, is als afzonderlijke paragraaf beschouwd en genummerd. Van de woorden, die uit dit gedeelte van V. L. geciteerd zijn, is de plaats, waar zij voorkomen, aangegeven door een Romeinsch en een Arabisch cijfer; bijv. *sammœ* I, 5; *œrrœ* II, 10. Het eerste cijfer duidt het caput aan, het tweede de paragraaf.

Het materiaal van A. M. 455,12° vindt men in Thorsen's uitgave op twee plaatsen, nl. bldz. 18—64 en bldz. 90—93. Het eerste stuk is ingedeeld in capita; wanneer een woord hieruit geciteerd is, is de plaats daarvan aangegeven door een Arabisch cijfer, dat het caput, waarin het woord voorkomt, aanduidt; bijv. *durrœ* 56; *kummœr* 15. Alleen wanneer een geciteerd woord voorkomt in een der twee laatste capita, die

veel langer zijn, dan de andere, is er nog een tweede Arabisch cijfer bij geplaatst, dat de bldz. in de uitgave van Thorsen aanduidt; bijv. *spial* 86, 55; *fialæ* 87, 62.

Het gedeelte van A. M. 455,12°, dat afgedrukt is op bldz. 90—93 is een variant van het eerste gedeelte van A. M. 24,4°. Wanneer een woord daaruit geciteerd is, is de plaats ervan aangegeven op dezelfde wijze als bij woorden uit A. M. 24,4°, met toevoeging van A. M. 455,12°; bijv. *kummæ* I, 3 A. M. 455,12°.

AFKORTINGEN.

A. M. = Arnamagnæaansche verzameling (Kopenhagen).
Ang. = Angelsaksisch.
Bornh. = Bornholm.
Bijl. = Bijlage.
E. L. = Eriks (Sællandske) Lov.
Fl. St. = Flensborg Stadsret.
J. L. = Jyske Lov.
Lat. = Latijn.
Ned. = Nederlandsch.
O. Germ. = Oer-Germaansch.
O. N. = Oer-Noorsch.
O. H. D. = Oud-Hoogduitsch.
O. Zw. = Oud-Zweedsch.
Sk. = Skaansch.
V. L. = Valdemars (Sællandske) Lov.
IJsl. = IJslandsch.
Æ. d. = Ældre dansk.

REGISTER.

Het eerste cijfer na het woord en na het teeken; geeft de paragraaf aan, het daaropvolgende het onderdeel van de paragraaf.

---

f.

i.

k.

ERRATA.

Bldz.	20,	regel	1	staat	*ar*;	lees *ār*.
„	26,	„	5	„	*vitǣ*;	„ *vitǣ* 71 (getuige).
„	27,	„	10	„	*vitæ*;	„ *vītæ*.
„	48,	„	19	„	*giua*;	„ *giuæ*.
„	49,	„	12	„	II. 3;	„ II, 3.
„	73,	„	4	„	§ 33;	„ § 34.
„	79,	„	21	„	*huggǣr*;	„ *huggær*.